

Jasminka
Domaš
IZABRANA
ŽIVOT EDITH STEIN

BET ISRAEL

LITTERIS

Biblioteka
Posebna izdanja

Jasminka Domaš

Izabrana

život Edith Stein

LITTERIS

BET ISRAEL

Zagreb, 2017.

POMIRENJE KAO SUDBINA, ALI OPROST...

Što ako liječnik ne stigne na vrijeme?

Majka snažno krikne i iznenadi sve oko sebe. *Jom-kipurska* svijeća joj ispadne iz ruke, naglo se otkotrlja ispod stola i ugasi.

Drugu svijeću s novim krikom Auguste nije ispuстила, samo su joj nokti na prstima ruke od snažnog pritiska pobijeljeli.

Siegfried Stein se zaprepasti i ukoči, baš kao i svi drugi iz obitelji koji su se zatekli u sobi i glasno reče: »Ovo dijete rodit će se na *Jom kipur*, blagdan pokajanja, praštanja i pomirenja«, a u sebi je pomislio: »Kakva će mu biti sudbina?« I prestraši se one svijeće koja se otkotrljala i ugasila, sluteći da se nešto neobično događa i nikako nije mogao odagnati pitanje koja se zapravo svijeća ugasila, je li za žive ili mrtve.

Dva starija sina prva su se pribrala i nježno su majku položili na *šezlong*, no taj ležaj predviđen za dnevni odmor bio je preuzak za tijelo njihove majke Auguste koja je svakog trenutka na svijet trebala donijeti još jedno dijete. I polovica tijela nagnula se s ležaja, prijeteci da bi se kod prvog sljedećeg truda i krika moglo strovaliti na pod. I Siegfried, brižan i skrban suprug,

napokon dođe k sebi, pohita prema Augusti i poviče: »Neka netko odmah ode po liječnika! Djeco, izađite iz sobe«.

Bio je listopad, nešto topliji nego inače u to doba godine u Breslauu i na sekundu obuze ga misao: »Što ako liječnik ne stigne na vrijeme?« To ga je potpuno zaokupilo i Else, njegova kći, primijeti kako su mu zadrhtale ruke dok je zatvarao prozor zbog vjetra koji je snažno zapuhao i nekoliko suhих listova lebdjelo je gotovo nestvarno sobom poput anđeoskih krila i lagano su se spustili na stol na kojem je otvoren ležao molitvenik s blagdanskim molitvama. Siegfried ih brižno ukloni i poravna stranice molitvenika pa onda još obilježi stranicu uskom, svilenom vrpcom. Vani je zagraktala vrana i prože ga osjećaj nelagode.

Na trenutak pogled zadrži na svojoj bijeloj blagdanskoj košulji koju je trebao odjenuti prije odlaska na molitvu u sinagogu i podsjeti se da treba blagosloviti svoju brojnu djecu prije nego što napusti kuću, kako bi im Svevišnji usadio u srce ljubav prema svetoj Tori. Poželjet će im da ih Sveti, blagoslovljen neka je On, obdari mudrošću, zdravljem i blagostanjem. Taj predivni čas blagoslova Siegfried ne može i ne smije propustiti. I gledat će ih pun ljubavi, zapažajući da svatko na sebi ima nešto bijelo da bi mogao hodati putem bezgrešnosti i slijediti put anđela.

Uto se vrata sobe pažljivo otvore. Njegova rođakinja nosila je Augusti čašu vode i ručnik natopljen hladnom vodom, a ispred sobe u kojoj je ležala začuli su se prigušeni glasovi i užurbani koraci kao i prilično glasno šaputanje žena iz obitelji Stein i Courant ko-

je su znale što u ovakvim prilikama treba poduzeti. Liječnik je već bio na putu i Siegfried zaključio kako je sada najbolje da i on izađe iz sobe u kojoj se Auguste previjala od bolova. Baš u pravom trenutku, jer se oglasilo zvono na ulaznim vratima i s ogromnim olakšanjem vidio je kroz mutno staklo siluetu liječnika koji je njihovu brojnu obitelj često pohodio. I dok su žene pridržale željno očekivanom posjetitelju kaput i crni šešir široka oboda, Siegfried je molećivo, nastojeći prikriti paniku u glasu, izustio: »Molim vas, požurite!« Jer koliko god u kući bilo djece, on se jednostavno u takvim okolnostima nije snalazio.

Ali misli o djetetu koje se upravo rađalo stalno su nametale nova pitanja koja nije mogao odagnati, on, Siegfried Stein, uvaženi trgovac drvima koji se unatoč razgranatom poslu nije odvajao od Tore i Talmuda, podučavajući od malih nogu svu svoju djecu propisima židovske vjere. I dok je pogledavao prema sobi u kojoj je ležala Auguste, u jednom trenutku osjeti na licu dodir zraka kao da je nešto proletjelo kraj njega, poput ptice koja bi dok bi tiho koračao vrtom iznenada znala proletjeti tik uz njegovu glavu. Ali tu nije bilo vrta ni drveća i on se upita: »Nije li to *Ruah HaKodeš*, Sveti Duh?« I osjeti u nogama slabost i sjedne u salonu za stol. Dok su ga ukućani začuđeno promatrali, lice mu je bilo među rukama i osjećao je da ovaj *Jom kipur* nije sličan prijašnjima. Duša i tijelo su mu zadrhtali, koža se naježila i osjeti se zbog nečega što nije mogao objasniti izgubljen baš kao da je nadzor u kući i nad obitelji preuzeo netko drugi. I u tom trenutku snažan plač i negodovanje tek rođenog

djeteta sve ih prene, netko je otvorio vrata sobe u kojoj je Auguste rodila i rekao: »Djevojčica« i ponovno ih zatvorio. Siegfried se nasmije, osjećajući s olakšanjem da je napetost popustila. Uskoro počet će dugi post od dvadeset pet sati bez vode i hrane i osjeti snažnu potrebu za molitvom i za trenutkom u kojem će reći: »Bože, uzmi žrtvu s mojih leđa«. I osjeti jače nego ikada blizinu Vječnoga i ljubav prema Njemu, svojoj obitelji, prema svim Židovima u svijetu koji se tog trenutka okupljaju u zajednicama i hramovima na *Jom kipur*, taj najsvetiji blagdan. A djetetu koje se rodilo podari nježan poljubac i poželi toj sićušnoj djevojčici koju pogladi po kosici, još toploj od tijela iz kojeg je izašla, put svjetlosti i snagu da nadvlada sva iskušenja ovog svijeta i šapne joj: »Čini djela milosrđa, jer tako će tvoja sudbina biti u tvojim rukama«. I jedna suza skotrlja se na Augustinu ruku koja ga utješi: »Ne brini se, sve će biti u redu«.

Odjednom svi oni prigušeni zvukovi i glasovi u kući, kako njegove djece tako i rodbine iz Poljske i Gornje Šleske, postajali su sve glasniji, vladala je užurbanost i radost zbog jednog novog života, zbog čuda stvaranja i rađanja koje se nastavljalo. Preplavila ga je neizmjerna ljubav prema obitelji, korijenima i sjeti se predivne rečenice iz Ponovljenog zakona:¹ *Jer čovjek je drvo u polju.*

I on trgovac drvima, koliko god bio zaokupljen poslom, znao je da njegova bit nije u materijalnom nego u duhovnom i da bez povezanosti s Izvorom, ni on ni nitko drugi ne može preživjeti. I pred oči mu izađe duga kolona njegovih predaka kao i svi oni koji

su mu pomagali i svojom ga ljubavlju i brigom podržavali i ohrabrivali. Njegovim venama kolao je krvotok sjećanja i snažno pulsirao. I on sam bio je stablo koje bi bez tih korijena svaki malo jači vjetar mogao uništiti i oboriti. Netko ga je potapšao po ramenu. Sve se polako vraćalo nakon prvotnog uzbuđenja i iznenađenja u svoju blagdansku kolotečinu i stišavalo se. Kada prođe *Jom kipur*, razmislit će o djetetovu imenu. I pomisli: »Kakva će toj djevojčici biti narav, hoće li ih i ubuduće iznenađivati, hoće li biti svojeglava?« I zatim odagna te misli, jer treba napokon poći u sinagogu, preispitujući neprestance svoju dušu i srce, jer pred Jednim Pravednim i Milosrdnim nitko ništa ne može sakriti.

Hram je već bio dupkom pun ljudi koji su u strahopoštovanju pred Jednim skrušeno pognuli glavu. Podigne pogled prema galeriji za žene i pomisli: »Da nije rodila, tamo bi bila i Auguste i sudjelovala u svim molitvama«.

Siegfried, sretan i smiren zbog rođenja kćeri, prekriven molitvenim ogrtačem s resama, ispovijeda u zajednici i sa zajednicom sve grijeha koje ljudsko biće može počinuti i nada se, usrdno se nada, da će ga *El Šadaj*² upisati u Knjigu života. Ali tko zna što nosi novi dan? I zato što ne zna, poželi sam sebi da su mu svi dani života u obraćenju. I dok svi stoje u *templu*, čuje se zvuk *šofara*, ovnujskog roga, u koji puše rabin melodijom koja mu ranjava srce u osjećaju bespomoćnosti pred Bogom, baš kao što malo dijete diže glavu prema svojem ocu, očekujući od njega ljubav i pomoć. I pred oči mu iskrsava iz pijeska pustinje slika

Levita i vidi Velikog svećenika u jeruzalemskom Hramu koji ulazi na *Jom kipur*, blagdan praštanja, u Svetinju nad svetinjama i sjaji poput ruže iz vrta radosti, poput jutarnje zvijezde koja blista na obzorju. Cijeli prostor hrama ispunjen je ispovjednim molitvama, pokajanjem, nadanjima, željama, dušama koje teže biti očišćene i pročišćene. A rabin, s bijelim *jomkipurskim* molitvenim ogrtačem vodi prema Gospodu svoju zajednicu u kojoj je svatko sam za sebe morao u dodiru s Jednim odlučiti hoće li mijenjati svoj put s težnjom da grijeh ne bude ponovljen, da učinjeni propust više ne ostavlja trag. Sve je zgusnuto u tom duhovnom ozračju sinagoge, Svi zavjeti, *Kol nidre*, sva nadanja, posljednjom molitvom *Neila*, zatvaraju se vrata Neba. Uskoro, završit će sveti dan.

I Siegfried ne prestaje ispitivati svoje srce: »Jesam li opomenuo sebe i svoju djecu kada sam to trebao učiniti? Nisam li možda zbog umora propustio nešto važno učiniti? Jesam li rekao nešto i na način na koji to nije trebalo?«

Dugi sati posta sati su preispitivanja i zna da je Sveti Jedan u blizini i da ga čuje i on osjeća tu blizinu i ne pada mu na pamet da obmanjuje Njega ili sebe i moli da u životu i on i njegova obitelj znaju razlikovati dobro od zla i da paze da nikoga ne povređuju. Hramom se začuje jecaj koji stiže iz *šofara*, rabin je molitveni šal navukao duboko na čelo, jer put prema Bogu ne vodi ni lijevo ni desno, nego samo u visinu i on tamo svom dušom i svim srcem svojim, baš kao u molitvi *Šma Israel*, Čuj Izraele, vodi svoj narod, svoju molitvenu zajednicu pred sud Svemogućega.

U tom času Milosrdnoga za oprost mole čak i najveći pravednici, jer u zbiljnosti ovozemaljskog života i slobodi koju čovjek ima, tko može tvrditi da će uvijek biti na pravom putu? Iskušenja su velika, želje su moćne i vuku naprijed, a prepreka je mnogo. Nitko nikome ne može obećati lagodan život, ni on otac svojoj djeci, sve je u neprekidnom krugu radosti i žalosti, sreće i tuge, sve se to sudara u Siegfriedovoj duši. No sunce je zašlo i kapija Neba je zatvorena, a duša očišćena.

Auguste kod kuće drži na rukama malu djevojčicu i nježno je ljulja i uspavljuje, pjevajući joj uspavanke koje je sa sobom u Njemačku donijela iz rodne kuće u Poljskoj. »Čudno je to«, pomisli »kako čovjek nikada ne zaboravi te melodije i riječi koje je slušao od majke i eto ona ih pjeva svojoj djeci i ovom tek rođenom biću i želi ga tim pjesmama utješiti kao što majka tješi dijete.« Pogledava zatim na veliki zidni sat i premda nije u hramu, osjeća sa svima koji tamo mole duh osobnog i zajedničkog pokajanja koje se slijeva u dušu svijeta, stremeći cjelini.

Obitelj se polako vraća iz sinagoge, svi će uskoro biti tu, blagdan je završio i sjede zajedno za stolom prilično umorni i iscrpljeni od sati duga posta i polako jedu. Gladni su i žedni, ali sve je u nekom stišanom ritmu, kao da još uvijek razmišljaju o sebi i svojoj duši i nitko neće otići ni otputovati nekamo daleko, jer na *šabat* koji dolazi trebat će novorođenoj djevojčici nadjenuti ime. A ono je važno, jer nekako uvijek se pokaže da je u njemu i sudbina i narav osobe i Else ih sve podsjeti da svatko u životu dobiva tri imena, jedno

koje mu podare roditelji, zatim će dobiti ime kojim će ga drugi zvati i na posljetku ime koje će sam sebi priskrbiti. Kimajući glavama, svi se nasmiju, odobravajući i hvaleći Else koja se toga sjetila.

Uoči *šabata* postavljen je dugi stol s bijelim stolnjakom, na njemu su svijeće, dvije pletenice prekrivene vezenim platnenim pokrivačem na kojem piše *Šabat šalom*³, tu je vino i sol, i druge ubrusima prekrivene jestvine, i blistave, staklene čaše. Duskora nakon molitve u sinagogi svi će opet biti tu i pjevat će Dobrodošlicu anđelima mira i poemu Vrijednoj ženi. A zatim će nakon blagoslova koje će izreći otac svi kazati *Šabat šalom* i obredno oprati ruke kao što su ih prali svećenici dok je još postojao Hram u Jeruzalemu, sjesti za stol, ozareni i osnaženi blagdanskim raspoloženjem. I eto ih, ulaze u sobu i svako malo nadviruju se nad krevetić u kojem je novorođeno dijete i kažu »Edith« i gledaju je s ljubavlju. Edithina braća su dobro raspoložena i već vide da će to malo stvorenje trčati po kući i da će morati na nju dobro paziti.

I Edith raste u tom domu radosna, puna života, vedra, ljubopitljiva, ali i odlučna i tvrdoglava da provede svoju volju tako da je starije sestre i braća ni sekundu ne smiju ostaviti samu. A zvono na vratima po cijeli dan se oglašava, svako malo navrati netko iz obitelji Stein i Courant, tetke, bratići, stričevi, nećaci, daljnji i bliži rođaci, nitko ne pravi među njima razliku. Svi su voljeni i bliski. Pričaju o svemu, dijele sve događaje i blagonaklono komentiraju, pogotovo Auguste nikada ne dopušta da se o nekome kaže neka ružna riječ. Ona odmah prekida takav razgovor i kaže

im: »Kriv je ne samo onaj tko ružno govori o drugima nego i svatko tko sluša takve riječi«.

A onda udarac kao grom iz vedra neba. Otac je neočekivano i bez pobolijevanja umro i cijela obitelj je duboko potresena. Žene često izvlače iz torbica svoje maramice i brišu oči, nikome nije do smijeha. Situacija je krajnje ozbiljna, jer kuća je puna djece koju treba othraniti i školovati. Edith je zapanjena, prvi put čuje riječ smrt i ne zna što to znači, ali sluti svojom djetinjom dušom da je to nešto strašno i neopozivo i da se ocu dogodilo nekakvo zlo i čuje kako kažu da se više nikada neće vratiti. »Nikada«, što znači »nikada«, pita se, skrivajući se po kutovima kuće. Otac je i ranije odlazio na put, ali se uvijek vraćao i nikada ne bi došao a da joj nije donio mali poklon, pokazujući joj da uvijek misli na nju. Oči su joj širom otvorene i sve prati, mala je i mnogo toga ne može razumjeti i dokučiti, ali duša sve upija i pažljivo prati pogledom kako brat Arno, prema napucima koje je dobio od starijih, prekriva crnim tkaninama sva ogledala u kući. Edith vidi kako su svi žalosni i pomisli: »Ako bi se takvi pogledali, sigurno bi još više plakali«.

I ne zna kamo bi sama sa sobom i vidi majku odjevenu u crninu i kako joj stalno netko prilazi i tješi je i grli. Dolaze rođaci, prijatelji, očevi poslovni partneri i susjedi. Arno odjednom ugleda dva velika, tamna Edithina oka; podigne je s poda u naručje i kaže joj: »U smrti svi su jednaki« i ona sluša zajedno s bratom da, kako tko dođe, odmah kaže izražavajući sućut; *Alav hašalom*⁴ ili *Zihrono livraha*⁵. I kada se to izgovori, svi počnu još više tugovati.

Ritualni obred pranja Siegfrieda Steina izvršen je zahvaljujući članovima *Hevra kadiše*, Svete družbe koja skrbi o bolesnima i mrtvima. I čuje se »Tako odlazi, kako je i došao«. ⁶

Edith, koja nikada ranije nije čula za riječi *Hevra kadiša* i zapravo ne zna što to znači, sada to povezuje s riječju smrt, s nečim što je strašno, nepovratno, okamenjeno i nepromijenjeno i zauvijek. I čuje sestru Else koja razgovara s Davidom Blumbergom i on joj tiho u hodniku govori: »Ne brinite se, za sve će se pobrinuti njegovi prijatelji, po svim židovskim pravilima vaš otac će otići s ovog svijeta. Umotan je u bijelo, laneno platno bez poruba i čvorova. Odrezane su i rese s njegova molitvena šala. Jer, David je bio na bdijenju uz njezina oca i kao da je time može utješiti, reče: »Cijelo vrijeme gorjela je svijeca«, baš kao da taj prastari običaj pranja i čuvanja mrtvog u svojem tisućljetnom ritualu može donijeti utjehu i primiriti dušu u tugovanju.

Siegfried leži u drvenom sanduku čiji donji dio nema pričvršćene daske, jer onaj koji je bio prah, u prah se mora i vratiti. I stavili su pored njega u lijes i štap, tako da se kad stigne Mesija, lakše može uspraviti i krenuti mu u susret.

Auguste je zdvojna i ne krije svoje osjećaje, žali za svojim suprugom, ali žali i djecu koja su ostala bez oca i zna da će im život bez njega biti puno teži. Pogreb samo što nije počeo i treba krenuti iz kuće na groblje. Ali Edith, koja se iznenada stvorila pored majke, grčevito je drži za dugu, crnu suknju kao da tom dječjom voljom može izbrisati sve ono što je vidjela

i stalno čeka da netko dođe i kaže: »Zabunili smo se, nije riječ o Siegfriedu«. I počinje plakati, Auguste je ne može od sebe odvojiti i zove nekoga da joj pomogne smiriti to dijete. Auguste kako napravi korak prema izlaznim vratima, tako je Edith sve čvršće hvata za haljinu i njezino malo tijelo bespomoćno se vuče za njom po podu. Napokon pritrči Else i odvuče Edith od majke koja izađe iz kuće praćena Edithinim neutješnim ridanjem.

Svi članovi uže i šire obitelji imaju nožićem razrezan dio odjeće u znak žalosti i taj čin ih podsjeća da nesreću moraju znati podnijeti stojeći, uspravni i dostojanstveni. I odnekud probija se glas Edithine prabake: »Bože, ne daj da spoznamo koliko možemo podnijeti«. A Edith leži na krevetu i čini joj se da vidi očevu dušu kako luta po sobi, zbunjena, pitajući se gdje je, što se to dešava, kamo sada treba otići kad je tijelo čovjeka u kojem je bila pod zemljom.

Dan se vuče, trom, težak, zgusnut od tuge i emocija, prolaze sati i kuća se ponovno puni ljudima. Edith izlazi pred njih i vidi kako skidaju kapute, odlažu šešire, izuvaju cipele, sedam dana najbliži iz obitelji sjedit će na podu i žalovati za pokojnikom, predani uspomenama na onoga kojeg nema ili tko zna, pitala se Edith, možda ga ipak ima, nesposobna pomiriti se s time da otac više nikada neće otvoriti kućna vrata, proviriti u sobu u kojoj se igra i pitati je što radi i gdje su joj braća i sestre.

I čuje kako se moli *kadiš*⁷, pitajući poslije najstarijeg brata Paula što je to i on joj tumači da se riječima te molitve duša uzdiže k nebu i izražava vjera u pravdu

Boga i onda kada čovjek baš i ne razumije događaje. Paul naglo zastane i upita se zašto joj to govori i prekori se, znajući da je Edith premalena da bi shvatila i da je vrijeme da se život vrati koliko god je to moguće u uobičajenu kolotečinu, ne želeći da na njoj ostanu tragovi te obiteljske drame.

Kadiš, ponavlja Edith i nutarnjim bićem osjeća mističnu kariku koja sve povezuje, i život i smrt, sve koji su tu i koji će tek doći. I kad su glasovi u kući utihnuli, očev najbliži prijatelj Šaj Neuman, uzimajući s vješalice u garderobi svoj kaput, reče: »Rabi Jonatan Ajbešic nam poručuje da se čovjek koji je svima slovio kao uzor, vratio u prašinu«. Pozdravi se i zatvori vrata.

Ono što se dogodilo, dogodilo se i više se nije moglo promijeniti, a Auguste čvrsto odluči na iznenađenje i zaprepaštenje najbližih da će ona preuzeti Siegfriedov posao s drvima. Svim silama trudila se održati obitelj i zarekla se da će sva njezina djeca biti obrazovana. Ali ta odluka imala je svoju cijenu. Po cijeli dan izbivala je iz kuće i malo-pomalo postala je cijenjena i uvažena trgovkinja drvom i na radnom mjestu bila joj je sagrađena kućica od drva u kojoj je pregledavala narudžbe i račune i kad bi netko od rodbine pitao: »Gdje je Auguste?«, njezina bi djeca uvijek rekla: »U drvljaniku«. I dom je nekako ostao na okupu, ali se osjećala praznina odlaskom oca i čestim, zbog posla, izbivanjem majke. Stariji brinuli su se za mlađe i svatko je znao što mu je raditi. I kad bi se majka pred večer vratila kući, premda umorna i iscrpljena od posla, unijela bi među sve njih ljubav i toplinu i prije nego što bi legla u krevet, nastojala im je nadoknaditi

sve one poljupce i zagrljaje koje im nije uspjela dati tijekom dana. I razgovarajući s njima nastojala je u svakome prepoznati njegov karakter i narav, kako bi svako dijete znala uputiti na njegov životni put i dati mu odgovarajuće školovanje.

No predasi u mirnoći bili su tako rijetki, a smrt je često dolazila u pohode obitelji i odnosila najmilije i tako Auguste koja je obukla nakon smrti svojeg supru- ga crninu, više je nikada nije ni skinula. A Edith majku više drugačije nije znala ni mogla zamisliti. Činilo se da je to majčin prirodni okvir u kojem se najbolje osjećala, pritisnuta brigama i vrlo hrabro boreći se za obitelj kojoj nije smjelo ništa nedostajati. Ali kada bi došao *šabatnji* blagdan, nije se više govorilo o poslu, drvljanik je bio zaključan i Edith je uvijek imala pred očima svoju majku koja u visokim, srebrnim svijeć- njacima pali dvije blagdanske svijeće Čuvaj i Sjećaj se. I činilo joj se da ona svjetlost Prvog dana stvaranja teče u njima i oko njih, osvjetljavajući u blagdanskom miru svaki zakutak srca i duše. Voljela je miris peče- nog blagdanskog kruha i zlatnu koru dviju pletenica načinjenih od tijesta koje bi stavljali na stol. Ugodno, meko svjetlo svijeća stvaralo je na zidu sjene, čekajući da se Auguste vrati iz sinagoge.

USPOREDNI SVIJET

Zapravo strankinja

Edith, ni sama ne zna kako, ali kao da je počela živjeti jedan usporedni svijet u kojem je bila i u kojem nije bila ona koju su svi znali. Rijetko ili nikako nije dijelila s majkom, sestrama ili braćom svoje osjećaje i razmišljanja. I krila je od svih da se u njoj rodio osjećaj da je tu gdje jest, zapravo strankinja. Slučajno zalutala i tu zabunom ostavljena. U svakom slučaju bila je uvjerena da se radilo o nekoj pogrešci. Tko zna zašto i zbog čega se baš tu pojavila.

Svaki trenutak slobodnog vremena, ako nije bio posvećen učenju, posvećivala bi čitanju knjiga. To njezino odvajanje i izdvajanje u obitelji nekako se osjećalo, ali i prihvaćalo da baš kao što Auguste ima svoj drvljanik, i Edith ima svoj svijet u koji se povlači usred najveće gužve i gungule u kući. Tu je bilo skrovište, u tom neobičnom šatoru koji tobože nitko nije vidio, a svi su znali za njega. S njezinim odrastanjem sve su bili rjeđi trenuci u kojima bi neobuzdano trčala ili smijala se i galamila. Ali tvrdoglava je bila i dalje i vrlo uporna u onome što bi naumila. To da, *hucpa*⁸ je bila dio nje i kada bi sebi nešto uvertjela u glavu, to bi i izvela. No svaki izlazak u svijet imao bi

i svoje povlačenje iz njega, jer bez mira i tišine činilo joj se da ne bi mogla preživjeti i više joj se sviđalo da bude promatrač nego sudionik i polako je naučila iz mimike lica, riječi, pokreta tijela svojih najbližih iščitavati njihove osjećaje, one koje bi otvoreno pokazali ili nastojali sakriti i tako je uvijek bila barem malo u prednosti, znajući za njihove ljubavi, radosti i brige; osobito kad je netko bio pred ispitom, primijetila bi koliko strahuje.

Rado je promatrala i prabaku koja bi pripremajući kavu pržila prije toga zrnje i zrak je bio zasićen mirisom i pitala se miriše li tako kava u Etiopiji i razmišljala je o tome kako bi voljela jednom vidjeti kavu kako raste na grmovima i donijeti je prabaki na poklon. A ona bi, kada bi sva zrnca kave koja je pržila bila jednake boje, jedno zrno odvojila. I kada ih je dovoljno sakupila, poklonila bi tu kavu nekome siromašnom. I Edith je taj ritual zabavljao i opčinjavao i potaknuo je da razmišlja kako bi svi ljudi trebali jedni drugima pomagati.

Znala bi otrčati do Erne koja joj je po godinama bila najbliža i s njome o tome razgovarati, premda u obitelji nije bilo neuobičajeno da se svi međusobno pomažu, »jer kao Židovi drugačije ne bi mogli opstati,« govorele su ujne i bratići. I Edith je bilo nevjerovatno kako u svakom momentu znaju što se događa ne samo u obitelji nego i u svijetu i kao da su uvijek bili na oprezu i pomalo sumnjičavi, pitajući se je li to što se događa za njih dobro ili nije. Tisućljetni tragovi pogroma, smrti i paleži nisu bili samo daleka prošlost i već su naučili da život u jednom jedinom trenutku

može izmaknuti kontroli. I baš ta neprekidna briga i nastojanja da što više znaju tješila ih je i davala im kakvu-takvu sigurnost. Ona je istovremeno Edith i opterećivala, ali i davala joj također osjećaj doma i zaštićenosti. I možda baš s te jedne točke mogla je uzletjeti u visine, odlaziti i vraćati se, znajući da će je nečije krilo uvijek čekati. I nije bilo neobično, možda samo onima koji nisu bili iz židovskog kruga, što su odlazeći u školu ili nekamo drugamo običavali jedni drugima reći: »Volim te«. Jer, tko zna hoće li se onaj tko odlazi uistinu vratiti. I nad Edith uvijek je bila sjena smrti oca, koji je samo tako otišao i više ga nije bilo, s čime se ona nikako nije mogla pomiriti.

Bilo je pitanja koja je sebi postavljala i ne znajući odgovor zaboravljala bi ih, težeći uvijek slobodi koja je za nju bila u učenju i čitanju, a njezin, kako su govorili, briljantan um sve je brzo shvaćao i pamtio. A opet kada bi se netko u obitelji razbolio, svi su, pa i ona, hitali pomoći, jer nije bilo dovoljno samo suosjećati i Auguste bi, a njoj je trebalo vjerovati, rekla: »Židovski se Bog bavi radom«. I nekom od svoje djece zapovjedi-la bi da odmah donese lijek ili pokrivač, jastuk, knjigu, voće... Njezino pronicljivo oko vidjelo bi što onom koji je bolestan nedostaje. I nitko se nije bunio žureći izvršiti što mu je bilo rečeno, sudjelujući na taj način u životu obitelji. I održavajući ga na životu i hraneći one nevidljive korijene stabla obitelji i naroda, o čemu je pokojni Siegfried toliko volio razmišljati.

U svoj toj trci sa svakodnevnim životom, sa školom i plaćanjem računa, stiglo je i proljeće, a s njim i pripreme za blagdan *Pesah*. Iz velikih kutija koje se

cijele godine nisu otvarale izvađeno je posuđe koje se koristi samo za Blagdan beskvasnih kruhova, ali svejedno i za svaki slučaj Else je marljivo *košerizirala* tanjure i zdjele, potapajući ih u kipuću vodu, a braća su odnijela obližnjem trgovcu svu kvasnu hranu koja se zatekla u kući i koju će nakon *Pesaha* otkupiti za simboličnu cijenu.

Sagovi su bili izneseni na sunce, stolice poslagane jedna na drugu, činilo se da je sve okrenuto naglavačke, jer nigdje nije smjela ostati ni mrvica kvasnog i oko blagdanskih priprema svi su bili zauzeti, a Frieda se brinula na vrijeme nabaviti sve što je bilo potrebno za obrednu seder⁹ večeru i što je moralo biti na stolu prema svim propisima židovske vjere. Tu i tamo stizao bi netko od rođaka koji su i sami bili zauzeti pripremanjima za *Pesah* i uglavnom se dogovaralo tko će i s kime proslaviti izbavljenje iz egipatskog ropstva. Auguste je već provjerila jesu li na broju sve *Hagade šel Pesah*¹⁰ iz kojih će čitati i u kojima je podrobno opisan Izlazak; i onako sama za sebe, ali usput ne mogavši odoljeti da ne podučava svoju djecu, izjavila je svečanim glasom: »Izlaskom iz Egipta Židovi su se kao narod pojavili na pozornici svijeta«. A Edith koja je više promatrala nego što je kao najmlađa u obitelji pomagala, zamišljala je kako bi to bilo da se baš za *Pesah* u Breslauu pojavi Mojsije i povede svoj židovski narod. »Ali kamo«, pitala se, i odmah se javila nova misao: »Gdje je pustinja, put izbavljenja i spasenja?« Brat Paul bi govorio da je židovski narod vrlo tvrdoglav i svojeglav i nije bila sigurna bi li samo tako krenuli za Mojsijem u Obećanu zemlju, bez rasprave, protivljenja, pa možda i pobune.

»Edith,« trgne je glas majke, »prebriši sve čaše i pribor za jelo«. Glas je bio zapovjedan, naredba jasna i nije bilo druge nego poslušati.

Tijekom dugih sati obreda s posebnim zanimanjem čekala je trenutak kada bi zelen umakali u slanu vodu i prisjećali se suza koje su kao robovi prolili u Egiptu, gradeći za faraona piramide. I poslije bi mazali na komadić beskvasnog kruha slatku smjesu koja je bojom bila poput opeke. A onda bi joj pogled zastao na tamnoj ljusci jajeta, podsjećajući sve okupljene za blagdanskim stolom na krug života i smrti, ali i na paljevinu i razaranje jeruzalemskog Hrama. I tako je neprekidno sreću sustizala nesreća, nesreću sreća, jedno bi dolazilo, a drugo odlazilo, samo je mira i predaha u tom povijesnom protoku vremena i događaja bilo najmanje. Ipak, svi bi na kraju pjevali sretni zbog izbavljenja iz ropstva. Stanom je odjekivala himna u slavu Jednoga koji ih je svojom Rukom spasio iz egipatske Kuće ropstva, smilovavši se svojem izabranom narodu.

Doista, noć je bila različita od svih drugih noći. Kasno je, nebo je osuto zvijezdama i dok se Edith sprema na spavanje, razmišlja kako će se na nebu otvoriti vrata i ona će ući kroz njih u neopisiv svijet ljepote i sjaja. I taj osjećaj posve ju je obuzeo, uzbuđena je i ne može spavati i prvi put u njoj se rađa slutnja da ju čeka budućnost u kojoj su za nju predviđene prekrasne stvari o kojima ona još ništa ne može znati. Samo je sigurna da taj osjećaj koji je cijelu preplavljuje ne može biti bez razloga. Ona će postići nešto veliko, neočekivano. I zna da je najbolja u učenju i dobiva još više

volje da prouči sve što se može proučiti i naučiti iz knjiga, jer ona želi znati, ona želi razumjeti, ona mora stići u predjele još nepoznatoga i spoznati ljudske tajne. Prevrće se s jedne strane kreveta na drugu i vidi da će uskoro zora, ali pred nepoznatim, velikim, koje u valovima putuje do nje, ona ne može mirno sklopiti oči i usnuti. Jer, tko zna, možda je baš ona san Onog Gore, koji treba dosanjati. Zora je zarudjela i napokon je zaspala i u snu ima osjećaj kao da ju netko nevidljivim nitima i neobičnom lakoćom vuče nekamo prema Gore. Iz grla dvaput joj se otme jecaj, dvaput uzdah pa zatim ponovno osjeti uspinjanje svojeg duha. I onda se sve smiri.

Drugi je dan *Pesaha* i ona ponovno pomaže oko postavljanja tanjura, pribora za jelo, čaša i bijelih ubrusa na stol. Gleda svoju majku, svoju braću i sestre, rođake i pita se: »Komu mogu reći to što osjećam?« Else joj dodaje *Hagade* i uredno ih postavlja uz svaki tanjur i kad je stigla do mjesta na kojem će ona sjediti, knjižica joj ispadne iz ruke i ona se zbuni, zacrveni, pogleda u majku pitajući se je li ona to vidjela. Brzo digno knjigu s poda, vidjevši da se rastvorila, zaklopi je, obriše rukom i poljubi, ispričavajući se, osjećajući se kao da je izdala i obitelj i ovaj *seder*, prekori samu sebe što još živi u noćasnjem snu umjesto na javi. I nešto se u njoj prestravi. »Što ja to sebi umišljam? Tko zna, možda će svi ovdje okupljeni biti izbavljeni i spašeni osim mene! Pravo mi budi, sama sebe uvjeravam u nešto što ne može biti. Kakva sam to ja?« Bila je vrlo potištena i prva joj je prišla Rosa koja je sve vidjela. I *Hagadu* kada je pala na pod i izraz kajanja na Edithinu

licu i uzme je za ruke rekavši: »Previše si osjetljiva«. Edith kimne glavom i još se više rastuži. Zna ona i sama da je previše osjetljiva, stalno joj to govore: »ali Bog sve vidi pa i to da *Hagadu* nije namjerno ispustila iz ruke«, i dalje se u sebi opravdavajući. I zatim, vrlo pažljivo stavljala je na stol beskvasni kruh, kruh bijede koji svakog treba podsjetiti da se okani lažne veličine.

Odjednom sjeti se oca i ima osjećaj kao da je i on tu, u ovoj sobi gdje je prostrt blagdanski stol. I razmišlja o tome kako sigurno nije sretan što Auguste toliko puno radi, ali ponosan je na svoju djecu i osobito na nju kojoj učenje tako izvrsno ide. Edith se pita, postavljajući na stol čaše: »Znaju li mrtvi što se događa u svijetu živih? Imaju li oni svijest o ovome svijetu? Postiže li duša nakon smrti određen stupanj jedinstva s Bogom, Izvorom cjelokupnog znanja?« I nekako nejasno sluti da bi moglo biti baš tako. Pitanja, pitanja, milijun je pitanja koja se neprekidno u njoj nastavljaju.

Ponekad, ne može se oteti tomu da zamišlja svoju smrt na mnogo različitih načina i u različitim situacijama. I sumnjičava prema samoj sebi pita se: »Dopuštaju li i drugi svojoj imaginaciji da plovi, slobodno po svojoj volji, takvim čudnim putovima? Je li to nešto loše i bijeg iz stvarnog života, a ako bježi, od čega bježi? Je li sa mnom sve u redu? I zbog čega, kad su pokopi, jedva smognem snage na njih otići, pokušavajući naći bilo kakav izgovor da ne odem na groblje?« Na nju strašno djeluje bacanje zemlje po kovčegu u kojem leži mrtvo tijelo i izbjegava dohvatiti lopatu s kojom bi trebala nabaciti grumen ilovače na sanduk

i zatim spustiti tu lopatu na zemlju i ne zabuniti se da je doda nekom drugom kao da se nevolja tako može prenijeti. Uvijek joj na pokopima sve izgleda beznadno, a duša, pa ona se sigurno ne može poistovjetiti s tijelom. Što je tijelo bez duše? I zamišlja svoju dušu koja je napustila njezino slabašno tijelo i vidi ga kako se ruši, kako je bez te duše u njoj baš ništa, poput prazne platnene vreće.

I dok se ljudi na pogrebu drže dostojanstveno, ona se hodajući uz majku stalno spotiče, neodlučna smije li pogledati lijevo ili desno, smije li pogledati iza sebe, a onda ipak hoda gledajući ravno ispred sebe, sporim korakom, šutljiva i u tmurnom raspoloženju, a svejednako misleći: »Ako se okrenem, možda ću pogledati u oči anđelu smrti i tako ću odmah umrijeti ili ću se kao Lotova žena pretvoriti u stup soli«. Njoj su pokopi neizdrživi, kao da hoda pod pokrovom tmine koji je pritišće i prijeti joj nečim neopisivo strašnim. I da spasi od jada samu sebe, tiho šapće da ju nitko ne čuje: »Preda mnom je sjajna budućnost, za mene će jednoga dana znati cijeli svijet«. I držanje joj odmah postane bolje, bez opomene ona se ispravi, ona još djevojčica koja samo što nije postala žena.

I u času kad počinju molitve ona zamišlja dušu koja je godinama bila kod čovjeka i učila sve što je morala u tom životu naučiti, a onda počinje žaliti tu dušu, misleći kako je smrću silovito odbačena s jednog kraja ovog svijeta na onaj Gornji, Drugi svijet. I pita se: »Gdje je taj prolaz kroz koji se duša vraća nakon smrti Gospodu? Je li ona vječna ili nije? Da je vječna, ne bi onda svi plakali i tugovali!« Sva je u bojazni, u strepnji

i izgubljenosti u kojoj nema svjetla, u kojoj prestaje disati, obuzima je panika i čelo joj je orošeno od znoja. Netko citira rabina Nahmana¹¹ iz njihova grada koji je rekao: »Toliko žudim odbaciti odjeću koja predstavlja moje tijelo«. I u njoj se bezglasno nešto prelomilo u trenutku kada sav taj pritisak više nije mogla izdržati i zna da više nema vjere i da je nitko neće uvjeriti da će se iz praha ponovno roditi život. »Kad umrem, više se neću probuditi«, posljednja je misao prije nego što su se vratili kući. Svi gledaju u nju, pitajući se je li se razboljela, jer je sasvim blijeda, samo su joj oči velike i sjajne kao da u njima gori vatra. Edith pak gleda u sve njih, majku, braću i sestre i nema im srca reći: »Bog ne postoji«.

SAKRIVENI BOG

Edith kao da ne stanuje ovdje

Od tog dana osjeća kao da se svijet zavrtio u suprotnom pravcu ili ga je ona tako postavila kao da rukom pomiče kazaljke na satu unatrag, malo se osjeća nesigurnom, onaj prvi golemi trenutak straha je prošao, jer kada je sama sebi rekla da Boga nema, strop se nije srušio na nju, *dibuk*¹² je nije povukao za ruku, sve tetke i bratići, svi Steinovi i Courantovi nisu dotrčali i doletjeli do njih zvoneći po vratima i glasno kukajući, tražeći da se pokaje, pospe pepelom po glavi i odjene u haljine od kostrijeti. Ništa, baš ništa se takvo nije desilo. Čini joj se da se njezin um samo još više izoštrio, jer sada ga ništa ne pritišće, ništa mu ne prijeti, nema kazne, a nagrade? I one će valjda stići. Samo noću nešto je izjeda, jer duša se otima iz Praznine i dalje boraveći u moći rana i njoj se unatoč tomu čini da je ipak pronašla istinu koja je oslobađa tereta traumatičnih sjećanja, crnih haljina majčina udovištva i svijeta smrti bez nade.

Ujutro promatra za doručkom svoju obitelj, nije se baš dobro naspavala i pita bezglasno: »Zar nitko ne vidi papirnatog zmaja koji vam prolazi ispred očiju i na kojem piše: »Što je s Edith? Niste li je negdje izgubili ili zagubili?« Naravno, ništa se takvo ne vidi i samo

ju požuruju s doručkom da ne zakasni u školu, ali ti potisnuti osjećaji iz dana u dan dobivaju na snazi i već joj određuju novi put. I ona ne zna da susret sa svojim Ja preobražava njezinu svijest, ali izostaje unutarnje razumijevanje same sebe.

Svjesna je da je u njoj veoma mnogo praznih mjesta koja ne zna kako i čime popuniti, jer otkako je Boga poslala u progonstvo, i njezino se srce za dugo vremena izmjestilo u pustinju. Svejedno, Edith i dalje uporno iskušava snagu svoje volje. Na vlastitoj koži uči što znači duboki osjećaj usamljenosti potisnut na dno same sebe kako bi um vladao i dao mjesta inteligenciji koja je sjajna, ali od sjaja i bljeska ne vidi da je krnja, da nešto nedostaje ili ne želi vidjeti da joj sveta istina izmiče i odmiče se od nje. I da će je jednoga dana morati pronaći iz ljubavi ili iz straha, ili će to biti napitak jednog i drugog, od kojeg će ozdraviti ili umrijeti. Jer, sve ima svoju cijenu: i sjaj u očima i duh kojeg rukom ne može dodirnuti.

»Edith«, odjekne snažan glas majke koja se vratila s posla. »Gdje je Edith?, sigurno opet u nekom kutu sanjari ili samo gleda nekamo u prazninu, kao da ne stanuje ovdje!« A Edith ne može iz svojeg nevidljivog skrovišta odmah samu sebe dozvati i čuje Augustin glas, ali čini joj se kao da dopire iz velike daljine i kao da joj je tijelo tu u sobi, a duša luta negdje izvan nje, odvojena i vrlo je visoko.

»Edith«, ponovno odjekuje glas majke koja je nakon cijeloga dana želi vidjeti, kao što uvijek nakon povratka s posla mora pogledati svu svoju djecu. Ona napore koje čini da im ništa ne uzmanjka ne bi mogla

izdržati ako ih ne dodirne i ne poljubi. I Edith napokon izlazi iz sobe i prepušta se Augustinim nježnim zagrljajima i poljupcima koji pljušte na sve strane. Potpuno je utonula u majčin zagrljaj, pa sada i ona nju čvrsto grli baš kao da je čas nekog susreta, a možda i rastanka u kojem ono što osjeća jest pravo i istinsko, ali odnekud probija se slutnja i strepnja da se ta ljubav ne izgubi i u njoj odjekuju očeve riječi: »Vratit ću se«, a nije se vratio. »Smijem li povjerovati kada mi netko kaže koga volim da će se vratiti?« I odjednom Edith osjeti strašnu bol, kao što boli ljubav koja se pretvorila u ranu od onog koji je izrekao obećanje i nije ga ispunio i sada ona koja tu ranu nosi u sebi više ne zna kako je iscijeliti. Povremeno zaboravi na nju, a onda je iznenada zapeče i oči se napune suzama. Ona ih skriva da ih nitko ne vidi. I još ne zna da Onaj koji je Svet, blagoslovljen bio On, posebno pažljivo broji baš te skrivene suze koje se ne vide, jer zna da dolaze iz dubine srca, iz najdublje dubine duše, iz jezgre koja samo Njemu pripada i njima na zidu nebeske Palače sudbinu takva čovjeka ispisuje, otvarajući mu vrata svoje neizmjerne ljubavi.

Edith se nekako iskobelja iz majčina zagrljaja kao pile koje otresa s nejakih krila ljusku jajeta koju je upravo probilo i sjeda za stol zadovoljna i nasmiješena što će sada svi zajedno večerati uz blagoslov jela što majka nikada, ma koliko bila umorna, ne propušta, svjesna da ako prekrši danas jednu židovsku zapovijed, onda će to biti kao da je prekršila i mnoge druge. »Djecu,« pomisli Auguste, »njih treba odgojiti u vjeri i biti im primjer«.

I tako je još jedan dan završio i započeo drugi, a Arno se prisjetio da je otac znao reći: »Za Židove dan počinje s večeri, jer uvijek se nadaju svjetlosti«.

No kako god da teče vrijeme, Edith je neprekidno svjesna da se nalazi u čekaonici života i to čekanje treba ispuniti i neprekidno je okružena nizom malih, šarenih otoka, knjigama s koricama u različitim bojama i platnenim povezima ili su na koži knjiga reljefno utisnuti naslovi, a odlomci u njima počinju prekrasnim vinjetama. I ona ih ponekad uzme u ruke i miriše i udiše taj tako utješan i predivan miris knjiga.

I zahvaljuje svakoga dana Henoku koji je jednom davno prepoznao slova iz vatre koja je sukljala s vrha brda i shvatio je odmah vrijednost nebeskog dara koji se iznenada pred njim pojavio. Slova ukrašena krunicama trebalo je samo znati poredati. Bila su crna na bijeloj izmaglici i pamtio je te znakove i njihove oblike, a ona su se pomicala zdesna nalijevo i slutio je da će ti znakovi pomoći da se ne zaborave sva zbivanja i svi događaji na zemlji. I dobro je razumio, slova su Božji građevinski element, jer On ih je crtao, mjerio i kombinirao, stvarajući tako dušu svemu stvorenom.

Edith je pomalo zavidjela tom Henoku, ne samo zbog slova koja je pronašao i vidio svitke na kojima će biti ispisana, nego što je on znao lebdjeti u visinama i što ga je njegov duh mogao odvesti tamo gdje je želio, dok ga Bog napokon nije pozvao k sebi i nadjenuo mu ime Metatron, Najbliži Božanskom prijestolju; i dobio je tad sedamdeset i dva krila i mnoštvo očiju i živ je na nebo uzašao.¹³

I Edith se pitala o svojoj duši i da može kao Henok letjeti i lebdjeti, kamo bi je odnijela i kome i zbunila se, jer svoje putove nije mogla razaznati i sve je još bio samo plamen koji je tinjao, a slike, one su bile nejasne.

Gledajući i promatrajući Edith zakopanu u moru knjiga, Auguste je zaključila: »Od nje nikada neće biti trgovkinja, pa onda neka uči i ako bude željela, neka se nakon gimnazije upiše na sveučilište«.

Ali ni to učenje nije bilo jednostavno i tražilo je umijeće nutarnje i vanjske izolacije, jer neprekidno je netko dolazio u posjet od rođaka ili prijatelja braće i sestara, dok je ona čeznula za mirom, tišinom i samošćom, sluteći da bi negdje na tim poljima mogla pronaći sebe, onu Edith koja joj izmiče i luta, bojeći se da će ostati u mraku, ne znajući što je sa svijetom njezina života.

U POTRAZI ZA ZNANJEM

Koga moliti za pomoć?

Ništa nije bilo tako dragocjeno kao trenuci kada bi sjedila za pisaćim stolom i kada bi sve vanjsko nestajalo i ona se gubila u golemim prostranstvima same sebe, vodeći neprekidan dijalog s onim što bi učila i novim svjetovima koje je u učenju otkrivala. Sestre Else i Erna smiju se i zadirkuju je, jer jasno im je da je u mislima otplovila i da ih ne može čuti, a Rosa kaže: »Što više uči, to je zadovoljnija« i pri pogledu na Edith odmara svoju dušu i osjeća da je uz Edith posebno vezana, premda zna da nije darovita kao ona, možda samo u matematici, ali sigurna je da Edith ne griješi u svojim izborima.

I kad prođu sati učenja, Edith se uvlači u život onakav kakav jest i ne brine ona toliko druge koliko je zabrinuta za samu sebe, svjesna da je previše osjetljiva i da ne smije vidjeti neku ružnoću ili čovjekovu muku, a da se to ne uvuče u svaku poru njezina bića, u svaku žilicu u tijelu, u skrovite zakutke uma koji joj onda sve te prizore noću vraća u košmaru, koji su takvi da je u trenutku buđenja presretna da je sve samo sanjala, ali srce još uzbuđeno lupa i koliko god se trudila, ta muka koja stiže iz nepoznatog negdje se u njoj zaglavljuje;

i jednoga dana nakon takve mučne i teške noći otišla je u školu i kada se vratila kući, odjednom je sve to prokuljalo iz nje i ona silno plače i govori na sav glas, viče prikazama koje je muče: »Ostavite me na miru, pustite me, ne dolazite mi u snovima, ne želim vas«. Dojure Erna, Frieda i Rosa za njom, podižu je s poda silno zabrinute. »Edith,« kaže Erna, »što se dogodilo?« A ona i dalje jeca i samo odmahuje glavom, jer kako može uopće ispričati koliko joj patnje nanose snovi i kako se budi sva izudarane duše i slomljena duha. I ona koja je proglasila Boga nepostojećim, sada ne zna kome da se obrati, koga da moli za pomoć. Svijet je za nju prazno i zastrašujuće mjesto, a duša kada noću zaspi, odvaja se od nje i luta, ulazi u čudne svjetove i predjele koji je straše. I dok ta bujica patnje i ogorčenosti nije iz nje prokuljala poput vulkanske lave, ni sama nije bila svjesna koliko to teško podnosi. Ali kao da nije bila u vlasti same sebe i kada se spusti sumrak i zaplovi noć, ona se trudi da ne zaspi, da ostane što dulje budna, jer boji se i ne zna kako može pomoći samoj sebi i postoji li za tu patnju i muku lijek. I tako iz noći u noć bori se sa snom i privikava se na nesanicu koja će mnogo godina ostati vjerna pratilja njezinih noći. A danju nastoji pomoći svojim prijateljicama da lakše svladaju školsko gradivo, jer ona jest dobra i lakše joj je kada daruje drugima taj dio sebe koji ponekad u skrivenosti njezine prave prirode što diše samoćom ostaje u sjeni.

I polako, polako sve više razvija promatranjem ljudi oko sebe poseban dar da po pokretu njihova tijela, držanju glave i pogledu može odrediti njihove osjećaje:

jesu li sretni, jesu li raspoloženi, boje li se, skrivaju li nešto. Dogodi se da sjedne pored nekog nepoznatog ili taj netko zauzme mjesto kraj nje i ona upije istog trenutka sve osjećaje tog bića i ako su nesretni, zgrozi se nad količinom patnje koju osjećaju, a naoko sve se čini barem koliko-toliko uobičajeno, no ona čuje te nijeme krikove i potrese u ljudima kao da gleda kroz prozirno staklo. Ponekad, voljela bi da ne vidi ono što vidi u drugome, jer se razočara, nanese joj bol, potpuno je svjesna kada netko ne govori istinu, a ona pritom šuti i pušta nju ili njega da kaže do kraja što ima i pita se kako je moguće da ta osoba ne vidi da ona zna i krije zbog toga svoje razočaranje. A onda se tog osjećaja oslobodi, dan je sunčan i vedar i ona vidi nebo i vidi drveće i veoma je sretna u prirodi i pazi na svaki cvijet i raduje se kad vidi u lončanici da biljka raste zaštićena njezinom nježnošću. Iz skrovišta duše ulazi u veličanstvenu simfoniju života i govori i ponavlja: »Živim, živim!«

A Auguste je promatra, odvaguje, mjeri sve što čini i ne čini, sretna je što je toliko talentirana, ali zna da između Edithine i njezine duše nije sagrađen most kojim bi slobodno trčale jedna drugoj u zagrljaj, svjesna da bi vjerojatno da je otac ostao živ, s njim imala dublju povezanost. Ne može reći da je Edith ne voli, ona je poštuje, ali Auguste bi rado, samo da može, to poštovanje zamijenila s osjećajem ljubavi i tužna je što vidi stvari između njih onakve kakve jesu i kakve bi voljela da nisu. I što njezina kći zapravo ne osjeća koliko je ljubi. I žali što za Edith nije majka kakvu bi ona voljela i trebala imati, ali suviše je već umorna od života

i briga i prekasno je da mijenja ono što više ne može promijeniti. Pred očima ima Edith kao malu djevojčicu od tri godine koja je s njom u drvljaniku i pažljivo prati sve razgovore koje ona vodi s ljudima trgujući drvom i zatim se prije nego što pođu kući zadubljuje u račune i ispisuje svojim urednim rukopisom brojke. I nakon toga uzima Edith u naručje, dok ona malom rukom prelazi preko njezina lica kao da tim dodirom nepogrešivo iščitava i ispituje njezine osjećaje.

Od jutros svi se u kući sudaraju s Edithinim ateizmom, s njezinom tvrdnjom: »Boga nema«. Augustine je zgrožena, a ipak misli: »To je samo jedna faza u odrastanju, proći će je, obitelj je za *šabatnjim* stolom, ali njezina najmlađa kći ne pjeva dobrodošlicu anđelima mira, ni poemu Vrijednoj ženi, nije molila ni u sinagogi, braća i sestre pogledavaju krišom jedni u druge pitajući se: »Što je sad smislila i dokle će tako? Bolje je da rođacima o tome ništa ne kažu, jer tko zna što se iz svega toga još može izroditi?!« I ne znaju da li da se ljute na nju ili da to shvate kao neslanu šalu. Na stolu gore blagdanske svijeće i nečujno topi se i kaplje vosak. Svatko bi u sebi trebao nositi mir, subotnji mir, ali uznemireni su, ne sjećaju se da je itko ikada u obitelji užoj ili široj sebe proglasio bezvjernikom osim ove njihove, kako su je zvali, »pametne Edith«.

»Ta vječna buntovnica,« pomisli Paul i pred oči mu izađe Edith koja kao mala djevojčica lupa šakom po vratima koja su on i brat Arno zatvorili da ne hoda stalno za njima. A ona udara, udara silovito o vrata rukama i nogama i viče: »Otvorite, otvorite«. Udara po njima do iznemoglosti i oni napokon otključavaju

vrata i suočavaju se s njezinim uplakanim licem i pogledom koji ih optužuje. I Paulu se čini da Edith ponovno svom snagom lupa po vratima i zapomaže: »Otvorite, otvorite«. Ali nije siguran gdje će se i kada ta vrata otvoriti. Arno je promatra i traži na njoj znak kao što ga je Kain imao, kako bi svi znali što je učinio bratu svom. I sav se strese od nelagode, pomislivši kako tamne sile kruže oko svijeta u vječnoj potrazi, ne za Abelom nego baš za Kainom. I gotovo nesvjesno govori: »Svemogući, ne daj im da odnesu sa sobom ono što najviše žele, svjetlo moje sestre Edith«.

Uskoro Edith donosi odluku da više ne želi ići u gimnaziju. Auguste je zatečena, ali ne želi je prisiljavati i donosi solomonsku odluku da otputuje sestri u Hamburg i da Elsi pomaže oko djeteta.

5. OKUS SLOBODE

Tko sam to ja?

Edith prigrli odluku da ide u Hamburg i putujući vlakom punim plućima snažno uživa u osjećaju slobode, u suočavanju s novim izazovima. Čini joj se da je napokon odrasla, da je puštena iz krletke i da konačno može disati i preuzeti odgovornost za svoj život. U Hamburgu radosno i savjesno pomaže sestri, rađajući novu sebe. Čini joj se da je na Jakovljevim ljestvama stala na novu prečku, na novu razinu, ojačana spoznajom da je imala snage učiniti taj korak ili iskorak koji joj pruža osjećaj da se život ne događa samo drugima, premda će ubrzo spoznati da je te ljestve lakše promatrati nego se njima uspinjati. I ponovno javlja se svijest o tome da će postići nešto važno, učeći iz dana u dan o sebi i svijetu. I ta slutnja daje joj snagu da svlada mnoge prepreke. Ali sve više opaža i to da svijet u kojem se kreće nije baš previše obziran prema ženama i da zaslužuju puno više poštovanja i uvažavanja i zatiče sve češće samu sebe kako procjenjuje pojedine ličnosti i vidi da ih baš ne rese poniznost ni skromnost, ponekad ni znanje; i šuti, vjerujući da bi majka u takvim prigodama sigurno

rekla: »Bahat čovjek i Gospod ne mogu biti zajedno na jednom mjestu«. I u njoj se rađa misao kako bi zapravo cijeli školski sustav trebalo mijenjati. A onda je počinje mučiti to da nije završila svoje gimnazijsko školovanje i da bez toga neće moći dalje, a ono što se započne uvijek je dobro dovršiti. Ona je u potrazi za pozitivnim sustavom koji neće djelovati samo privremeno nego stalno i nakon duga vremena sebi postavlja pitanje: »Tko sam to ja?«

I dok putuje natrag da ponovno sjedne u školske klupe u Breslauu, zanima je što je u srži njezina bića, je li ta srž puna ega i taštine ili nečeg drugog. Je li spremna za promjenu koja će osvijetliti njezin život i dati mu novi smisao? I sigurna je da će uspješno završiti svoje gimnazijsko školovanje i da svoj život želi ostvariti na način da joj njezino ljudsko dostojanstvo nikada nitko ne može oduzeti. Ne izgovara se da je nemoćna i da ništa ne može učiniti. Naprotiv, svjesna je kako je dužna misliti svojom glavom, istraživati, učiti, posvetiti se znanosti, jer svjetlost postoji, samo je mora otkriti.

I u jednom trenutku se nasmije, jer vidi sebe kako se koprca u prašini, a oko nje stoje anđeli i zavide joj, jer znaju da će sa sebe otresti prašinu i nastaviti dalje tražiti istinu, padati i dizati se, riješena da je nađe pa makar po cijenu života, a to je ono što oni ne mogu. I u tom času razdaljine između nje i Neba ne čine se više tako udaljene. A njezina inteligencija i znanje povezuju se nevidljivom niti s mudročću srca koje će tek dobiti priliku da ljubi. No dani koji su pred njom vrlo su naporni, jer nema duhovnog odmorišta. Učenje se

nastavlja i sve više sviđa joj se filozofija koja joj se čini poput pouzdana vodiča u cjelokupnom postojanju kroz koje se može probiti u čistu misao, u Prazninu, no sve elemente koji joj nedostaju još nije pronašla. I tako nakon uspješnog završetka gimnazije upisuje u svojem rodnom gradu Filozofski fakultet, studij povijesti i germanistike, ali povezat će to poslije i sa svojim zanimanjem za ljudsku dušu, s psihologijom, pedagogijom i filozofijom.

Nijedan napor pritom nije uzaludan i kako jača njezina duhovna snaga, ona osjeća sve manju vezanost za vanjski svijet, jer polako uklanja velove koji prekrivaju istinu na putu k najnepoznatijem od svega što joj je dotad bilo poznato. I čini joj se da i nije drugo nego sažetak svih svjetova koji se danju i noću stapaju u njoj i biva joj sve bliža misao da ona, Edith Stein, ne može samo promatrati život nego da mora u njemu biti sudionica. I da se treba podvrgnuti unutarljivoj i vanjskoj disciplini djelovanja mnogo snažnije nego dosad i prihvatiti etiku u svakom svojem postupku. A to neprekidno donosi nove kušnje i izazove, jer nitko joj ne treba reći je li u nečemu pogriješila, je li se o nekoga ogriješila i odmah pokušava ispraviti samu sebe, kao da pred sobom na nekoj mnogo savršenijoj razini ima uzornu Edith Stein kakva bi jednoga dana mogla postati, iznjedriviši se iz same sebe. I spremna je svima oprostiti, samo svoje pogreške sebi najteže oprašta i one je muče i analizira ih, i ima trenutaka i dana u kojima se ne voli i ne prihvaća se onakvu kakva jest, grozeći se svoje nesavršenosti i ne želeći živjeti u svijetu iluzija i obmana, jer ona je vojnikinja koja

se neprekidno uspinje ljestvama, svjesna da treba u životu tako malo pa da se oklizne.

A onda stisne zube i zna da mora izdržati, svjesna je da je put dug i naporan, ali odluku je donijela i neće odustati. Samo ona zna koja je to cijena što se plaća za uspinjanje i da postoje predjeli leda, spirale hladnoće, usamljenosti i mraza kojima mora proći. A na vratima pojedinih prolaza stoje čuvari koje neće moći zaobići, a oni nikoga ne puštaju dalje bez ozljeda. Posebice one kojima je stalo do svete istine. A točka do koje će stići bit će njezina sudbina. I kada naiđe na čuvare, zadrhti joj srce, duša i tijelo. I zna da tamne sile, te strašne ljušture nitko ne može izbjeći, a oni vide je li netko pravi tragač, jer taj nosi na svojem licu znak, a na čelu mu blista sjajna zraka i tama uto postane još gušća i neprobojnija. I čeka i vreba da onaj koji je krenuo u uspinjanje odustane, a Svjetlo koje ne nestaje, samo se uvijek ne vidi, nada se da će putnik svoje traganje nastaviti. I da će oni koji ne odustanu od potrage i sami biti osvijetljeni.

Edith zna da negdje postoji dan u kojem će otkriti smisao svojeg života. Ali stalno mora hodati naprijed. I nije čas i nije trenutak u kojem će je Bog tješiti i reći joj da je Njegova predraga svojina. Na putu do svjetlosti morat će svladati još mnoge prepreke, mnogo toga doživjeti i iskusiti, znajući da ništa nije slučajno, ni to što postoje ljudi koje će morati sresti da bi kroz njih njezina duša učila o sebi. I stoji pred zagonetkom, pomažući drugima i sebi i nije zaokupljena time da osim zemaljske vage postoji i ona božanska kojom On sve mjeri, gledajući u sliku Postanka.

I Edith već zna da njezino mišljenje o samoj sebi nije važnije od zadaće zbog koje je tu i da joj strah koji je ponekad obuzima ne daje pravo da odustane. Svjesna je da treba činiti najviše, a ne najmanje što može i da ono što je iznad njezinih mogućnosti nije više na njoj. Zanima je: »Do koje mjere mogu žrtvovati i poništiti sebe, da bih pomogla nekome drugome u svrhu višeg cilja. Ali cilj? Je li on još daleko?« I kao da ona sama postaje kruh i voda, a kruh i vodu pronalazi onaj koji je gladan i žedan. I svojim duhovnim očima vidi kako voda otječe u pustinji na najniže mjesto. I pita se: »Nisam li ja ta pustinja u kojoj je beskraj i u kojoj su povezani u jednoj ravnini nebo i zemlja?«

Ali taj njezin nutarnji život ostaje za druge skriven, jer izbjegava pričati o tome, njezina tajna pripada samo njoj i sve svoje snage posvećuje učenju i sviđa joj se silno studentski život, osobe koje upoznaje, okupljanja, u pravilu skromne večere i bogate rasprave. Uživa u zajedničkim izletima i razgledavanju znamenitosti i primjećuje da je među studentima, ali i profesorima znatan broj onih koji su podrijetlom Židovi, ali da su neki među njima prešli na kršćanstvo.

Sveučilište u Njemačkoj otvoreno je za žene, ali malo ih studira, kao da su još uvijek određenjima društva, Crkve i vremena vezane u prvom redu uz kuću, kuhinju i djecu. Među studenticama zapaža neke koje su izrazito inteligentne i darovite i pita se mogu li uspjeti u svijetu punom predrasuda, koji im nameće toliko ograničenja i svjesna je da sveučilište vapi za reformom kao i cijelo društvo i rado bi se i sama toga prihvatila. Ona se nikada nije, kada je riječ

o učenju ili studiranju, osjećala inferiornom i strašno bi je ljutilo kada bi kod profesora ili kolega prepoznala i najmanju natruhu primisli: »A što će vam studij? Lijepi ste, žensko ste, nije li bolje da se udate i rodite djecu? Zašto se uopće mučite sa studiranjem?«.

OD SEBE NE MOŽEŠ POBJEĆI

Nastajanje i nestajanje

Edith ne krije da je Židovka i iz roditeljskog doma u svijet je ponijela poštivanje prema svačijoj vjeroispovijesti, ali dnevno proučavanje Tore i Talmuda odavno je ostalo iza nje i sada je više zaokupljena feminizmom i sviješću da žene moraju imati pravo glasa i da im se treba omogućiti ne samo da studiraju nego i da budu zaposlene kao profesorice na sveučilištu. »Paul bi rekao da me opet hvata *hucpa*, moj židovski inat«, pomisli Edith i zaključi: »Od same sebe ne možeš pobjeći.« I to što je pomislila na brata vraća je u mislima majci. Svjesna je koliko je napora i volje morala uložiti da održi obitelj na okupu i koliko je ponosa i hrabrosti morala imati u času kada je nakon suprugove smrti odbila pomoć obitelji, rekavši: »Ja sam ovu djecu rodila i ja ću se za njih brinuti«. I to je činila, uspravna i dosljedna, gotovo nikada nije se žalila da ima previše posla, samo kad bi stigla kući, vidjeli bi kako joj se oči sklapaju od umora i da je dan bio dug, težak i naporan. Ona ili netko drugi od braće i sestara čitao bi joj iz knjige koju je željela pročitati, ali od posla nije stizala, ili bi zamolila da joj čitaju tjedni odlomak iz Tore i tako bi tonula u dubok i okrepljujući san.

Edith teži tomu da bude sretna i sve više razlikuje važno od nevažnog, otvarajući se novim spoznajama i mogućnostima. Ljudi s kojima se druži vole čuti njezino mišljenje i zna da ne mora uvijek biti u pravu. A kada je uvjerena da zna odgovor, ponekad ga prešuti, puštajući drugima na volju da se zanose u razgovoru i istovremeno u toj šutnji i odmaknuću uči biti nevidljiva, uči biti nenametljiva, podižući tako zidove oko svoje slobode u kojoj se jedan dio njezine osobnosti ne može vidjeti, prepoznati ni dotaknuti, jer želi da ostane samo njezin. No žarište njezine duhovne energije snažno je. I privlači je prostranstvo mudrosti, bezoblične i beskonačne prirode, nastajanje i nestajanje, a da se zapravo ništa ne gubi. Transcendentnost postaje imanentnost.

A opet ima dana kada joj se čini da se ništa ne događa i vidi sebe kao praznu posudu u kojoj ima sve manje svjetlosti, no ona će morati biti ispražnjena, kako bi mogla primiti novu količinu svjetla i kada prestane gledati u svoje ožiljke, život će se nastaviti. I zna: kada to nauči, naučila je stajati. A učenje i studiranje razvija u njoj empatiju i sve je spremnija svoje mjesto na Putu dijeliti s drugima. No povremeno je izjeda pitanje: »Zbog čega mir mojeg roditeljskog doma meni nije bio dovoljan? Kakvo sam ja to sjeme i kamo moram pasti da bih uistinu niknula?« I u tim mislima korača natrag i naprijed, kao da stalno hoda ulicama Breslaua, Hamburga... njemačkih gradova i mjesta koja dobro zna... Tražeći ono nešto, sama sebi je zagonetkom, samo duša je sve žednija od vatre koja gori u njoj i isijava. I zna, ako se taj plamen ugasi, ugasila je svoj život.

I dok se posvećuje znanosti, s ljubavlju pomišlja kako se Arno jedini od braće i sestara posvetio trgovini i pomaže majci, a svijet ne prestaje bivati onakav kakav jest u svojoj sveukupnosti i nekadašnja nejaka djeca već su odrasli ljudi koji se žene, udaju i grade obiteljske veze koje su vrlo čvrsto isprepletene. I kao da čuje kako razgovaraju Rosa, Frieda i Else i zaključuju o tom vanjskom i različitom s kojim se neminovno susreću kao i o nežidovima koje poznaju: »Oni su potpuno drugačiji od nas«. I grle Augustu, znajući da će za njih majka uvijek biti na pijedestalu. I Edith je zamišlja na obiteljskom prijestolju i vidi svoju židovsku majku, svoju *jidiše* mame kako sjedi dostojanstvena u crnini i sa štapom u ruci koji joj pomaže u hodanju. I zatim pogleda u sebe i kaže sebi: »Ti nisi kraljica, ti si ateistica i feministica«.

Ali u tu tvrdnju uvlači se mekoća koje ranije nije bilo, polako se topi i rastapa. I ono što osjeća preoblikovat će se u »Ja sam ljudsko biće u potrazi«. I ponovno jača sumnja je li pogriješila. Pa ako je tako, hoće li iskreno pokajanje biti dostatno za nju, Židovku iz obitelji Stein i Courant rođenu na *Jom kipur*?

Jedan dio nje je stalno nemiran i nezadovoljan. Prozor sobe u kojoj u Göttingenu živi dok studira otvoren je i počinje kišiti i ona ga zatvara, a ujutro udiše na tom istom prozoru zrak koji je svjež, preispitujući svoje srce i nastavljajući svoj monolog: »Hoću li imati svoj Drugi *Pesah*, *Pesah šeni*, svoju novu šansu u životu, jer dok god dišem, ništa još nije izgubljeno, ništa još nije završeno.« I nada se danima ispunjenim mirom, svjetlošću i napretkom. I da će biti oslobođena putovanja

kroz prostore tame. A onda se iznenada razbolio nećak Harald, pozivaju je da dođe kući, a ona se koleba, dvoji, odugovlači i odgađa sve dok ne primi poruku: »Ako odmah ne dođeš, ne trebaš ni dolaziti«. I to je probudi i potrese i kreće na put, ali nažalost dolazi prekasno, jer Harald je umro i Edith osjeća svu težinu kajanja, čini joj se da ne može nikoga od voljenih pogledati u oči, jer je kriva, stigla je prekasno, nije bila tu kraj njih kad su je najviše trebali. Ne zna što bi im rekla i premda nije tako, njoj se čini da je gledaju kao da odjednom nije njihova krv. I to je boli više nego što može izreći. Da, ona je i dalje za sve njih, kako je čula da govore, tajna sa sedam pečata.

POVRATAK UČENJU ILI ZAŠTO NISAM KAO DRUGI?

Rat s nevidljivim

Vraća se nevoljko i neraspoložena u Göttingen na svoj semestar kod Husserla, semestar koji se oduljio, ali koji zaokuplja u svojem fenomenološkom procvatu sve njezine intelektualne snage. Malo-pomalo njezine sestre, braća, prijatelji pronalazili su svoje životne i bračne partnere. Edith se u svojem srcu također nada ljubavi i da njezina posvećenost znanosti neće tomu biti prepreka. Ali nade su jedno, a život drugo. Ponekad se opusti, počne se šaliti i želi pokazati da zna biti drugačija nego što je znaju, uvijek predanu učenju i filozofskim raspravama. Voli i zaplesati, otići u kazalište ili na izložbu, sve je zanima, sve prolazi kroz njezinu svijest i ostavlja u njoj tragove. Promatra svoje kolege na studiju i s nekima je u njoj vrlo dragom i dragocjenom prijateljstvu, ali ne može se odlučiti da s nekim uspostavi dublju i nježniju vezu, jer ona koja je naučila promatrati i analizirati vidi vrline, ali svjesna je i manjkavosti kojih se pribojava, kako svojih, tako i tuđih. Jedan dio nje čezne da se preda, ali ipak odustaje, jer taj dobro uvježban, logičan, analitički duh suprotan je sintezi ljubavi. I ta njezina toliko

teško osvojena sloboda, ta potpuna predanost učenju, znanosti, proučavanju, pisanju, za nju je neizmjerljivo važna, jer čini joj se da po svemu tome ona jest i da tako njezin život ima smisla. No dani i mjeseci nisu bez kriza, bez potresa užasne, strašne i vrlo bolne samoće koja je obavlja i steže i pita se: »Zašto nisam kao Erna, kao Rosa, kao Frieda?«.

Ali, eto nije i ona je zagonetka samoj sebi i gledajući u Prazninu, u Ništa vidi niti kojima je odvojena od svijeta, ali istovremeno i uronjena u njega. Htjela bi sastaviti cjelovitu samu sebe, ali ne može, uvijek nešto nedostaje i tako hoda rubom svijeta, gledajući u njega čeznutljivo, ali dio nje još više, još pažljivije promatra one koji su se u svojoj vjeri iz njega povukli.

Sve smrti kojima je bila nazočna u djetinjstvu, sve smrti kolega sa studija u ratu¹⁴ i nakon njega izdubile su u njoj rijeku čiji je tok nesiguran. I ona koja se pobunila protiv Boga, protiv društvenih pravila, protiv toliko toga što ju je sputavalo i sputava, ipak svim srcem ne gubi nadu da mora postojati neki viši plan, smisao njezina života koji još ne može dosegnuti ni odgonetnuti. »Spremna sam pobijediti u tom ratu s nevidljivim, ali što ako izgubim i ne pobjeđuje li možda onaj koji je na poraz spreman? Jesam li ja krenula putem svjetlosti?«, ponovno su se počela rojiti pitanja i znala je da na njih još nema odgovora. I dok suton polako prelazi u tamu, zanima je postoji li energija koja dolazi iz Ništa i koja nadilazi sva ljudska ograničenja i zaokupljenost dnevnim brigama i ima li u njoj duhovne inteligencije, unutarnje mudrosti koja najavljuje nove mogućnosti. »Nije li bit iscjeljivanja u

prihvaćanju same sebe, u milosrđu i razumijevanju? Zašto oklijevam? Čega se bojim? Na nekom drugom mjestu i s nekim drugim ljudima mogu pronaći dio sebe, dio svog duha koji sada boravi izvan mene. Tako bih mogla dobiti više od života, ali sve ove godine nedostajalo mi je hrabrosti i samopouzdanja, premda se najčešće nije tako činilo. Jesam li zavrijedila duhovne značajke kojih nisam željela biti svjesna? Moja duša u koju nisam htjela pogledati čezne za blagoslovom, za milošću koja ne stiže. Samo u snovima ne mogu sakriti da tražim vodstvo koje mi nedostaje. Ja, otuđena od plamena, hoću li napokon dobiti razinu uvida koja nadilazi moju sadašnju svjesnost? Nije li izlaz koji ne vidim zasjenjen prošlim sjećanjima? Nisam li ja ona koja stvara i razara? Jesam li kriva što ne znam upijati svjetlost ili je upijam, a ne znam gdje je. I koliko dugo još mogu izdržati ovaj trenutak praznine koji traje dugo i predugo. Rađa li se iz ove moje samoće meni dosad nepoznata usredotočenost koja mi govori da ja nisam ono što drugi vide, niti su drugi samo ono što ja u njima vidim.«

Te noći u dubokoj tišini dva usporedna svijeta polako se približavaju jedan drugom i stapaju, otvarajući za Edith nove prolaze, kako bi se ona povezala sa svojim jastvom i prestala biti hodočasnica u tami. Pritom se javlja vrlo snažna potreba za izolacijom, za potpunom, sveprožimljućom tišinom koja ju ozdravljuje i pokazuje joj novu zbilju u kojoj će graditi ne svijet materije nego duha satkanog od svjetlosti. I ona, u tom miru, u tom poniranju u suštinu postaje svjedokinja samoj sebi koja se oslobađa zidina i zatvora samoće.

Pred njom se otvaraju putovi i čuje se kako pita: »Kod koga su sve tajne?« I jedan nježan Glas s neba¹⁵ kaže joj: »Budi u službi čovjeku, jer tako ćeš biti u službi Meni. Živi u tišini, ali ne izvan svijeta i znaj da o tvojim koracima ovisi hoćeš li me naći. Gledam te i čujem kad govoriš: »Boga nema«, ali vidim te kako ispituješ pogledom, strepiš i kako se u dubini duše nadaš da tomu ipak nije tako. Tražiš me, a ja sam u tebi. Vodim te, prepun ljubavi. U toj bjelini u kojoj se sada zajedno krećemo znanost koju toliko voliš samo je dio cjeline, savršenstva najviše razine. No učenje u svjetlosti bit će ti veoma teško i vidjet ćeš da će se uskoro mnogi oko tebe spoticati, donositi i prihvaćati pogrešne odluke. Jer svjetlo napast će tama, ali svojim suosjećanjem ti ćeš ga vraćati tamo gdje će ljudima biti najpotrebnije. Svjetlost će postati tvoja svjesnost. Tvoj um ima veliku stvaralačku moć, a duša, ona će se stopiti s oceanom duha. Budi mudra, a nadolazeći događaji već bacaju sjenu u sadašnjosti. Otkrit ćeš novu zemlju, ali morat ćeš ostaviti staru, da bi ušla u prostor izvan vremena. Najvažniji nukleus tebe nikada neće biti uništen«.

Edith se budi i prvi put nakon mnogo godina to buđenje nije nakon teških snova koji joj pritišću dušu. Polako prisjeća se sna, riječi koje je čula i one je oslobađaju, one joj pomažu da diše kao što već odavno nije disala. Pomažu joj da se pomiri sa sobom i svijetom i odjednom se nasmije, pomislivši na svoju braću i sestre i kako su si međusobno dok su bili djeca davali nadimke ovisno o karakteru; i s ljubavlju pomisli i na dane kad bi se za blagdane svi članovi obitelji okupljali i kako je među njima uvijek bilo puno idealista čvrsto

povezanih s etičkim i moralnim vrijednostima učenja dobivenih, kako su vjerovali, izravno od Boga, putem Mojsija. Ali s godinama primjećivala je kako u njihove živote prodire jedno novo vrijeme i kako se trude, ne uvijek uspješno, zadržati svoje izvorne vrijednosti, tradiciju i običaje. I kao da čuje njihove glasove i kako govore o ratu, želeći mir i gotovo svatko je imao rođake koji su živjeli u drugim zemljama, u Poljskoj, Francuskoj, u Italiji, Nizozemskoj, u Mađarskoj i nisu trebali kupovati novine da bi znali što se događa u kojem dijelu svijeta, jer o svemu su bili obaviješteni i nadali se da će sljedeće godine možda biti u Jeruzalemu, ali ako ne tamo, onda barem da će im svima godina ili godine koje dolaze biti bolje. I žustro su iznosili svoje stavove, svoja viđenja događaja i Edith se sjeti rabina u Breslauu koji bi im na vjeronauku rekao: »Zato što Židovi znaju raspravljati stvorili su Talmud«.

U njihovim glasovima miješala se Europa, savršeno su govorili njemački, ali tu i tamo netko bi izrekao neku riječ na *jidišu*, kako bi ono o čemu je govorio dobilo na slikovitosti, zatim bi se čuo francuski ili poljski i svima je to bilo sasvim uobičajeno, jer oni su bili u svojem kretanju, u svojim tugama i radostima živo povijesno pamćenje i dio te Europe i duha jednog vremena koje se uporno opiralo propadanju i još vjerovalo da će budućnost za njih biti bolja nego što je bila prošlost.

I prisjetila se Haraldove smrti i kako je nakon pokopa netko od muškaraca čitao iz molitvenika: »Vjerujem potpunom vjerom da će jednom biti uskrsnuće mrtvih, u vrijeme kad to bude volja Stvoritelja – blago-

slovljeno Ime Njegovo i slavljen spomen Njegov na
vijeke vjekova!«¹⁶

I tek tada posvijestila je u sebi kako je odrasla dubo-
ko traumatizirana i uvjerena da sa smrću sve završava i
život joj se godinama činio bez nekog osobitog smisla,
ali tko zna, izrekla je glasno tog jutra: »Možda je i to
bio dio nekog Višeg plana«.

KAKO BITI NA TRGU I BITI IZVAN NJEGA?

Treba se čuvati preranog slavlja

Edith dodirne napokon svoju dušu, nježno, na mjestu srca s darovima koji će tek biti utkani u svijet.

A s darovima je uvijek tako da ponekad ne mogu doći do izražaja u poznatom okružju, ali najavljuju da je moguće rođenje duše u jednoj novoj dimenziji. Međutim, nijedan prorok, ni jedan pravednik ne može vidjeti nagradu u konačnoj budućnosti, samo zna da onaj dah koji je Svevišnji udahnuo u čovjeka ne može nestati.

I dok Edith sjedi za stolom i razmišlja povučena na tren u svijet izvan materijalnog prostora, On Jedan njezinu dušu oblikuje kao što majstor svojim dahom i puhanjem oblikuje staklo i ono što još donedavno nije bilo u njoj počinje se pojavljivati iz svitka vremena. I ona napokon razumije da se u fizičkoj smrti duša odvaja od tijela, ali da ne nestaje nego odlazi pred sud duša i prolazi kroz vatru pročišćenja, da bi uz božansko Prijestolje primila svoju nagradu. I tamo gdje ljudsko oko ne dopire, tamo gdje um ljudskog bića ne doseže, duše napreduju kroz sve više i više dimenzije, jer duh ne može drugo nego vratiti se Bogu koji ga je

i dao. I kada za to bude vrijeme, i njezina duša prijeći će u područje duha.

Ali Edith je još mnogo toga nepoznato i nespoznato i zato je zbunjena pred duhovnim kušnjama kroz koje prolazi i teški su joj dani u kojima je uronjena u život vanjskog svijeta, a sve u njoj teži da se skloni iz njega. Sada joj se čini da od djetinjstva hoda stazom zajedno sa svima koje zna i koje će tek upoznati, slaveći život, znanje, znanost, prijateljstvo, ali cilj je još daleko i ne zna kako će do njega stići. I čuje glas majke koja opominje svoju djecu: »Čuvajte se preranog slavlja, bit će, ako Bog da«.

U takvim trenucima Edithina duša putuje neobičnim putovima i kad se izmorena vrati u svakidašnjicu, tad voli razgovarati s Ernom koja joj je u obitelji najbliža, jer s Rosom i Friedom ima teškoća u duhovnom razumijevanju. I sada već zna: ona Edith rođena je usamljenija od drugih i njena životna misija je drugačija, put različit, ali sudbina se mora ispuniti. I da bi u tome uspjela, mora se oslobađati mnogih veza kojima je bila privezana uz ovaj svijet, pa i uz svoju obitelj. Da, dio tog puta je i pobuna, gubljenje vjere, nepristajanje uz bilo koji autoritet, morala je dignuti prkosno glavu, da bi je znala ponizno spustiti.

I dalje se osjećala vrlo loše kada bi je hvalili i davali joj na znanje kako je pametna i uspješna, jer je to u njoj umjesto blaženstva i sreće izazivalo baš suprotan učinak i osjećala se još usamljenijom nego što je dotad bila. I mimo svih svojih učeničkih i studentskih i znanstvenih uspjeha činilo joj se da nitko ne vidi njezinu dušu koja je bila ranjena i umorna, željna ljubavi,

nježnosti, iskrenosti i topline. One koja je proizlazila iz jednostavne ljudske dobrote, od niza malih pomoći, od blagonaklonosti srca. Riječi »pametna Edith« podizale bi između nje i obitelji, između nje i svijeta čvrste zidove. Mučio bi je i dalje osjećaj da se rodila na pogrešnom mjestu. Svoje je bližnje doživljavala bližnjima, ali dom je bio negdje drugdje. Gdje?

Taj osjećaj krize bio je toliko snažan da se odvojila od židovske vjere i molitava, ali ne gubeći onaj predivni osjećaj da će unatoč tomu dosegnuti sjaj, uspjeti se na vrhunac. Ali kada bi znala kakvu cijenu čovjek za to mora platiti, možda bi odustala. I zato se nijednom ljudskom biću unaprijed ne otkriva ono što će biti.

O svojim razmišljanjima izbjegavala je govoriti kako u obitelji tako i izvan nje, bojeći se da je ne bi razumjeli i sjetila bi se biblijskog Josefa koji je braći pričao o svojim neobičnim snovima koje nisu razumjeli, ali su ih ti snovi izazivali, ljutili i tako je završio bačen u čatrnju i morao je biti prodan i izvršiti božanski plan, daleko od mjesta na kojem je bio rođen. No u svakodnevnom obiteljskom životu nije baš bilo puno mjesta za sanjare i tražilo se da svatko bude solidaran sa svakim i da konkretno pomaže, osobito u nevolji. A snatrenje, povlačenje iz životne kolotečine da bi se tražilo nešto što se nije moglo definirati nije izazivalo simpatije. Sudbina bližnjih morala se dijeliti i dijelila se, bilo to nekome po volji ili ne. I Edith je svjesna koliko se duboko u njezinu svijest urezala rečenica koju joj je izgovorila Frieda: »Ako sada ne dođeš, više nam nisi sestra«. I to je bilo to, jasno upućena poruka da se može otići od kuće studirati, raditi, zasnovati novu

obitelj, ali bilo je trenutaka, posebice u nevolji, bolesti i kad bi netko umro, kada se znalo gdje je svakomu mjesto, pa i njoj. Jer, samo suosjećati nikada nije bilo dovoljno. Moralo se otići tamo gdje su te trebali i to je bilo urezano u dušu, upisano u krvotok baš kao u molitvenim riječima: »Nek se osuši desnica moja, Jeruzaleme, ako te zaboravim! Nek mi se jezik za nepce prilijepi ako spomen tvoj smetnem ja ikada, ako ne stavim Jeruzalem vrh svake radosti svoje«¹⁷.

I tako je Edith mogla u svojim mislima pobjeći od kuće, mogla je putovati vlakom, posjećivati rođake, odlaziti sa studentima i kolegama na izlete, raspravljati o svemu i svačemu, ali ono ne samo obiteljsko nego i povijesno kolektivno židovsko pamćenje ostajalo je u njoj i opstajalo, kao dio njezina identiteta.

Posebno je voljela *Pesah* kada bi se članovi uže i šire obitelji okupljali, ali u zraku je uvijek lebdjelo njezino pitanje: »Gdje će biti moj izlazak?« I stajala je nijema pred tajnom za koju je osjećala da postoji, ali u nju nije mogla doprijeti, samo je znala baš kao Hebreji koji su napustili misirsko ropstvo da je sloboda neizmjerljivo važna, toliko važna da ih je sam Gospod svojom Rukom i ljubavlju vodio.

Golemo olakšanje Edith je osjećala u učenju, kao da je godinama baš ono bilo i Spasenje i Otkupljenje i sve je čekalo na trenutak kada će se u božanskoj ljubavi iscijeliti. No prije toga na sastancima Akademskoga Humboldtova društva upoznat će Eduarda Metisa koji slično poput nje nije volio masovna okupljanja. I s njim je mogla satima razgovarati, šetati, pješaćiti, s Metisom je dolazila u dodir s najdubljim

dijelom same sebe. Bilo joj je zanimljivo što Metis želi postati novinar i pisao je recenzije za Breslauer Zeitung. Ali bilo je tu još nešto, on je bio ortodokсни židovski vjernik koji se u svemu pridržavao propisa vjere i rado ga je promatrala. I dok bi zajedno učili, ako bi mu ponudila hranu, a on posumnjao da nije *košer*¹⁸, ma koliko bio gladan, pojeo bi samo nešto voća. I nije imala srca da mu kaže kako ona misli da je to »Talmudsko cjepidlačenje!«

I kada bi bila na putu, on joj je redovito pisao i jako je voljela ta njegova pisma, puno su joj značila i voljela je tog svog prijatelja s kojim je opušteno mogla pričati o svemu, pa i o tome kako zamišlja Boga i može li to pojmiti čovjek, koji je mnogo čime ograničen. Nažalost, Metis je iznenada preminuo od upale pluća i to ju je snažno potreslo, taj gubitak koji nije mogla zamisliti, a kamoli očekivati. Osjećala se kao da joj je oduzet dio nje same i kao da se ponovno našla u praznini iz koje nije mogla ni znala izaći.

TRENUTAK OSLOBAĐANJA

Uronjena u fenomene

Ipak, život se nastavio i nastavljao dan po dan. Bilo je sve više obveza koje je morala ispuniti na studiju i gotovo neprimjetno ona raspuklina između nje i obitelji postajala je sve vidljivija. Ali nije osjećala žaljenje, jer tek poslije s duhovnim sazrijevanjem shvatit će da nije trebala biti gost ni stranac za stolom bližnjih.

Jedan dio nje neprekidno je ostajao u potrazi za čvrstim tlom i sve više zanimala su je »Logička istraživanja« Edmunda Husserla, kojeg su njegovi studenti zvali i Učitelj i Majstor, osjećajući prema njegovom znanju strahopoštovanje. I ona hrli u Göttingen uronjena u »fenomene«. Trebala je ostati slušati Husserlova predavanja samo jedan ljetni semestar. I premda je bilo jeftinije studirati u Breslauu, Auguste se protiv tog odlaska nije pobunila. I dok je Edith bila sva u radosnom iščekivanju novih spoznaja, očekujući da će dobiti od Majstora nove poticaje za istraživanja, majka je u duši bila nesretna i žalosna, jer je svojom intuicijom osjećala da to neće biti samo kratkotrajan boravak u drugom gradu, samo bezazleni rastanak na neko vrijeme. U tom odlasku bilo je neke konačnosti koja ju je potresla, ali znala je da ako nametne svoju

volju i zabrani Edith da ode, da će ona već naći načina da učini po svome, protivno njezinoj volji. I koliko god se trudila, Auguste je osjećala tjeskobu i nemoć pred sudbinom tog svog djeteta, znajući u dubini duše da će otići, ali da se više nikada neće vratiti jednaka onoj Edith kakva je bila.

Jer duboka transformacija već se odražavala, unutarnji Edithin preobražaj prelamao se kroz vanjske slike svijeta kakav je poznavala i znala je da mora otići još dalje i što će prelaziti veće daljine, onaj nutarnji svijet bit će sve tiši. Iznutra sve manje buke, sve manje povrijeđenosti i krivnje, jer više nije mogla plivati uzvodno, morala je postati sama sebi najbliži prijatelj, da bi se mogla drugima darivati. Ali još uvijek ostavljala je sebi prostor, barem je tako mislila, za odustajanje, govoreći: »Sve je moguće«. Ipak, kucala je odlučno na vrata svojih strahova i napredovala, jer je već znala da nijedan odnos s ljudima ne može biti zamjena za njezinu dušu, ali voljela je susrete s drugima, jer su joj bili ogledalo u kojem je mogla vidjeti sebe, onakvu kakva je u tom času bila. Nesavršene ljude svojom ljubavlju činila je savršenima i tako je dolazila u suodnos s istinom i harmonijom. Zrcalo vode smirilo se i sve je jasnije mogla vidjeti sebe.

Ponekad pisala bi stihove, jer je njima osvjetljavala trenutak postojanja, znajući da je sve u pokretu. Stihovi su otkrivali put k izlazu i nije podcjenjivala snagu te svjetlosti. I znala je već da um, ma koliko briljantan, nadmašuje osviještenost o stvarnosti koju duhovnost nadilazi. U sebi je počela prepoznavati prisutnost Božje svijesti koja ju je vodila i postajala nutarnji nadzor

nad svime što je mislila i radila, premda je još bilo više prepreka u njoj nego izvan nje.

Duh je bio izoštren i kad bi nekog upoznala, odmah je znala kakva svojstva to biće ima, čula bi misli ljudi i trudila se da nikome ne daje lažne nade, da ne govori riječi koje neće moći ispuniti, da ne daje obećanja koja će pritiskati nju i one kojima ih je dala. I znala je da tamo gdje nema ljubavi, o ljubavi se ne može i ne smije govoriti. I tako je čistila svoj duh, tražeći istinu i znajući da je bez mira i jasnoće u sebi nikada neće naći.

I uspoređivala bi studente, sveučilištarce koji su imali svoje brige i svoju težnju da postignu nešto više, a to više uvijek bi se svodilo na otkriće konačne istine, no istina, koliko god profesori bili izuzetni i potpuno predani svojem pozivu, nije mogla doći od njih nego s mjesta više razine koje oči ovog svijeta često nisu prepoznavale.

I sve u njoj čekalo je trenutak oslobađanja u kojem će moći reći: »Sada znam što sam tražila, čemu sam se nadala, čemu sam težila«. I tako su dani prolazili. Edith je išla u susret drugima, kao što su i ti drugi dolazili u susret njoj. Žeđ za znanjem bila je velika, ali ona o kojoj nije govorila, ostajala je još neutažena.

Ponekad pozivali bi je na neko vjenčanje i tome se radovala, uživajući u brojnim prijateljstvima, a onda bi joj za vrijeme obreda misli odlutale u Gornji svijet, pitajući skrušeno: »A što je sa mnom? Postoji li čovjek za mene? Ljubav za mene?« Odgovora nije bilo i ona bi slegnula ramenima, boreći se sa snažnim osjećajima: »Ja nikome ne trebam, nikome uistinu nije stalo

do mene, nitko me ne ljubi. Zašto je sa mnom tako, zar obična, ljudska ljubav nije za mene? Zbog čega?» Tiho bi uzdahnula i spustila pogled da nitko ne vidi kako su joj se oči napunile suzama od kojih su postale tog trenu još blistavije i još toplije. Pobuna duše bila je stišana i ona pomirena s time da tako valjda mora biti i da nije sve za svakoga.

I odjednom se zaprepasti. Pa s kime ja to razgovaram? Kome ja to neprekidno postavljam pitanja? Njemu, Svetom Jednomu. Iznenada osvijesti u sebi: »Pa ja vjerujem!« I sjedila je u crkvi na vjenčanju svojih kolega sa sveučilišta i nije se mogla pomaknuti dok su ljudi prilazili mladencima i čestitali. Sve se u njoj potreslo. Crkva se polako praznila, a ona je još bila tu odjednom izbačena iz kolotečine svog dosadašnjeg života, ona sudionica nebeske drame čiji će konačni rasplet biti uskoro na Zemlji. »Kako toga već ranije nisam postala svjesna«, pitala se dok je svjetlo koje je prodiralo kroz obojena stakla teklo plavom rijekom svjetlosti. U tišini koja je ispunila prostor crkve samo je njezina aura blistala. Protoku božanske svijesti ona više nije stajala na putu.

I odjednom vidi kuću svog djetinjstva i svete židovske knjige koje su stajale na policama i vidi kako joj brane, onako malenoj, da ih nosi na stol, da joj ne bi ispale iz ruku, jer bio bi to velik grijeh. I zatim se sjeća prizora u kojem je majci ispao na pod molitvenik i kako ga je podigla najbrže što je mogla, nježno obrisala korice, pažljivo gledajući da se možda nisu oštetile i zatim ih je nježno poljubila, kao da se ispričava što je bila nepažljiva prema svetim molitvama, prema

riječima koje je židovski narod dobio od Gospoda. I vidi ogledala u kući zatamnjena crnim tkaninama i taj prizor odlazi i gubi se negdje u prošlosti. I sada čuje glasove svoje braće koja su se vratila kući nakon tenisa i vidi kako je bacaju visoko u zrak loveći je i igraju se s njom držeći je na ramenima i trčeći po kući s njom pred očima svojih nasmijanih sestara koje im viču: »Prestanite, past će vam, zaustavite se!« Starije sestre koje se silno trude držati njihovo domaćinstvo onako kako bi ga majka držala da nije morala toliko raditi, održavajući ih sve zajedno čudesnom snagom na površini voda života, ne dajući da nestanu, da osiromaše, silno je čeznula da svi budu obrazovani i dobri ljudi. I tako u kući nikada nije manjkalo ni kruha ni knjiga. Otac, Siegfried Stein, da je mogao vidjeti svoj zemaljski dom, svoju djecu i suprugu, sigurno bi bio zadovoljan i ponosan.

I zatim se probija u niski sjećanja jedan glas koji kaže: »Bliži se *Roš hašana*¹⁹, bratić donosi na poklon velike, crvene morganje, a Rosa ih sve podsjeća: »Koliko u jednom naru ima koštica, toliko je i židovskih zakona«. A Else na trenutak zastaje kraj njih noseći u kuhinju veliku ribu i Edith je pita: »Što je to?« »Losos«, odgovori i ona hoda za njom opčinjena tom velikom ribom koju prvi put vidi.

I poslije joj pomaže napuniti staklene posudice s medom i narezati komadiće jabuke koje će umočiti u med i svi će nakon obreda u sinagogi poželjeti jedni drugima dobru i slatku godinu.

Majka nije kod kuće, ali svatko žuri izvršiti zadatak koji mu je povjerila. *Roš hašana*? Edith se prisjeća

razgovora za blagdanskim stolom i Paula koji im govori da čovjekov um i intelektualne sposobnosti moraju biti iznad fizičkog i materijalnog, jer time priznaju vlast Kralja nad svim kraljevima na godišnji dan kada je okrunjen i kada su pred njim svi jednaki, najponosniji i najskromniji. Cijela obitelj, uz koju je i Edith, odlazi do ribnjaka i netko govori *Tašlih* molitve kojima se odbacuju grijesi i svi u tom trenutku izvrću svoje džepove i bacaju mrvice u vodu, kao što čovjek želi odbaciti sve ono što je loše učinio, svjestan neprekidne Božje budnosti i oka koje bdije i nikada se ne zatvara.

Sjećanje je živo i iznenada Edith čuje zvuk puhanja u *šofar*.²⁰ I ona drži u hramu majku za ruku i počinje plakati, jer je zvuk snažan i budi u njoj čudne osjećaje, zvuk koji dopire do dna duše negdje iz pustinje i ti prizori su snažni i potresni.

Edith u tišini preispituje svoju dušu, znajući da će morati preispitati sve svoje postupke i odluku koja već sazrijeva u njoj. Ona u povratku Bogu, pred vratima Strašnih dana.²¹

ZEBNJA PRED NEPOZNATIM

Korijen ti je na nebu

Kasno navečer vratila se kući, pomalo umorna i rasijanih misli ulazi u svoju sobu i dok se sprema na spavanje gotovo niotkud pojavio se snažan vjetar, podigla se oluja koja je zalupila vrata sobe i njezine bilješke s Husserlova predavanja počele su letjeti sobom i uzdizati se kao što bijela jedra u oluji na moru lebde na vrhu golemih valova, visoko se dižu i zatim spuštaju u dubinu koja plaši i zastrašuje, ali s nadom da će se ponovno podignuti i spasiti. Edith osjeti hladnoću koja dolazi od mračnih sila što zbunjuju i sprečavaju one koji žele ući u duhovni svijet. Iznenađena taj mrzli »olujni duh« napusti sobu, a ona se nađe u oblaku neprobojne tame koja joj ne dopušta vidjeti budućnost. Odjednom je usred ognja, cijelo joj tijelo drhti, sluteći opasnost. A onda se vatra pretvori u svjetlo i ona svu svoju pozornost usmjeri na kristalnu prozračnost koja je preplavljivala sobu. I zatim uđe u govor tišine. A On, Sveti, dvaput izgovori njezino ime: »Edith, Edith, korijen ti je na nebu. Ja sam onaj koji te je kao granu spustio na Zemlju i dao ti fizičko tijelo. Svaka duša ima bezbroj korijena, jedan iznad drugog. Budi spremna odvojiti se od ovozemaljskoga«.

I Edith sada gleda u anđela koji stoji ispred nje i načas govore nijemim, jednakim jezikom. I on raširi krila iz kojih počne pulsirati modro, safirno svjetlo umirujući je, jer njegova je misija da ona sve što dolazi primi sa savršenom mirnoćom. I ta svjetlost pronalazila je put od čiste misli do prosvjetljene duše. U to navru prizori iz obitelji, sinagoge, čuje glas rabina kako je doziva i majke Auguste, brat joj nešto uzbuđeno govori, glasovi se miješaju, izmjenjuju, a zatim sve utihne.

Edith rukom obriše čelo kao da će time obrisati uspomene koje su je posve obuzele i zatim potrči do prozora, kako se staklo ne bi razbilo. Nekako ga je uz sav otpor prema oluji koja je vani još povijala drveće, ipak smogla snage zatvoriti. Vjetar koji se tako naglo pojavio u svoj silini odjednom se stišao i nestao kao da ga i nije bilo. Prestrašena je sa srcem koje snažno lupa i čini joj se da ubrzano tuče u njezinom grlu te pomisli: »Nije li to bio *Ruah*, božanski vjetar? Što li će biti sa mnom?« I sigurna je da je njezina duša pametnija od uma i da baš ona zna ono što ne može još do kraja razaznati, ali osjeća približavanje kaosa, energija koje će se u silnom kovitlacu boriti kao da je Sudnji dan. »Kada bih barem mogla pogledati što je na ravnoj crti božanskog vremena, na kojoj je sve na okupu i jučer i danas i sutra i svjetlo i tama«, šapće sebi. I zastane nasred sobe. Osjeća nešto poput mirisa ruža i pogled luta tražeći ih, ali ih ne nalazi. Ali i dalje osjeća ga, udiše ga, prepoznaje ga. I taj ugodan, profinjeni miris Istinitoga došao je da je vidi, da joj dušu svoju pokloni. I zatim je nestao. Duša joj je od tog mirisa ostala mirna i radosna, zrak svilen, satkan

od svjetla i nježnosti. I ona od tog mirisnog daška Ne-
ba koji je pao na zemlju utihne. Šuti. I nešto joj kaže
da bi mnogi sa Zemlje i Neba od tog dodira osjetili
strah. Jer taj miris pripada rijetkim izabranicima koji
će biti podvrgnuti velikim kušnjama.

Sjene budućnosti već putuju. I padaju joj na srce i
ona mu brani da se rastuži. Svoj duh i svoje tijelo uči
da se ne odupiru, jer zna da On Jedan bira biće kroz
koje najbrže Njegovo svjetlo sa sedme nebeske razine
silazi na čovjeka. I živa svijest u njoj kaže joj: »Jesi ono
što jesi, Njegova volja«. I zna da tu volju mora, ali i
želi prihvatiti, jer Njegova je riječ bila prva, kao što
će biti i posljednja.

Sve više svjesna je svojih duhovnih moći, darova
koje nije mogla odbiti, samo ne zna kako i dokle će
ih moći nositi. A prvotni strah i potres polako nestaju
i u duši ostaje samo prihvaćanje i nekom intuicijom
koja postaje njezinim duhovnim vodičem u takvim
trenucima znala je što mora činiti, kako se iscijeliti.
I tako se njezin duh nije slomio ni tijelo razboljelo. I
čuje riječi: »U to vrijeme zvuk trube bivao je sve jači.«²²
I vidi zastave kako se dižu na brdu i uzdižu nad pat-
njom nedužnih.

Ležala je neko vrijeme potpuno nepomična, dok
su slike i vizije ubrzano promicale i znala je: kakva
god će biti njezina odluka, Bogu će biti poznata ma
gdje se zatekla, u Göttingenu, u Breslauu, Freiburgu,
Berlinu ili Hamburgu.

Od tog dana cijelo njezino biće doživljavalo je
preobrazbu o kojoj nikome nije govorila, samo su
stvari i događaji bivali jasniji nego prije; i onda kada

je bila u dvojbi čula bi Glas koji bi joj rekao: »To nije važno«. I doista nije ni bilo. Mnogo snažnije nego prije doživljavala bi težinu svojih propusta i iskreno bi žalila ako je rekla ili učinila nešto što nije trebalo, bojeći se da ne bude ona koja će druge ranjavati.

Jer dobro i loše, ništa nije nestajalo, sve je tu, dolazi i vraća se, računi se neodgodivo uspostavljaju i tako uči da je bolje šutjeti nego stalno govoriti. Jer, riječi su moćne, jake, one iscjeljuju i ranjavaju, one putuju, odlaze i vraćaju se. Neke od njih postat će nebeski zagovornici, druge ulaze u svijet tame s kojima svoje igre igraju demoni.

I nije bilo toliko strašno razočarati se u druge koliko je strahovala da ne razočara sebe. A Put se nastavljao, baš onako kako ga je nebeski sud zamislio. A ona je slijedila znakove, prepoznavala ih, sabirala i promatrala, znajući da ništa nije slučajno i da slučajnosti nema niti je može biti. Na čudesnoj mreži svemira fizika i metafizika jedna su drugu nadilazile znajući da onaj tajni kod nitko ne posjeduje. Vanjski i nutarnji svijet mimoilazili su se, sastajali i odvajali, samo uvijek je bila prisutna tišina, nukleus u nutrini koji nitko nije mogao dosegnuti, nitko njime upravljati, on je ostajao izoliran, čist, jer kad za to dođe vrijeme, vratit će se Onom od kojeg je i potekao.

ČEŽNJA ZA SAMOĆOM

Hoću li požaliti?

Dani koji su uslijedili bili su dani neprekidnog propitivanja i ispitivanja: »Mogu li? Smijem li?« Vječno razapeta između zemaljskog i nebeskog, nosila je samu sebe onako kako je mogla i umjela, gubila se u sebi, u skrivenim zakucima duše i samo ponekad kad bi nekog pogledala, taj netko ništa drugo nije vidio do beskraj, nedokučivi beskraj čovjeka koji mora u njemu sam živjeti. I iz toga rađala se vrlo jaka želja za izolacijom, za apsolutnom tišinom u kojoj je mogla čuti sebe, u kojoj se oslikavao univerzum, u kojem je pulsirao život što je dolazio od safirnog odsjaja s Njegova Prijestolja. Ali bio je to život u kojem nije bilo mjesta za ravnodušnost, ona je morala čuti glas onih koji su je trebali i prožimala ju je krivnja i kajanje ako je smatrala da sebe nije dala onako kako je mogla i trebala. A Onaj u visinama svojom Rukom puštao bi je da ide naprijed, ili ju je zaustavljao, vraćao, padala bi da nauči ono što još nije naučila. Korak je bivao spor, polagan, stajala bi dugo na jednom mjestu, čekajući da bude pozvana, ispiti su bili svakoga dana, kušnje manje ili veće, ali trebalo je izdržati, načiniti sebi novo srce i novi duh, onakav kakav je Jednomu mogao služiti.

Edith je znala da je odsad njezin život samoća, ona koja se ne može drugom prenijeti, jer je samo njezina, duboka i jer samo u njoj može čuti Glas koji joj govori da mora izdržati ono što je njoj namijenio. Učila je osmjehnuti se tamo gdje bi drugi pokleknuli. S njom su živjeli i svi njezini zavjeti. Sama, bez Boga, nije ih mogla otpustiti ili poništiti. Ona je bila obećanje čovjeku i kozmosu koji su čekali na nju. A onda bi neočekivano dobivala od Jednoga darove i smijala se danu koji se pred njom iz te radosti rađao. I znala je da ne samo patnja nego i radost pripadaju Onom kojem sve pripada, pa je tako i ona dobivala djeliće tog kaleidoskopa u kojemu se pokretom Njegove Ruke stvarnost naočigled mijenjala.

I bila je zahvalna za svaki trenutak mira, za svaki pogled u kojem je bilo dobrote, prepoznavajući dodir božanskog u ljudima i prirodi. Ali ponekad je bilo teško, činilo se beznadno, gubila je sebe, dobivala je sebe, borila se protiv potištenosti, osjećaja krivnje, protiv depresije koja je uvijek vrebala negdje u tami. Učeci o svojoj duši, učila je i o duši onih kojima se darivala. Ali uvijek je tu bilo prisutno: »Kako ću dalje, hoću li izdržati, hoću li pokleknuti iznenada, požaliti što nisam kao većina onih koje znam, manje komplicirana, manje zahtjevna prema sebi i drugima, manje uporna, manje nestrpljiva?« Ljubav i strah, strah i ljubav stalno su mijenjali mjesta, jednako kao i želja da ostane tu gdje jest, da sve bude kao što je i bilo, kao i želja da se izmjesti, da ode, da pronade, da na miru analizira i filozofira. »Usljed mora izazova, zašto sam baš ja doplivala na Otok kušnji? I što ću sad? Kopno se više ne

vidi. Bilo bi puno jednostavnije umrijeti nego živjeti«. A onda bi se ta bura stišala tamo negdje u plavetnilu dana koji bi zemljom potekao. I samu sebe bi iz oluje iznijela, tragajući za kopnom kojem se ipak vraćala. Jer Put je vodio dalje, vodio je naprijed, da bi se jednoga dana vinula u visinu i iznenada čula kako je Krist progovorio njezino ime i pozvao je sebi.

U međuvremenu je Edmund Husserl, taj nenadmašni Majstor, objavio svoje najnovije djelo »Ideje za čistu fenomenologiju i fenomenološku filozofiju« i odmah se dala u potragu za tom knjigom, strasno i uporno, eros u učenju i filozofiranju nije je napuštao.

Osjećala je duboko poštovanje prema Husserlu, čovjeku otmjena držanja vedrog i ljubaznog, uglađenog srednjoeuropskog profesora. Razmišljala je i o tome kako su on i njegova supruga bili podrijetlom Židovi koji su prešli na protestantizam, ali time se nije odviše zamarala, daleko više zanimalo ju je predavanje uzvišenog Majstora o »Prirodi i duhu«.

I odjednom, glasno se nasmije, sjetivši se kako je s grupom polaznika Husserlova predavanja žustro raspravljala, a Hans Lipps, zгодan i vrlo privlačan mladić, zabunom je otresao pepeo svoje cigarete u srebrnu posudu za šećer. I zaključio: »Da, u filozofiji svi su bili u svojem životnom izazovu, u potpunosti zaokupljeni njome, strastveni i uporni istraživači još neistraženoga.«

Različiti tokovi života, i duhovnog i materijalnog, slijevali su se u jednu rijeku i polako su na nju utjecali i mijenjali je. Uostalom, veoma je dobro shvatila što je Husserl mislio pod time kako se izvanjski svijet može iskusiti samo intersubjektivno.

SVIJET KAKAV JE POZNAVALA VIŠE NE POSTOJI

Blatnjavi rovovi

Edith nije mogla ne primijetiti kako se dojučerašnje lice i život Europe mijenja i da su vrlo opasne rane koje su ostale nakon Prvog svjetskog rata, jer granice država bile su pomaknute, bilo je puno ljutnje, frustracija i poraza. Versailles? I gledanje u kartu Europe, rastakanje država u pariškoj Dvorani ogledala i poigravanje s granicama, poslijeratnim tvorevinama donijelo je u miraz i manjine, Židove, Ukrajince, Mađare... i otvorilo put novim sukobima, nacionalizmima, pritajenim i otvorenim mržnjama. U tom previranju samo su mrtvi i nijemi vojnici koji su izginuli po blatnjavim rovovima europskog beznađa u smrti bili jednaki.

Pred očima joj je vrijeme koje je provela u lazaretu u Mährisch-Weißkirchenu s osjećajima onih koji su se neočekivano našli u zamci rata i koji su kao dragovoljci prvu euforiju zamijenili za težak osjećaj što je širio smrt u rovu i zbivanjima gdje baš nije bilo puno biranja i pitali su se nije li pucanj Gavrila Principa u Sarajevu bio samo nestrpljivo očekivani znak generallima koji su već imali pred očima novi poredak, novu mapu svijeta koju su skrivali u svojim ladicama.

I Edith, dok se tiho kreće u lazaretu među ranjenicima, ponovno se susreće s krhkošću ljudskog života, svako malo netko umire i gotovo potajno tijelo se iznosi i ostaje nakratko prazan ležaj. Noću ne može zaspati i pita se: »Ne postoji li zamka i za mene, kao što postoji za ove ranjene i izmučene vojnike u lazaretu, i hoću li se moći otrgnuti od svojih rana koje nisu vidljive«. U dubini tame prije svitanja raste osjećaj nemoći, života koji izmiče nadzoru. I u tom intermezzu njezina je duša promatra s mjesta do kojeg svijest još ne dopire. I uglavnom, tajna je sama sebi, jer bliska je ljudima, a opet je nevidljivim nitima od njih odvojena.

Htjela bi biti poput Erne, Rose, Friede..., svojih sestara, ali zna da je drugačija; i ta odvojenost i izdvojenost koju osjeća boli je i čini usamljenom i jedini lijek koji je zasad iscjeljuje jest učenje, znanost i nada da će je baš to jednoga dana dovesti do cjeline. Do jezgre u kojoj više neće biti tih strašnih sjena smrti i osjećaja beznađa. Te sjene ne želi preuzeti, a ipak su u njoj i oko nje i ovdje u lazaretu. I njezina ispaćena duša okreće se prema svjetlosti koja sve nadilazi. I tko zna koji put pita se: »Imam li ja u sebi duhovnu inteligenciju? Nemam? Jesu li među ovim jadnim vojnicima od kojih se mnogi nikada neće vratiti kući takva pitanja nepri-mjerena? Jer svaka sekunda trebala bi biti u potpunosti posvećena spašavanju njihovih života«.

Najteže joj pada što u lazaretu nikada nije sama i sve u njoj čezne za povlačenjem u mir, tišinu i izolaciju, jer je ovako svjedokinja samoj sebi, zatvorenoj među zidinama ratne zbilje. I vidi se kako zastaje pored kreveta ranjenog vojnika i previja mu rane, svjesna užasa

kroz koji je taj mladi čovjek prošao i on je zamoli da mu čita pismo koje stoji kraj njegova uzglavlja dok se na zavoju oko njegova čela pojavljuju mrlje krvi. I Edith čita, pažljivo, tihim glasom da ne smeta drugim ranjenicima i čuje u sebi kako Glas, tiši od njezina koji čita pismo, govori: »Ova služba tvoja je molitva, premda govoriš da ne vjeruješ. Budi za Mene u svijetu, a ne izvan njege. Samo o tvojim koracima ovisi hoćeš li Me naći i znam kako si se osjećala govoreći: »Boga nema« i premda tako ne izgleda, znam da Me stalno tražiš. I da želiš da ti pomognem.«

Rane su nekako zacijelile, premda su ožiljci ostali, oni vidljivi i nevidljivi.

U poslijeratnoj Europi, onaj tko je živio u Njemačkoj probudio bi se jednoga dana u Poljskoj i Edith je znala da sigurnosti više nema, jer previše je bilo lažnih rukovanja i lažnih osmijeha, kapitulacija s teškim ožiljcima, ali začudo Edmunud Husserl bio je uvjeren da će europska kriza zadobiti izbavljenje i prosvjetljenje.

Ipak, Husserlove sljedbenike i mnoge darovite filozofe privukla je misao o osobnom životu koji ima smisla ako se pozajedničeno živi unutar horizonta zajednica, kao što su obitelj, nacija ili nadnacija. U svakom slučaju vrijedan je djelatan, stvaralački život u jedinstvu jedne povijesnosti. Husserl stremi, i to je ono što se sviđa Edith, novoj epohi čovječanstva koja će živjeti u slobodnom oblikovanju svoga postojanja.²³

Predivna misao velikog Učitelja koja će mnoge izmučene duše osnažiti, ali mnogi od onih koji su slušali njegova predavanja uskoro će umrijeti u mračnoj noći europske krize kakvu nitko nije mogao zamisliti,

jer je bila nepojmljiva i umjesto napretka donijet će uništenje. Ništa nije bilo onako kako se činilo ili htjelo, ili čemu su se filozofi nadali. Doista, Husserl je u jednom imao pravo: dogodit će se prodorno novo, samo kakvo? Teorijski filozofski život i svakodnevica srest će se u točki koja će sve iznenaditi.

No Edith još u potpunosti vjeruje u misao o osobnom životu koji ima smisla unutar horizonta zajednica kao što su obitelj, nacija ili nadnacija. Vjeruje u vrijednost djelotvornog, stvaralačkog života, u krajnju točku jedinstva povijesnosti. I Husserl na svoje učenike prenosi vjeru o novoj epohi čovječanstva koja će živjeti u slobodnom oblikovanju svega postojanja. A duhovna energija o kojoj je Majstor iz Göttingena govorio bit će sačuvana u ostacima ostataka onih koji će veliku europsku apokalipsu preživjeti i umjesto razvoja dogodit će se zaprepaštenje.

Jer, nasuprot očekivanjima i nadanjima, polako se u srcu Europe otvarala strašna praznina koju će vođe nacija zatrpavati tijelima na smrt izmučenih i izgladnjelih ljudi, u diktaturi, totalitarizmu i zločinu. No ta tama neće odmah pokazati svoje lice, naprotiv, milijuni zastava, simbola, veličanstvenih nada i nikad dotada viđenih parada takozvanog nadčovjeka prekrivat će ulice njemačkih gradova prije katastrofe koja će poput užasnog potresa nesmiljeno razarati, uništavati i zatirati.

SUDAR VOLJA

Svatko je važan

Edith već dugo nije bila kod kuće i odlazi u posjet obitelji. Svatko tko je od obitelji Stein i Courant mogao doći, došao je i pažljivo i s oduševljenjem slušaju njezine planove za budućnost. Iskreno su bili zadivljeni svime što je postigla u znanosti. I na trenutak kad je za stolom zavladała šutnja, ona će utvrditi da se majka pomirila s njezinim dugim izbjavanjem iz obitelji i da je to više ne boli kao nekada. I Edith ta spoznaja umiruje, ali je istodobno i rastužuje, kao da žive u dvama paralelnim svjetovima. U jednom trenutku majka Auguste kaže: »Unatoč mojoj volji«, a Edith u svojem svijetu odgovara: »Da, učinit ću to protivno tvojoj volji«. I sada sjede za stolom, ali između njih pojavljuje se nevidljiva pukotina koju jednoga dana više neće moći premostiti.

Sestra Rosa provodila je s Edith sve više vremena u Breslauu i Göttingenu i bila je u velikoj mjeri poveznicom između nje i obitelji. I kad Rosa nije bila u blizini, Edith je veoma nedostajala. Najteže su bile besane noći i što je tama bila neprobojnija, sve je više čeznula za jasnoćom. Snovi? Oni su i dalje češće bili kazna nego nagrada, jer u njima je neprekidno nešto tražila, ne

nalazeći ono za čime bi se dala u mučnu potragu, a to ju je činilo izgubljenom i duboko nesretnom. U posljednje vrijeme sve češće sanjala je vlakove i kako se nigdje ne zaustavljaju, dok ona uporno čeka stanicu na kojoj će napokon sići, ali vlak nastavlja vožnju sve dalje i dalje. Edith zatim sanja kako na nekom peronu stoje ljudi, sve joj je u isti mah poznato i nepoznato i kao da se sve mijenja u hodu, ona vidi te ljude, trči, izvikuje pored vlaka jedno ime, a onda se čovjek na peronu okrene prema njoj, onaj kojeg je iz ljubavi dozivala i gleda je ravnodušno i okreće od nje glavu kao da je nikada ranije nije vidio i ona u duši umire od te hladnoće, od tog neprihvatanja i neosjećanja. Zbunjena je, duboko je poražena ravnodušnošću. Zatim vidi na nekoj ratnoj pustopoljini svog prijatelja Adolfa Reinacha koji ju je u Flandriji upoznao s Husserlom, gleda u njega i zna da je poginuo i zatim vidi njegovu suprugu Annu koja joj okreće leđa i Edith trči za njom i viče: »Anna, stani, nemoj me napustiti, otići ću s tobom. Anna!«

Budi se sva u znoju i obuzimaju je zle slutnje, kao da će doći dan kada je nitko neće čuti, kada će svijet od nje okrenuti glavu. Ustaje, umiva lice, vidi modre sjene ispod svojih očiju i gleda u ruke koje drhte, pere ih i sama sebe tješi kao da je dijete: »Nije to ništa, to je bio samo san«. Zatim sjeda za pisaći stol i otvara svoje bilježnice i čita što je zabilježila na predavanju Maxa Schelera i spašava se u tom času osjetivši u sebi svjetlo njegova karizmatičnog duha i pamti kako je rekao: »Svatko je važan«. I sve više sviđa joj se Schelerova otvorenost i jednostavnost i što voli postaviti pitanje i

zajedno s onima koji su slušali njegovo predavanje tražiti odgovor o vrijednosti osobe u filozofiji, o formalizmu u etici i biti čovjeka u antropološkoj misli. Više od svega danima je zaokuplja Schelerova sigurnost u tvrdnji da je čovjek sposoban uzdignuti se iznad svog prirodnog, prostorno-vremenskog okružja i ne svodi ga samo na ulogu homo fabera. I potaknuta učenjem tog fenomenologa, pita se: »Što je moja duhovna narav po kojoj se razlikujem od drugih?« I čuje Schelera koji kaže: »Bit čovjeka je u dostojanstvu osobe, egzistenciji duhovne naravi obdarene emocionalnošću«²⁴. I nakon njegova predavanja nastavlja s njim i sama sa sobom voditi dijalog: »Zašto ja stalno potiskujem svoje emocije i odvajam ih od praktične inteligencije, ne bi li to morala biti cjelina? Ja bih, ako vjerujem Scheleru, a nemam razloga da mu ne vjerujem, trebala imati mogućnost izbora među različitim osjećajima i zbivanjima. A ja se toga pribojavam kao da ću učiniti nešto pogubno i pogrešno, nešto što će me zauvijek osuditi; i stalno se krećem, ali kao da nisam unatoč svemu pronašla ono mjesto u univerzumu koje samo meni pripada. Uvaženi profesore, nisam vam slobodna osoba, barem to nisam bila sve dosad, birala sam, ali samo u granicama u kojima sam se suzdržavala uznemiriti svjetove bližnjih, odbijala sam svjesno i nesvjesno osloboditi svoj duh, svoj apsolutni bitak; i tako sam zarobila samu sebe, zanemariivši istinu, moju istinu na koju imam pravo, onu koja isključivo pripada meni kao osobi i eto divne prilike da napokon sagledam sebe u nastajanju, u rađanju nove emocionalne strukture mojeg bivstvovanja bez straha od

osude, prigovora, bez onog groznog šaputanja iza leđa: »ona je... Dali ste mi uvid u svijet vrijednosti, u jasne i oćutljive fenomene svetog i nesvetog, kao najviše vrijednosti. Moja unutarnja bit uvijek se opirala bilo kojem religijskom govoru i određenju, bilo kakvom nametanju vrijednosti. Pronašla sam ih i znam da, ma što god netko rekao, nosim u sebi osobne vrijednosti, da imam u sebi univerzum ljubavi, da sam sposobna davati i svim svojim bićem biti otvorena i primati, jer moj bitak jest u apsolutnoj sferi duhovnosti. Dragi i cijenjeni profesore Scheleru, otvorili ste mi oči kako da prepoznam da je moja snaga u duhu. A ja u svijetu duha kreiram od sada pa nadalje svoju stvarnost, jer ona nikada ne može biti jednom zauvijek okoštala. I ne želim živjeti u smrznutim slikama prošlosti«.

Odjednom vidi kako ispod jedne bilježnice na stolu proviruje bijela omotnica pisma i ona je izvlači. Ute von Bodman piše joj iz Speyera, Ute koja je tako žestoka i odlučna u dokazivanju da sklonost radikalizmu obično vodi u izgubljenost i veliko odricanje. Piše joj i o njihovoj zajedničkoj znanici Geuli koja je kao i Erna završila medicinu i specijalizirala zatim kirurgiju, što je bila velika rijetkost i nakon toga zaposlila se u Amsterdamu na klinici svojeg brata.

Edith jasno pamti njihov posljednji susret i razgovor, tako uobičajen za Židove, o obiteljskim vezama. Slično kao i Ute, Geula je o svemu imala izgrađeno mišljenje i vrlo jake stavove i dok bi nešto objašnjavala, zračila je posebnom snagom i inteligencijom koja ju je očarala i zamišljala je kako se pored takve jake ličnosti Geulini pacijenti moraju osjećati sigurni, jer ako

nitko drugi, Geula je znala što radi, što treba poduzeti i pratila je sve što se na polju kirurgije pronalazi i stalno je putovala u inozemstvo na seminare i kongrese i stjecala u svojoj struci nova, dragocjena znanja.

Edith odlaže bilježnice na rub stola i odmah želi odgovoriti pismom i usput pita Ute za Geulu što radi, izražavajući nadu da će se uskoro sresti.

Ta želja bit će joj ispunjena, premda bi daleko bolje bilo da se nije ispunila baš prema staroj židovskoj izreci: »*Posebno zahvali Gospodu za želje koje ti nije ispunio*«. No ovu jest.

Edith nikome, ni Erni ni Geuli koje su liječnice, ne govori o svojoj borbi s depresijom, o satima potištenosti, duboko svjesna svoje preosjetljivosti, svoje neotpornosti na stvarnost. Erni će samo reći: »Imam ja svoje teške sate«. I ponekad, ne baš rijetko ljuta je na sebe, jer misli da dovoljno duhovno ne napreduje, da se zaglavila, uglavnom zbog svojih sumnji, neprekidnog preispitivanja, raščlanjivanja... Ipak negdje duboko u sebi zna da sve više boravi u Njegovoj Vječnoj ljubavi.

I napokon priznaje sebi da je ta neprekidna potraga za dubljim smislom znak da je Bog s njom i da nikada nije sama, možda tek povremeno usamljena i njezinim krvotokom kola nova dimenzija ljubavi i rađa se misao: »Ja moram postići stanje neprekidne budnosti koje će me dovesti do sveobuhvatnosti i isijavanja iz Njegove svijesti.« I ima osjećaj kao da ponovno uči disati, svjesna da ništa nije bilo slučajno ni uzaludno, samu sebe doživljava kao stablo života u kojem raste plod božanske namjere.

U tom je trenutku sve što vidi blještavo svjetlo u kojem se život događa životu i ona se iz svog svjetovnog stanja budi u božanskoj suštini i pulsirajući Njegovim dahom, koji je i njezin dah, u valovima svjetla izlazi u svijet u vremenu bez vremena, u vječnom miru sveobuhvatne ljubavi.

Obuzima je zatim neobičan osjećaj da u njoj znanost i pobožnost nalaze zajedničku točku. Ali u njoj je sve više čežnje da napusti dotad živahno središte svjetovnog života, kako bi mogla živjeti u samostanu i tamo biti s Učiteljem, Onim koji ju je pozvao njezinim imenom.

I s tim novim jastvom odlazi uskoro u Bergzabern Hedwigi Conrad-Martius. S njom i njezinim suprugom rado raspravlja o filozofiji. No jedne večeri ostat će sama i privučena nevidljivom silom; njezina ruka izvadit će iz biblioteke knjigu *Život svete Terezije Avilske*. Počela je čitati i sa svakom rečenicom, sa svakom mišlju koja je tamo bila zapisana osjećala je sve snažnije uzbuđenje. »Napokon«, glasno je uzviknula, »to je istina!«

Odjednom je znala što je sve uporno tražila ovih godina, od uzbuđenja morala je izaći iz kuće i neko vrijeme hodati, kako bi stišala u sebi buru osjećaja koji su je obuzeli, baš kao kad žedan čovjek u pustinji nakon duga lutanja, već iznemogao, nađe izvor hladne vode.

I sve one čežnje, njezina stalna najdublja potreba za tišinom, za mirom, za sabranošću, sve se sakupljalo u njoj i znala je da ne želi ništa drugo nego postati karmelićankom i živjeti samostanskim životom

onako kako je živjela sveta Terezija iz Avile. »Samo će tako biti ostvaren cilj i smisao mojeg života«, zaključila. Taj fenomen nove stvarnosti, taj snažan duhovni preobražaj nadilazio je sve dotad poznato i spoznato, u jedno je bila sigurna, božanska svijest bila je svjetlo u kojem je bila iscijeljena. I više se nije pitala: »Napredujem li?« Jer Onaj koji je neograničen doticao je neprekidno ograničeno, nju samu obznanjenu u Njegovoj svijesti, bez osjećaja razdvojenosti, udaljenosti ili odvojenosti.

KAKO IZREĆI ISTINU, A NE POVRIJEDITI?

Povratka neće biti

Znala je da će morati otići k majci i reći joj da je postala katolkinja i svjesna je da će to biti težak susret, ali koji ne treba odgađati. Jer, ona je odlučila i pokucala na vrata svojih strahova, sumnji, nedoumica i vrata su se otvorila, pokazujući joj njezin put. Znala je da povratka neće biti, ali sa snagom onog što je nosila u sebi mogla je proći stazama svjetlosti.

Iznenada se pojavila vizija plave ptice sjajnih krila koja je uzdiže svojim letom i nosi je visoko i zna da je to božanski duh i da je pronašla sebe u suodnosu istine i harmonije. I bez teškog osjećaja krivnje što je napustila svijet kakav je dotad poznavala, uživala je u tišini karmela i radovala se ljepoti tišine i molitvama koje osvjetljavaju njezino bivstvovanje.

I zatim vidi sebe kako sjedi pred ogromnim ogledalom i u njemu se pojavljuju mnoga lica, ona koja poznaje i ona koja još nije srela, ali vidi i ljude kako u krivudavoj povorci, na nekom čudnom mjestu, idu prema njoj. I kao što više nema boli u njoj, tako želi i njih iscijeliti, pomoći im da pređu iz tame u svjetlost. Na ogledalu se pojavljuje svijeća koja je upaljena i ona

vidi pukotinu kroz koju to svjetlo prolazi na drugu stranu i nestaje. A nešto u njoj čeka i zna da još nije kraj te ljudske drame. I učini joj se da kroz tišinu kozmosa čuje glas majke: »Edith, u pokajanju nema prepreka«, pa zatim glas koji je prati u obitelji od najranijeg djetinjstva: »Ne dao ti Bog da spoznaš koliko možeš podnijeti«. I zatim sve utihne, a vizije i glasovi nestanu negdje u jutru novog dana.

U njoj je otvoreno neizmjereno prostranstvo, duh neprekidno osvjetljava dušu i ona putujući prostorima svjetlosti i mudrosti stalno se pita: »Što mogu ja učiniti?«, svjesna da ni ona, a ni nitko drugi ne može sa sigurnošću izbrojiti svoje sate i dane života i muči je misao da je provela suviše mnogo vremena u svojem ateizmu i lutanjima, u svojoj potrazi koja ju je ipak dovela do mjesta na kojem valjda treba biti.

I kroz nju susreću se Gornji i Donji svijet i stapaju se u svjetlosti. Svjetlo je podiže k sebi i ponovno spušta u Donji svijet. Nije nemirna, nije prestrašena, njezina intuicija i njezina emocionalna inteligencija nepogrešivo je vode i govore joj što u određenom trenutku mora činiti. I birajući na tom putovanju novu sebe, osnažena duha, dodirnuta tajnom Svjetla, ona izabire bezuvjetnu i konačnu predaju Svetom. Jer bez te i takve predaje ne bi bilo spoznaje i preobražaja. Namjera je u njoj već postojala, ali je sada cilj jasan i ona više ne može odustati nego ići dalje. Ono što je bilo u prošlosti ne mijenja se, ali iz njezinih koraka u sadašnjosti oslobođena duha hrabro se kreće prema budućnosti. I Svjetlo je ponovno upija u sebe. Na trenutak vidi samu sebe kako se nečujno kreće svijetom i vidi svoj portret

preplavljen smaragdnom svjetlošću koja ne miruje i prekriva joj lik, potapajući ga kristalno čistom vodom boje šumskog jezera. Ta slika se kreće i pokreće prekrivena tom čudnom, prozirnom, eteričnom svjetlošću i zna da je istodobno u svojoj slici i izvan nje. Duh je budan i promatra što se događa. Iznenada se pojavljuje iznad nje anđeo prekrasne crvene kose i prelijepog, bijelog, smirenog lica, zatvorenih očiju. Došao je da joj prenese poruku i ona je od njega prima: »Čudiš se što su mi oči zatvorene, pitaš se zašto? Pokazujem ti da ćeš i ti biti tako blažena duha, opuštena i smirena kao što iščitavaš stanje moje duše iz mog lica«.

Anđeo odlazi i ostavlja je s onim što mu je bilo dano da izvrši, sa spoznajom da je njezin Dom uvijek bio u Duši svih duša, u Tajni svih tajni. I sigurna je, što god će vrijeme donijeti, u njoj i na njoj bit će pečat božanske ljubavi. U isijavajućem umu, u toj volji prepoznaje svoj duhovni zavičaj. Obznanjena je Njegova volja i moć u kružnom toku života i smrti. Pa čak i onda kada će se pred njezinim očima svjetlost lomiti u krhotine smrtnosti, ona će se boriti snagom duha protiv tame i beznađa. I ona čuje Glas: »Ma kako mi Ime izgovorila, nikada vrata koja te vode prema meni neće biti zatvorena. Satkao sam te iz svoje nutrine i doveo sam te u fizičku dimenziju univerzuma. Pusti, neka bude ono što mora biti, ne opiri se, jer svaka borba iscrpljuje. Zov tvoje duše, snaga tvog jastva bit će jači od očekivanja ljudi. Tvoj nutarnji glas jasno će ti reći o onome što je bilo i što će biti, a sudbinu koju sam ti namijenio nećeš moći mimoići. Ti si Mene izabrala, ali i ja sam izabrao tebe. U tvom dosadašnjem

životu bilo je puno malih smrti i to je prirodan proces koji te na poslijetku doveo do oslobođenja. Neka ti se misli ne sudaraju, neka ne gaze jedna drugu. Učim te gledati u Prazninu, u Ništa, u prostor bez prostora u kojem sve nastaje. A istinu? Nju u potpunosti čovjek ne može izreći, samo Ja Jesam Onaj koji zna sve tajne. I ne iscrpljuj se, tražeći razumijevanje tamo gdje ga nećeš naći, tamo gdje nema staze koja vodi od duše k duši. Sve više čeznut ćeš za tišinom i živjeti u njoj, mir i šutnja u tebi onda kad progovoriš stišavat će svijet i oluje u njemu, jer dao sam ti da se napiješ vode s Izvora Duha. I prestani se bojati smrti, jer u sebi nosiš besmrtnost. Ali velika ljubav traži i velike rizike. Izazovi pred kojima stojiš nisu drugo nego znak mogućeg rasta. Svakoga dana provedi neko vrijeme u tišini i samoći, jer samo tako nalazit ćeš odgovore koji ti nedostaju. I nemoj prestati dijeliti svoje znanje. Čovjekova zadaća je duhovni rad koji se očituje u razumijevanju, a do toga se stiže učeći o božanskoj ljubavi u fizičkom svijetu.

Prosvjetljenje? Ono nadilazi svu transcendentnost, otkrivajući u suštini apsolutnu sveobuhvatnost. Pitaš se gdje si dosad bila? Gdje sam Ja dosad bio? Čekao sam te da Mi načiniš mjesto u sebi. To sam od tebe tražio, znajući da će doći dan kada ćeš me zazvati, posvijestiti moje postojanje. I znaj, tvoj sam štit i tvoja zaštita i čujem kada me ti stojeći negdje zamišljena i nijema, dozivaš. I vidim, kada te ljudi svjesno i nesvjesno ranjavaju, gledam i tu sam s tobom, znajući da te svi ne mogu razumjeti. O, da, ponekad si jako pozlijedena i plačeš suzama koje se ne vide, ali Ja ih

vidim i brojim i već znaš da ti nisam mogao podariti život, a da ti nisam podario Sebe u ljubavi, uvijek poput Oca brižno nagnut nad rijekom tvojih promjena. Pripremi se, jer će doći trenutak u kojem ćeš očima i dušom tražiti spas, drugu obalu. Ne čini to, jer ja neću biti s druge strane, nego točno na onom mjestu na kojem ćeš biti i ti.

Svoje znanje i svoj mir morat ćeš podariti svakom ljudskom biću, svima koji će te trebati«.

Glas utihne, ali Edith Ga i dalje čuje, jasno razlikujući i odvajajući nevažno od važnoga. I zna da je molitva kojom sada ubrzano moli, način njezina služenja Njemu. I ona sve češće putuje, odlazi u mnoge gradove i drži predavanja ne samo u Njemačkoj nego i u Austriji i Švicarskoj²⁵ i zna da znanost koja pomaže čovjeku, pomaže i Bogu, usklađujući svijet u harmoniji ozdravljenja duha i tijela. I tako će napisati i svoje djelo *Konačni i vječni bitak*.

Edith Stein, Terezija Benedikta od Križa, već neko vrijeme nalazi se u klauzuri karmelićanskog samostana u Kölnu. Nižu se dani i sve bliže je trenutak za susret i razgovor s majkom. I dok putuje u svoj rodni grad, ne može se oteti razmišljanju kako su teški trenuci kad moramo nekome koga istinski i iskreno ljubimo reći da unatoč tomu, unatoč svemu, odlazimo. Svjesni da zadajemo bol, da ne možemo izbjeći na tom polju i u tom životnom času ranjavanje druge osobe, ali i sebe, ma koliko to željeli. Ali i to je samo jedno od iskušenja, da bi se Put mogao nastaviti. I Edith silno želi da ta težina koju osjeća u svojem dolasku kući ne bude još težom u odlasku, svjesna da je majka već dulje vrijeme

čeka, spremajući se za razgovor s njom koji neće biti jednostavan ni lak. Vijesti se brzo šire i njezine kćeri, koliko god se trudile zadržati majku što dulje od istine i onog što je Edith učinila, u tome ne uspijevaju. No Edith je njezino najmlađe dijete i nema te majke, osobito ne židovske majke, koja će samo tako slegnuti ramenima i pustiti svoje dijete da bez borbe napusti svoju vjeru, vjeru praotaca. A Edith, približavajući se stanu u kojem je majka živjela, misli: »Odluku sam donijela i neću je promijeniti, ne mogu. I sada ne znam tko će se sve od mene zauvijek oprostiti, a tko će me pokušati razumjeti. Hoće li netko tko je ortodoksan predložiti da za mene sjede sedam dana kod kuće na podu, oplakujući me baš kao da sam umrla i prekrivajući crnom tkaninom ogledala. Šiva?²⁶

Nisam ja Spinoza, neće me izopćiti, no bit će teškog razočaranja i komentara u obitelji: »Ona nas je iznevjerila, što joj vrijedi obrazovanje, mudrost, znanost i filozofija, kad nas je izdala, zabludjela je baš kao i onaj njezin profesor Husserl koji je napustio židovstvo«. Te misli su navirale i osjetila je bol u duši zbog onih koji će se osjećati iznevjereni i napušteni. I strahuje zbog rana koje će se otvoriti i kaže sebi: »Imala sam hrabrosti donijeti odluku koju sam morala donijeti i prihvatila sam katoličku vjeru. Sada pak moram prihvatiti ono što ne mogu izmijeniti, stvari se ponekad događaju onako kako se događaju. To je čin volje u koji sam uložila svoj duh. A to uključuje i razdoblje odvojenosti i usamljenosti, strpljenje i pomirenje sa zadanošću onog što jest i na onoj razini na kojoj sam mogla pronaći istinu. I u njoj ožive misli svete Terezije

Avilske iz Puta k savršenosti: U tisuću naših života nećemo uspjeti shvatiti kako ovaj Gospodin zavređuje da se postupa s Njime, jer pred njim drhte anđeli. Nad svime vlada, sve može i kod Njega htjeti znači djelovati.

JIDIŠE MAME I SNAGA UVJERAVANJA

Majko, ja sam katolkinja

Auguste sjedi u dnevnoj sobi u svojoj svečanoj crnoj haljini koja joj seže do gležnjeva, kosa joj je pokrivena tamnom čipkastom maramom, obukla je i nove cipele, ne bi znala reći jesu li joj udobne, jer još nikada u njezini nije izišla izvan stana. Desnom rukom oslanja se na štap koji joj daje na sigurnosti, ali i na otmjenosti. Ernu, koja je krišom promatra kroz poluodškrinuta vrata, podsjeća na pomalo ostarjelu kraljicu Esteru, ali koja je s godinama i sjedinama samo dobila na dostojanstvu i veličanstvenosti. »Kraljica Estera,« razmišlja »spasila je svoj židovski narod od smrti i uništenja, a majka sigurno misli kako će njezinom krivnjom židovski narod biti bez Edith oslabljen, jer ona, Auguste, nije dobro pazila na svoje dijete i pustila ga je da zaluta među kršćane«. Erna očekuje da će majka podsjetiti Edith na križarske ratove, lomače inkvizicije na kojima su gorjeli Židovi u Španjolskoj i Portugalu, na silne pogrome i pokolje Židova u Poljskoj, Ukrajini, Mađarskoj, Rumunjskoj, Litvi, Moldaviji, na mučenje Židova u Rajnskoj oblasti koji nisu htjeli napustiti

svoju vjeru, podsjetit će je na europsko tlo natapano kroz stoljeća krvlju nevinih židovskih žrtava. Auguste neće zaboraviti ni na nasilno pokrštavanje Židova od kojih su mnogi radije izabrali smrt negoli se odrekli svoje vjere. »Sve je to prohujalo Erninom glavom i ona još pomisli sva uznemirena: »Ne bih voljela sada biti na Edithinu mjestu, jer majka je majka, tolike se godine brinula za obitelj, za svakog od nas, poštovala je naše sklonosti, pratila nas u razvoju, podupirala, školovala, sama je u poslu stekla velik ugled svojom marljivošću i poštenjem, ničega nam nije nedostajalo. A sada udarac! I to ravno u srce!«

U obitelji svi su zatečeni i zaprepašteni što je Edith postala katolkinja i ušla u samostan, jer konverzije se među Židovima iznimno rijetko događaju. »Zašto baš u našoj obitelji?,« rekla je poluglasno Erna noseći majci čašu s vodom koja se orosila od hladnoće i maglicu pretvarala u male, gotovo neprimjetne suze koje su tekle niz staklo. I u tom trenutku oglasilo se zvono na ulaznim vratima i ona se zbuni, ne znajući da li da prvo odnese majci vodu ili da pohita dočekati Edith. A onda se uplaši da bi se njezina sestra mogla okrenuti i udaljiti od njih, misleći da je ne žele vidjeti i požuri joj otvoriti vrata. Kad je ugledala sestru, snažno je zagrlila, odmakne se od nje i Edith je samo pogledom očiju upita: »Gdje je majka? Čeka me, zar ne?« I Erna pogleda prema sobi u kojoj je Auguste sjedila poput kipa.

Stupivši u sobu, Edith nije oklijevala, u času kad se našla pred Augustom skrušeno je pala na koljena i rekla: »Majko, ja sam katolkinja«.

Sobu je ispunila gusta tišina. Teška. Čovjek je nije mogao svojom zemaljskom vagom izmjeriti. Jer bila je to drama, ali ne ona u kazalištu, nego u nečemu što se zvalo stvarni život, u kojem je ona koja je stala pred majku ipak morala naći svoje mjesto unatoč povrijeđenosti bližnjih, unatoč osudi, unatoč židovskim korijenima, unatoč samoj sebi. I ponovno se sjetila Terezije Avilske i njezinih riječi iz Časoslova: *Neka te ništa ne zbuni. Ništa ne uplaši! Sve prolazi; Bog se ne mijenja – ostaje uvijek isti. Strpljivost sve postiže. Tko posjeduje Boga, tome ništa ne nedostaje, Bog je jedini posve dostatan!*

Auguste je lagano podigla svoj štap poput nekog starozavjetnog proroka i rekla: »Poznato ti je, ili možda nije, da na trima temeljima stoji svijet: na Nauku, službi i na vršenju dobrih djela. A ti si napustila svetu knjigu Toru²⁷. Možda i činiš milosrdna djela, ali ne i prema svojoj obitelji i svojem narodu. Vjera te nikada nije previše zanimala, naprotiv, pamtim kako si nam za blagdanskim stolom rekla da Boga nema. A ja tebi kažem, kao svom djetetu, da se ne izdvajaš iz zajednice iz koje potječeš. Jer osoba koja oskrvrnjuje svetinju, prezire.

– Majko, oprosti, ali unatoč mojoj odluci, ja vas sve i dalje ljubim i nisam vas napustila. Bilo mi je dano da na svoj način potražim i nađem vezu s božanskim, da otkrijem istinu o svojem životu.

– Možda je prekasno, ali razmisli još jednom, meni za ljubav, za ljubav tvojeg pokojnog oca, tvoje braće i sestara, za ljubav svih onih koji su živjeli prije

nas i teško trpjeli, koji su mučeni i ubijani samo zato što su bili Židovi. Nemoj izgubiti svoj identitet, vezu sa svojim narodom, obitelji, korijenima, jer uvijek, premda ti sada to tako vjerojatno ne izgleda, ostat ćeš strankinja. Uvijek će se naći netko tko će u te uprijeti prstom i reći: Ona je Židovka koja je napustila svoju vjeru i postala katolkinja.

Edith jedva svladava suze i ona koja je kao dijete bila glasna i inatljiva tihim glasom odgovori: »Mnogo puta u životu nađemo se na raskrižju gdje moramo dopustiti da onaj život koji smo znali nestane, umre. Sveta istina daje mi snagu da tražim blisku povezanost s Bogom u svemu što činim. I ta istina živi za mene u vječnom sada. U meni je živ osjećaj predanosti nečemu mnogo višem od nas samih što mi daruje čudo nade. Moja predanost vodi me prema Gore, vodi me sa sobom. Godinama sam lutala u tami i znam kako sam vam govorila da Boga nema, da On ne postoji, ali to pripada prošlosti. Ono što je prošlo, prošlo je. Ja se nalazim sada u svjetlu i zato više nikada neću moći izreći riječi na koje si me podsjetila. Ma što god da se dogodi, u meni će za Boga uvijek biti mjesta i neću pomisliti da me je kaznio ili napustio. Ja više ne mogu izraziti sebe nego po Njemu.

AUGUSTINO TIJELO
POKAZUJE NAPETOST.
NAGINJE SE PREMA NAPRIJED,
JER JOJ SE ČINI DA JE EDITH NE ČUJE

Bila si Mu blizu

– Moram te podsjetiti da si se, nakon što si ušla u svoju fazu ateizma pa zatim feminizma, prestala zanimati za židovstvo i velike židovske učenjake, rabine i filozofe, za čitavu plejadu iznimnih, duhovnih ljudi koji su svoje znanje i spoznaje nesebično ostavili ne samo Židovima nego cijelom svijetu i njegovoj civilizaciji. Tebi je taj židovski duhovni svijet ostao potpuno nepoznat i nespoznat. Da si kojim slučajem prigrlila *Toru*, razvila bi u sebi empatiju toliko važnu za spoznaju uloge čovjeka u svijetu i za sve ono što na svojem Putu možeš dijeliti i podijeliti s drugima. Bez obzira na to koliko si bila udaljena od Jednoga, bila si Mu blizu i uvijek ćeš Mu biti blizu. Nada uvijek postoji pa i onda kada se udaljimo od Gospoda. Njemu se možeš približiti i na način da čuješ i razumiješ druge ljude, da vidiš i osjetiš njihove najdublje i najskrivenije osjećaje, njihovu patnju i strahove.

– Neću ti se usprotiviti. Znam da sam puno toga propustila u svojem židovskom obrazovanju, ali kao

majku koja me voli preklinjem te i molim da prihvatiš da sam kao Terezija Benedikta od Križa našla svoj mir, u meni su stvoreni Njegovom voljom prostori novog viđenja i pomažu mi da shvatim ono što mi je ranije bilo neshvatljivo. Krist kojem sam se približila omogućio mi je da osjetim u sebi sjaj i protok božanskoga.

– Morat ćeš naučiti, Edith, svladati mnoge prepreke i zabrinuta sam za tebe, jer putujući prema svjetlu, nećeš moći izbjeći prostore tame. I zato pazi da ne pogriješiš u svojim koracima i odlukama. Neke koje su presudne već si sama donijela. Htjela bi pritom da se zbog toga nitko ne osjeća povrijeđenim i izdanim, ali to nije moguće. Svaka odluka ima svoju cijenu i tvoj sjaj u očima je ima. Ono što si izabrala tražit će svoju otkupninu. Dug je put u ljudskom životu kada čovjek može reći: »Moja je duša posve čista«. Ponovno ti moram reći da ništa ne znaš o *Talmudu*, slojevi *Tore* ostali su ti skriveni, kao i oni u *Bahiru*, *Zoharu*, gotovo ništa ne znaš o *Sefer jecira*²⁸, o čudesnim *midrašima* u kojima je ključ mudrosti ovog svijeta, da bismo mogli ući u onaj Budući. Postoji mnogo načina da unutar duhovne riznice židovstva obogatiš svoj duh i usavršiš svoj sjajni intelekt i otkriješ tu istinu, primjerice u židovskoj metafizici kojoj znanost nije strana, ali tebi je sve to neznanu. Htjela bih da mi možeš odgovoriti na pitanje može li netko tko se bavi filozofijom i osobito fenomenologijom zanemariti učenje Sadija Gaona, misao Jude Halevija, Abulafiju, Šimona bar Johaja, rabina Akivu! A Solomon nas podsjeća: »Kad je duša bez znanja, nije dobro.«²⁹

EDITH JE MISLILA KAKO JE
NIŠTA NEĆE MOĆI POVRIJEDITI,
ALI PREVARILA SE. RUKE JOJ DRHTE

Židovska duša

– Otkud znaš da moja duša nije bila uobličena u svojoj individualnosti prije rođenja i čekala na stapanje s božanskom sviješću? Nije li znanje o onome što će biti već bilo u mojoj svijesti prije dolaska na ovaj svijet?

– Tvoja je duša, ma što ti mislila i htjela, Edith, židovska duša.

– Vidim, veoma si zabrinuta, ali vjeruj mi, moja duša, onakva kakva jest, ostvarit će sve svoje mogućnosti i nadživjet će i smrt moga tijela. Kroz mene ostvaruje se Božja namjera. A ljudska bića moraju biti slobodna i u tome se slažu i *Tora* i, kako bi ti rekla, moja filozofija. Jer prelijevanje božanske misli ne može biti ograničeno ljudskom logikom, niti ta logika može utjecati na božansku providnost. A ona obuhvaća sve ljude, i Židove i nežidove. Pa tako i vizije bića koje je povezano sa Svjetlom nisu omeđene podrijetlom nego Božjom voljom i razinom intelektualne savršenosti. I ono ulazi u čovjeka koji isijava Njegovo svjetlo. S

dolaskom Mesije ionako će sve razlike među ljudima nestati. Nije li tako? Nisi li nam ti znala o tome govoriti?

– Zaboravljaš, Edith, a možda i ne znaš da će iz »Siona izaći zakon i riječ Gospodnja iz Jeruzalema«. ³⁰ A veliki je židovski učenjak i filozof Rambam nekoć rekao da će u Mesijino doba Izraelčani znati stvari koje su sada skrivene.

– Na sve to mogu samo kazati da je Bog vrhunac metafizike, ali nikada ne smijemo zaboraviti da je moj put do Boga izravan. I svjesna sam da je to u meni i od mene, koliko je i izvan mene. Spomenula si majko, Rambama, no varaš se ako misliš da uopće ne poznajem njegovu misao. Međutim, ja kao preobraćenica, Terezija Benedikta od Križa, mogu baš slijedom njegova učenja reći da ti svoju židovsku lozu, svoje židovske korijene računaš od praotaca, ali moja je rođena iz samo moje izravne povezanosti s Bogom. I da Gospod voli svoje preobraćenike, čije je srce često izloženo mnogim teškim kušnjama. Osviještenost Božje svijesti za mene je primarna misao.

– Tu se slažem s tobom, ali znano mi je kako nema čovjeka koji neće na stranca gledati iz mračnog kuta svoje duše. U očima drugih ljudi, ma što učinio, stranac će uvijek ostati stranac, došljak, onaj koji je drugačiji, onaj tko se zario u njihovo tkivo i sada strši, uvjeravajući sebe da tomu možda i nije tako. Mnogo ćeš, Edith, suza prolići koje drugi neće ni primijetiti. *Talmud* spominje na četrdeset i šest mjesta kada je riječ o strancu da svatko ima svoj mračni kut u duši.

– Znam, majko, o čemu govoriš, ali ja sam mnogo čvršća nego što misliš i sve ću izdržati, jer je vjera u meni jaka. Ja pak mislim da smo svi pred Bogom došljaci, Zemlji smo samo na neko vrijeme posuđeni. Hajde, možeš li ti meni reći da nije Gospod taj koji sebi bira sjeme? I ne zanima Ga iz kojeg je naroda Njegovo božansko sjeme. Puno Mu je važnije da nikne tamo gdje On odredi da se zgodi. Uostalom, samo Bog zna što smo bili i što ćemo postati. To znanje nije u čovjekovoj moći. Moja sloboda izbora bila je izabrati Krista, preuzeti ga u sebe kao nerazdvojan dio mene same.

– Ti si sada katolkinja, ali u mesijanskom vremenu svi nežidovi prihvatit će židovsko učenje. A ti? Što radiš? Odbacuješ ga kao da ne želiš sada razmišljati o Svijetu koji dolazi, svijetu harmonije svih duša. Pa ti meni reci čemu će tada poslužiti učenje ne Edith Stein nego Terezije Benedikte od Križa?

– Ako je pred nama doba potpune posvećenosti spoznaji Boga, tada moje preobraćenje nije korak natrag već samo dio puta prema budućnosti. Ja imam jednu dušu i ona pripada ne meni nego Onom koji je Gospod Nad svim Vojskama. Božanska esencija i energija bila je u meni posviještena u neočekivanom trenutku i na neočekivanom mjestu. Jer, što mi kao ljudi uopće možemo znati o Njegovim namjerama i tko smije za njih pitati? Ja sam prihvatila djelovanje božanske providnosti u samoj sebi, ali sigurna sam da moj život u samostanu i izvan njega nije drugo nego apsolutno služenje Svetom. I svjesna sam da sam samo čestica na valu koji je Gospod za sebe izdvojio i zbog

svojih planova preoblikovao. I ako me pitaš čemu bi to trebalo poslužiti, vidjet ćemo. Znaš i sama da čovjeku mnogo toga ostaje nepoznato, ali sigurna sam da mi je načinio nov duh i novo srce. Gospod je znalac, ne ja, ma kako me ti nazvala ili ma kako me drugi zvali, Edith Stein ili samo Terezija Benedikta od Križa, ili kako ja samu sebe nazivam, Edith Stein Terezija Benedikta od Križa. Na meni je da slijedim božansku volju podvrgavajući joj svoju.

BITKA DUŠA SE NASTAVLJA

Moram ići svojim putem

– Još uvijek imaš slobodnu volju i možeš ono u čemu jesi prihvatiti, dalje slijediti i živjeti ili odbaciti, ali svjesna sam da to ne želiš, a možda i ne možeš.

– Majko, svjesna sam da se u tebi sve bori sa mnom, želeći da me vratiš u svoje okrilje, ali ja nisam došla da te povrijedim, premda osjećam koliko si u dubini srca i duše pozlijedena i da sam ja tvoja rana koja krvari i ti osjećaš i vidiš samo gubitak. Nije tu riječ ni o tome da ne poštujem vjeru praotaca i da sam okrenula leđa tebi, obitelji, židovskom narodu. Došla sam kući s nadom da ćeš me s vremenom moći prihvatiti takvu kakva jesam. I svom dušom duboko žalim, ako sam tebe ili obitelj razočarala i ako mislite da sam vas iznevjerila. Ja sam još uvijek, kako god me vidjela, tvoje dijete, ona koja je svjesna da nije savršena i pitanje je hoću li to ikada biti. Ali moram ići svojim putem.

– Dobro, Edith, valjda je tako. Sudbina preobraćenika je da bude preobraćen.

TEŽINA TRENUTKA

Kakav će biti moj život?

Auguste plače, bez jecaja. Usamljena kraljica majka u crnoj odjeći sa štapom, ostavljena da na svojem otoku života preživi odlazak iz židovske vjere svojega ljubljenog djeteta. I to dijete, sada odrasla žena, više ne zna kako bi je utješila.

– Zamisli, mama, u danima koji će doći, na kraju vremena, što znači jedna jedina pojedinačna sudbina? Sve se događa u emanaciji Svjetla čiji je odraz u ogledalu Spasenja i Otkupljenja i svatko to doživljava na svoj način. No o kraju drame svog vlastitoga ili tuđeg života ionako ništa ne znamo. Morali bismo ipak biti svjesni da Promatrač i Promatrani nisu razdvojeni ili odvojeni. Gospod za svakog od nas i naše djelovanje bira Njemu najpogodnije vrijeme. U svojem neznanju, u svojoj nesavršenosti i ograničenosti htjeli bismo da nije tako i da neprekidno nad sobom i događajima oko nas imamo nadzor. Ali nemamo. Jesam li ja ikada mogla naslutiti da će doći dan kada ću pozvoniti na vrata našeg doma, kleknuti pred tobom i reći: »Ja sam katolkinja«?

Tko zna kakav će biti moj život, kakav će mi biti posljednji potpis, kakva će mi na kraju biti sudbina,

meni rođenoj na blagdan *Jom kipur*, blagdan praštanja, pokajanja i pomirenja. No postoji nešto čega sam i te kako svjesna, a to je da postoji sloboda znana samo čistoj svijesti. Apsolutna sloboda do u Beskraj u kojoj sam dio sna, dio Neba, dio Gospoda.

– No nisi li, Edith, u toj slobodi izgubila sebe? Poništala se, prestala biti samostalno biće?

– Ja se ne bojim samoponištenja kao ni samozrtvovanja. I ne vidim prepreke spoznaji božanske nazočnosti. Njegova prisutnost neprekidno isijava iz nutrine u vanjske svjetove. Sve je još u nastajanju i stvaranju, jer ono nije dovršeno ni završeno. Ali ma kako to zvali, ništa ne nadilazi čistoću ljubavi, beskonačne i bezuvjetne, koju predajemo jedni drugima kao nebesku popudbinu i božansko naslijeđe.

– Zaboravljaš da dok su se drugi klanjali vatri, suncu i mjesecu, mi Židovi, zahvaljujući praocu Abrahamu, spoznali smo da On vlada nad svime i prihvatili monoteizam. Sjeti se, Gospod nas je svojom Rukom spasio i izbavio iz egipatske Kuće ropstva, stvorivši od nas izabrani narod, mi smo segula, Njegova predraga svojina. Ti nas ostavljaš, ideš putem koji si odabrala, ali doći će trenutak u kojem ćeš otkriti da su Židovi povezani kao voda koju ne možeš rasjeći. I to jedinstvo ćeš osjetiti kada za to bude čas i vrijeme.

– Ne mogu se vratiti natrag, ne želim tebi ili bilo kome u tom smislu davati lažnu nadu, jer laganje je povreda duha i tijela. Kristova ljubav koja sjaji u meni vrijedna je svih patnji na zemlji.

– Zar moja kći ne zna za milosrđe i suosjećanje i da moramo živjeti tako da nikog ne ozljeđujemo?

– Samo sam tražila istinu, onu koja će me osloboditi, jedinstveno polje iz kojeg nitko nije isključen i znam da čovjek ne nadzire Boga, nego da Bog nadzire čovjeka.

– Uvijek si bila svojevoljna i tvrdoglava, ali *hešbon hanefeš*, račun duše, nitko neće izbjeći. Bojim se da u tom času za tebe ne bude prekasno, a spas predalek. Dobro te poznajem i premda to vješto skrivaš, veoma si ranjiva. I znaj, onda kada zaboraviš da si Židovka, drugi će te na to podsjetiti.

– Bog koji daje kišu, daje je svima ili ne daje. Uvijek si bila brižna i nježna majka, ali roditelj ne može do kraja dovršiti svoj posao oko djeteta. Gospod je onaj koji ga dovršava.

– Stalno se pitam jesi li svjesna što znači ostati bez Tore, jer ona je voda, a bez vode se umire, bez obzira na tvoju preobrazbu svijesti. Od mene očekuješ oprastanje, duhovni čin savršenosti. Ali što je savršeno? Nije li ovaj naš razgovor, Edith, samo traumatična razmjena različitih iskustava?

– Za mene je bitno da mogu reći kako imam jako nutarnje razumijevanje sebe. Morala sam otkriti sebe, kao što sam morala u ljubavi otkriti Boga, kako bih sebe prihvatila i zavoljela. I to mi pomaže da vidim i razumijem ljude oko sebe. Ono što mi prolazi srcem, prolazi mi i dušom. O istini vjere koju sam prihvatila ne mogu se pogađati, jer me vodi putovima koji su

iznad putova svakodnevice. I naučila sam putujući, ne bojati se.

– Edith draga, to su radili svi veliki duhovni učitelji, ne samo jedan. Uspjeli su ovladati stanjem svijesti u kojem su se susreli s jedinstvom Jednoga. Svi smo dakle odgovorni kako koristimo snagu svoje volje, a ona nije mala. Ali želim ti skrenuti pozornost na događaje oko nas, jer dok boraviš u svojem duhovnom polju vjerujući da si njime zaštićena, oko nas je u porastu antisemitizam. Svojim preobraćenjem jedan dio tebe možda vjeruje da ćeš time primiriti tamne sjene koje su krenule svijetom.

– Ja imam povjerenje i vjeru u Božju podršku, vjerujem svim srcem i svom dušom u Njegovu zaštitu. Nije li sva vjera u povjerenju? Ti pamtiš moju svojeglavost i inat, to više bi trebala shvatiti što je za mene značila svjesna predaja moje volje božanskoj volji. U svakom slučaju, kakav god će biti krajnji ishod, Bog će ga odabrati, a ja ću ga slijediti.

AUGUSTE I ISKUSTVO NAPAĆENOG ŽIDOVSKOG NARODA

Krhkost dana

– Edith, koliko god si uspješna duhovno i intelektualno, kriza koja dolazi neće te mimoići, posebno ne židovski narod. Nažalost u tome imamo nataložena tisućljetna iskustva da znamo prepoznati ono što se zbiva.

– Znam, majko da se sve plaća. No iskušenja kojih će zacijelo biti otkrit će mi moje mogućnosti. Spoznat ću svoju snagu ili svoju slabost. Možda ću se u nekom trenutku suočiti s gubitkom sigurnosti, ali ne i vjere i ne možeš me pokolebati u spoznaji da Bog ima plan koji u svakom trenutku nadmašuje ono što je nama kao pojedincima dano i znano. A pobjeđuje onaj koji zadrži mir u duši i koji će ustrajati u svojem izboru.

Dopusti mi da imam svoje snove i da ih ostvarim. Želja mi je da stvorim jednu novu zbilju, važnu za pojedince, za društvo, jer su promjene nužne na svim razinama.

Ne sumnjam u to da se susret živog Boga i čovjeka zbiva u svakom trenutku. To je međusobno svjedočenje, ali ti ne možeš znati ishod i svaki korak na zemlji

ima svoj korak na nebu. Dokle ćemo koračati, ne znamo i baš je u tome krhkost naših dana. Samo On nam zna kraj, jer kod njega su sve tajne: u jednoj Ruci Gospodnjoj zapisane su sve naše sudbine. Ispituješ me majko pogledom, pa onda vidiš i to da je jezik mog izvornog jastva srce. A ono je bilo i bit će kralj duše. Ja ne mogu živjeti odvojeno od istinske svrhe svoje duše. Oblikovala sam svoj život iz svoje biti, a ta bit je Njegova nutrina. Našla sam mogućnost raščistiti u sebi kaos, nezadovoljstvo; i smogla sam snage naći odgovore koji su mi nedostajali. I koliko god se tebi sada čini da smo razdvojene, to je samo površina, jer smo u dubini zauvijek povezane.

– Ja nemam namjeru biti loša nositeljica neizgovorenih zamjerki. Mislim da sam bila potpuno jasna kada sam ti napomenula da ne napuštaš svoju židovsku vjeru, svoje korijene. Uvjerena si da si ih prerezala, ali vidjet ćemo hoće li tomu biti tako. No ako si već toliko silno čeznula pronaći savršenstvo koje ti je nedostajalo i bilo sakriveno, zašto nisi otišla k rabinima? Tada bi saznala za *Adama kadmona*, čovjeka stvorenog u božanskom umu. Sva bića načinjena su prema njemu i on nije mikrokozmos nego makrokozmos i svi su kroz njega povezani sa Stvoriteljem. *Adam kadmon* je svijet duša i onaj koji stalno uzdiže ljudsko biće i njegove mogućnosti, vodeći ga mudrosti.

Misliš da si krenula prema raj, no eden nije oko tebe, ali može biti u tebi, u stanju svijesti satkane od mirnoće, od tišine, od dobrote kroz koju prodire Svjetlo Izvora. I nema, Edith, te osobe u čijoj podsvijesti ne postoje vrata prema Svjetlu, a da ne vode k Bogu.

– Ja sam, majko, stalno sudila sebi zbog nesavršenosti, mana, propusta, ali to je bio samo dokaz života u meni, želja da budem drugačija i da pronadem sebe u hođu prema budućnosti. Znaš i sama koliko sam sve ove godine bila predana učenju, pisanju, istraživanju, predavanjima mojih profesora ili onih koja sam ja držala za druge. Bila sam uspješna, ali ne i produhovljena. To učenje na vlastitoj koži bilo je najteže i najbolnije, ali kada sam samu sebe, uz pomoć Svevišnjega, odvojila u zaseban entitet, za mene je to bio početak nove stvarnosti. I kao što sam ja pronašla Svjetlo, Svjetlo je pronašlo mene i dogodio se preobražaj. Ja sam, mogla ti to prihvatiti ili ne, ona koja je božanskom voljom satkana iz svjetlosti i dano mi je da budem, da postanem ovakva kakva jesam, Terezija Benedikta od Križa u fizičkoj dimenziji Njegova univerzuma.

Uz roditelje je autor svakog bića i bitka Duh i on diše kroz mene kao što je disao i onda kada još nisam učinila krajnji izbor. Sve što želim je: »Neka bude Svjetlost«. ³¹

SLOMLJENA GRANA

Ja sam promijenjena

– Čujem te ja i vidim, draga Edith, veoma dobro, ali htjela bih da se upitaš odgovara li viđeno zbilji? Što radi sumnja? Preispituje li moguću istinu? Tvoja iznenađenost bitkom samo potvrđuje da bitak jest, a Stablo spoznaje i Stablo života niču iz istog tla.

– Kroz ljubav prema Isusu došla sam do istine. Istinom do prosvjetljenja. Do trenutka kada je napušteno sve što postoji na površini. Ulazila sam sve dublje u nutrinu, sve dok nisam stigla do nepojmljivog i tamo sam otkrila što znači Duša svih duša, jer bila sam u njoj. I kako god to zvučalo neobično, istinska spoznaja traženog jest da je viđenje u neviđenju, odnosno u dubini znanja s one strane svijeta u kojem se svakodnevno krećemo. S tom istinom u sebi, zračeci iz božanske duše, ja sam promijenjena. I zaokupljena sam razmišljanjem ako je bila moguća promjena na mojoj osobnoj razini, ta bi mogućnost promjene morala postojati i na općoj razini. Duhovno lice svijeta može biti promijenjeno. I činim sve da tomu bude tako i činit ću sve dok Svjetlo bude nada mnom. U Njemu je snaga promjene. A sve što pritom osjećam

jest mir, sve što osjećam jest čista, ničim pomućena ljubav i željela bih da mir moje duše obasja ovaj svijet. Jer samo od momenta kada sam mogla imati uvid u svoje srce, mogla sam pogledati u tuđu dušu i podijeliti s drugima ono najvrednije i najviše što mi je podareno. Između sviju nas mir je moguć, ali samo onda kada je srce ispunjeno svjetlošću koja je nutarnji odraz čovjekova istinskog stanja, moći i snage koja je rođena u čistoći ljubavi.

– Ti si izabrala, Edith, i ti ćeš biti svjedokinja Svjedoku. Vidjet ćeš ono što nikada nisi mogla ni zamisliti, uvjerena da je takvo nešto nemoguće, ali što dulje budeš na tom putu, bit će sve manje onih koji će te pratiti. I morat ćeš ponovno postaviti sebi pitanje: »Tko sam to ja?« I kada ti bude najteže, sjeti se mojih riječi, sjeti se, jer će ti tada biti lakše, i prastare aramejske molitve da čak i tama sja. Ti si ozarena iznutra i razmišljaš što još možeš učiniti sa svojim spoznajama i znanjem, ali moja duša mi nažalost govori jednako kao i intuicija da će te događaji koji slijede ipak zateći na neočekivanom mjestu i na način koji ti je sada nepojmljiv. Pitaš me, što sada možeš poduzeti? Ima događaja koji zahvate svijet poput razornog potresa. Mnogi će nastradati. Na tebi će biti da otkriješ o čemu ti govorim. Vjerujem da život može niknuti na praštanju, na tome da je čovjek sposoban osloboditi se krivnje, čineći samo dobra djela. No moja poruka neka ti bude: »U danima pustošenja okreni se svjetlosti, slobodi do u Beskraj, u Onom koji nema granica«. Možda ćeš to i postići, duh ti je snažan jednako kao i volja, ali morat ćeš naučiti svladati strah od samoponištenja.

Velika je zadaća pred tobom, jer Onaj koji svoja bića posebno voli, posebno ih i iskušava i moraju znati prijeći prepreke na kojima bi većina odustala. Od svoje obitelji uvijek si dobivala zaštitu i pomoć koja ti je trebala, ali pred tobom je sada staza kojom ćeš sama morati proći.

– Ne bojim se proći tom stazom, položiti ću sve ispite i znam da će biti drugačiji od svega onog što sam dosad živjela. Osjećam to, ali jednako tako da uzmak neće biti. Vodit će me Svjetlo, ono koje mi pokazuje da je sve u svijesti Najvišeg. Sveto učenje traži istinu na svakom mjestu. Prosvjetljenje? To je potpis Najvišega koji nije moguće izbrisati. Odluka o mojem životu kao i odluka o mojoj smrti sigurno je već negdje zapisana.

– Za mene, tvoju majku, Izrael je svijeća Božja i ja tu svijeću neću i ne mogu ugasiti. Sveta židovska knjiga *Tora* tebe nije mogla voditi, jer nikog ne vodi bez razumijevanja i ljubavi. I tada kada si je trebala staviti blizu svojeg srca, blizu svojih usta da ti Njegova riječ bude blizu, odustala si od Puta koji ti je bio namijenjen. I proglasila si u svojoj pobuni da Boga nema. Ali na kojoj god strani sada stajala, znam da je duša vječna i da ne umire i naša će srca Pravedni ispitati. Unatoč svemu, želim da ti vrata milosti ostanu uvijek otvorena. I kada će ti se zatvoriti vrata ovog svijeta, neka ti nebeska budu otvorena.

– Možeš me osuditi, ali možeš me pokušati i razumjeti, jer ako nema savršene ljubavi prema Bogu, ne može je biti ni prema bližnjima. Ti, majko, kao i

cijela obitelj možete me odbaciti, ali i prihvatiti kao katolkinju i poštivati moj odabir. Nadam se suosjećanju koje će prepoznati što nosim u duši, jer nitko od nas neće moći pobjeći od posljednjeg suda i susreta s Njim. Moja duša osjeća Boga, moj život će se nastaviti u Karmelu po pravilima reda kojeg sam svjesno odabrala, nastavljajući svoj život u Bogu, a ne izvan Boga.

Između nas dvije sada su polja tišine. Ali sukoba u srcu ne bi trebalo biti, unatoč negodovanju koje sam izazvala, ja katolkinja, u svojoj židovskoj obitelji. Moj dolazak k tebi, braći, sestrama, nije drugo nego dolazanje k vama i sebi u Bogu, dolazak u ljubavi. No voljela bih da nitko ne zaboravi da smo okruženi mnogim duhovnim svjetovima i oni se odražavaju u različitim dimenzijama ljudskog postojanja. Time što ne vidimo uvijek onaj drugi dio, to ne znači da ne postoji i da ne pripada nadsvijetu koji je uvijek spiritualan.

AUGUSTE NASLUĆUJE SUDBINU SVOJE KĆERI

Šma Israel

– Jasno mi je Edith, o čemu govoriš, no svjetovi na koje misliš mogu biti zamijenjeni pojmovima: kozmos, vrijeme, jastvo. To uključuje i strah i ljubav i tugu. Osoba koja moli povezuje svoju misao s božanskom i ona stvara pritom anđela koji odlazi u više sfere. Jedan svijet tako utječe na drugi. Zar si zaboravila židovske molitve? Je li moguće da ti više ništa ne znače? Sjeti se samo koliko si mi puta čitala molitvu Šma Israel kada bih umorna i krajnje iscrpljena legla, tu predivnu molitvu slušala sam iz tvojih usta prije nego što bi navečer utonula u san. Nije li ta molitva urezana u svaku židovsku dušu? Čujemo je još u majčinoj utrobi, čujemo je još nerođeni. S tom molitvom opraštamo se i od ovog svijeta, od života kakav smo imali i poznavali.

– Naravno da nisam zaboravila tu molitvu, kao što i sama znaš, Šma Israel nije moguće zaboraviti, a i ne želim. Riječi te molitve uvijek će me povezivati s tobom, braćom, sestrama, našim praocima i pramajkama. Ne umišljam sebi da sam nešto posebno,

ali ti znaš kao i ja da ponekad i sasvim obična osoba može biti privilegirana i primiti poruku s višeg svijeta i tako postati obilježena duhom višeg reda. Ja sam je primila na način na koji je svjetlu bilo najlakše prodrijeti kroz mene, u ovu našu sferu. Dana mi je misija i izvršit ću je kako najbolje znam i umijem sa svim darovima duhovnog razumijevanja i sazrijevanja. To svjetlo u meni probilo se iz safirnog odsjaja božanskog Prijestolja, stiglo je od Onog koji sva vremena vidi u jednom. Iz bezvremena. A naš razgovor obuhvaća prošlost, sadašnjost i budućnost, dok neprekidno pokušavamo jedna drugoj prenijeti misao o uzrocima i posljedicama mog čina koji me je na posljetku odveo do karmelićanskog samostana.

– Ja te Edith, samo pokušavam upozoriti da su ovom svijetu, često baš od ljudi koji nisu duhovni, postavljeni mnogi okviri za ono što netko podrazumijeva pod dobrim ili lošim. U Svijetu činjenja živimo u vremenu kakvo poznajemo i tu vladaju sile destrukcije koje se hrane zlim mislima i strašnim djelima. Slutim da te zle sile neće mimoići, naprotiv, što u tebi bude više svjetla, jasnije će te vidjeti. Tražit će te. Upamti da zlo može blokirati svjetlost i mnogi će u tami patiti, mnogi će ostati bez nade, bespomoćni i iznevjereni, napušteni, na smrt izmučeni. Ti ćeš vjerojatno, jer si veoma jaka, sačuvati u sebi svjetlo, ali što će biti s drugima? Govoriš mi o vremenu bez vremena, a ja tebi da je ovo vrijeme sa svim zbivanjima oko nas proces koji će preplaviti sve dosad poznato i pokazati lice kakvo Europa još nije vidjela. A oni koji u tom procesu čine

pogreške i već donose užasne odluke i programe, oni ne nanose štetu samo sebi nego i ljudima oko sebe.

Stojiš preda mnogom skrušena, a ja sve mislim kako je moguće da se ti koja si intelektualno toliko radoznala nisi dosad upitala zbog čega se Židovi gotovo nikada ne odriču svoje vjere koju kroz tisućljeća plaćaju svojim životima. Tražila si stazu k Bogu, a cijelo vrijeme je bila pred tobom i da si na vrijeme poželjela držati *Toru* u svojim rukama i pred svojim očima, znala bi da ona otvara izravan odnos između tebe i Jednoga. Mi Židovi držimo se zapovijedi Gospodnje ne zato što to od nas zahtijeva logika nego zato što smo sve propise svoje vjere primili izravno od Boga, od Onog koji je iznad svake ljudske mudrosti.

Svjesna sam da svijet ni pojedinac nisu pošteđeni kozmičke drame, u njoj se svašta događa pa i to da ti sada stojiš ovdje, izbjegavam reći, nasuprot meni, ali kao stranac koji je iznenada pokucao na vrata našeg doma, to da. I koji čeka da ga prihvatimo kao da se nije odmetnuo od obitelji. No za Židove osoba koja je prihvatila drugu vjeru i dalje se smatra Židovom³² ili u tvom slučaju, Židovkom. Jesi li to znala?

– Ja koja sam stvorena od Boga stvorila sam samu sebe, ne mora se to nikome svidjeti, ali reci mi, nemam li ja pravo na slobodnu volju? I da dišem svojim dahom u Njegovom Izvoru. Ne poričem ni u jednom momentu svoje židovske korijene, ali dokaz sam da svaki pojedinac ispunjava ono što mu je od Boga namijenjeno. Nije li čovjek nastao od praha i vode, stalnosti i promjene?

– Naravno, kod svakog je to različito. Kod nekog je to izraženije na intelektualnom planu, kao što je bilo kod tebe, jer bez toga ne bi te privukla filozofija, ne bi postala ni asistentica uvaženom profesoru Husserlu, ne bi te toliko oduševio, kako si nam sama pričala, Max Scheler.

Kod neke druge osobe važniji je emotivni život, kod nekog težnja za čistim srcem. Nemoj me tako gledati kao da ne razumijem što želiš od mene. Srce čisto i puno svjetlosti netko ima od samog početka, a netko će ga imati tek na kraju svog života. Vidiš Edith, ja već dugo loše spavam, jer pažljivo pratim sve ono što se događa u Njemačkoj, ali ne na duhovnom planu nego u politici, za ambicije pojedinaca smrt drugih osoba neće ništa značiti i već ne znači. Židovi, oni su vječni stranci i bit će prve žrtve. Voljela bih da nisam u pravu. Nažalost vijesti nisu dobre. Dakako, možemo od toga okrenuti glavu i reći da nas se to ne tiče, da nismo nikome ništa učinili našao, možemo biti naivni i misliti kako će zlo koje već maršira njemačkim ulicama biti oslabljeno i ugasiti se samo od sebe. Ali uvjeren sam da ću, dok dišem, biti uz svoj narod. Pitam se koliko to sve dopire do tebe, koliko to možeš posvijestiti iza zidina samostana. Bojim se da iznenada ne začuješ riječi Gospodnje: »Gdje ti je brat tvoj?«³³

Sigurna sam da ćeš vrlo brzo morati potražiti istinu gdje je tvoje mjesto u obitelji, židovskoj i nežidovskoj zajednici, naciji, u vjeri koju živiš. Hoćeš li nešto poduzeti za svoj narod ili šutjeti? Hoćeš li moći biti ravnodušna?

– Nisam u dvojbi. Mjesto susreta čovjeka i Boga jest u ljubavi i u onome što činimo i živimo. Sve ostalo je maska i privid. Moja molitva? Moj cilj? Da unutar-nja svetost postane vanjska struktura svijeta. I to je najviša razina na stazi istine kojoj težim. I znam da riječi koje govorim ili ispisujem ovise o količini svjetla koje sam sposobna primiti, svjesna sam pri tom da se istina ne može oponašati, jer tad prestaje biti istinom, kao što ni hinjenje osjećaja nema nikakve veze s emocijama. Vrijednost molitve nije u plaču, u glasnosti, u fizičkoj ekspresiji već u onome što mijenja u životu pojedinca. Htjela bih da jednoga dana ja koja molim postanem molitvom i da iskra koju ću zapaliti postane duhovni plamen. Duša svake osobe velika je tajna, jer odraz je Boga u čovjeku čiju dubinu nitko ne može sagledati.

– Leh leha, Edith, idi iz zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog³⁴, ako si već tako odlučila. Ja te očito ne mogu zadržati. *Din*, nebeski sud prolazi svijetom. Ono što želiš neka ti bude dano bez boli i patnje i to je moja molitva koju ću od sada za tebe moliti. Ja ću, tako osjećam, uskoro otići iz ovog svijeta. Kada dođe čas uskrsnuća, Svemogući će od kostiju i rose napraviti jednu masu i udahnuti u nju božanski dah. Tek tada nas dvije ponovno ćemo se sresti. *Ner kadoš*, sveta svijeća bit će upaljena.

Auguste i Terezija Benedikta od Križa gledaju jedna u drugu. Njihove oči, držanje tijela, lice, sve pokazuje koliko su ranjene. Svaka na svoj način. Oko njih je zgusnuta tišina koja se čuje kao ulijevanje i šum vode

što teče iz jedne posude u drugu. To ulijevanje tišine na trenutak ih obje zarobljava. Nije bio *Jom kipur*, ali bio je to čas za razmišljanje o učinjenom i rečenom, razmišljanje o oprost, pokajanju i pomirenju.

Netko je u stanu tiho odškrinuo vrata i čuo je još Augustu koja je rekla: »Stigle smo do raskršća. Svatko je rekao što je imao, ostavljajući u onoj drugoj svjetlo ili tamu.« I zatim se počela dizati, vrlo polako sa stolice, svojeg privremenog prijestolja, odupirući se o sjajnu, srebrnu dršku štapa kao o žezlo.

Terezija Benedikta od Križa više nije ni riječ progovorila. Sama je otvorila ulazna vrata stana. Nitko je nije zaustavio. Svejedno, znala je da će za njih, unatoč svemu, Edith Stein nastaviti živjeti. A bit će je i njoj samoj. Jedna će morati znati nositi drugu.

Koračajući zamišljena ulicama, razmišlja o vatri i vodi, o dinamici nastajanja i nestajanja, jer u njima je istovremeno i povezivanje i razdvajanje dvaju svjetova koji čine jedan svijet u formuli nedokučivog koja je izvan dosega čovjekova znanja. No ona zna da će ono što gubi oblik ponovno dobiti oblik, jer ništa, baš ništa ne postoji izvan cjeline Jednoga. I dok odmiče ulicama, pita se: »Nismo li majka i ja poput vatre i vode, suprotnost u svrhu konačnog očitovanja? Nije li voda simbol mudrosti, ali i hladnoće i izolacije, medij energetske duhovne transmisije. Nešto mora biti u nečemu i prvi put obuzme je snažan osjećaj da će se nešto strašno dogoditi i da će umrijeti. Jer vatra koja je obuzima, plamti, a zajedno s vodom rađa se napetost dok se u duhu dodiruju sinteza i antiteza, život i smrt. I ta voda u njezinim mislima pretvara se u led preko

kojeg prelazi plamen i ona zna da se u tom prizoru već krije tajna njezina odlaska. I cijelim tijelom prođe joj drhtaj, koža joj se naježi dok se pitala: »Hoću li i ja postati poput Izaka žrtvom paljenicom?³⁵ A izbavljenje?« Nema odgovora. I sjeti se zvuka trublje na *Jom kipur* u sinagogi i kako bi taj zvuk *šofara*³⁶ bio sve jači i jači, pozivajući sve prisutne na oprost i pokajanje. I zatim ponovno sve nestaje, sve se gubi u blještavom sada. A Sveti je promatra, znajući ne samo njezinu prošlost nego i budućnost.

TEREZIJA BENEDIKTA OD KRIŽA
VRATILA SE U SAMOSTAN.
VRATA SU SE IZA NJE ZATVORILA.
TEŠKA I MASIVNA. SVIJET KAKAV JE
ZNALA OSTAO JE S DRUGE STRANE

Izmjestila je sebe

Nebo je bilo tu i unatoč zidovima osjećala je beskraj božanskog duha. Tiho se kreće karmelom, gotovo nečujno, a svaki je korak tkanje tišine od niti prozračne svjetlosti koja je na njoj poput plašta što ga vidi samo onaj koji je i sam od Boga njime i za Njega izdvojen. Na trenutak zastaje ispred slike Terezije Avilske zagledana u onu čiji ju je duh tu doveo. A zatim gleda u samu sebe, u najskriveniji dio jastva koji joj je pomogao da smogne snage i hrabrosti ući u novu stvarnost. Jer, ona koja je izabrana, izmjestila je sebe. I sada stoji pognute glave, zatravljena svjetlošću, dok se On udaljava od svojeg safirnog Prijestolja da joj bude bliži, gledajući s nježnošću i ljubavlju kako Njegova najmilija djeca uvijek na licu nose sjenku svoje sudbine što ih izdvaja iz svijeta koji ih okružuje. I promatra kako postaju kap koja mora uzvodno teći. Njihovo je da prihvate i da se s time pomire, jer znaju da spašavajući sebe

spašavaju svijet Božjeg kraljevstva. No tu sjenku s lica nitko im ne može maknuti. Tu nebesku popudbinu najteže je nositi, jer je riječ o poslanju koje se ne može izbjeći. No Milosrdni kralj i onda kada Ga ona ne bude vidjela, pratit će je, dokle god se bude mučila i patila. Samo tako djeca Božja sa sjenkom na licu mogu spoznati da nema tog plamena koji dušu može sažgati. Zaprepašteni svojom sudbinom, bezglasno će plakati uronjeni u neprozirnu vodu usamljenosti, ali će ipak i tada znati da mora doći čas probuđenja i Svjetla, čekajući strpljivo poput mjeseca da sunce zađe u svoju kuću, kako bi se iznenada na vrh neba uspe- li. Edith uzdahne i taj mali val izvađen iz srca putuje kozmosom, ostavljajući za sobom svijetao trag koji će kerub prenijeti na krilima Ruah HaKodeša u palaču Njegove milosti.

U polutami ranog sutona Edith se smiješi kao da čuje riječi: »Ti možeš biti u svojem Domu, u mojoj Kući, a meni prepusti prauzroke događaja koji različitim zračenjima dolaze iz vječne svjetlosti. I nema nepostojanja i nema ništavnosti već samo više određenosti. Čovjek nadmašuje prostor, a vrijeme nadilazi čovjeka. Jer, ono je prurušena vječnost. I što god da se dogodi, ne zaboravi da sam te posvetio Sebi. Znaj da postoji Nebo i postoji sve ostalo«³⁷. I tako Edith Terezija Benedikta od Križa ostaje u karmelićanskom samostanu u Kölnu, snažna i nepokolebljiva u svojoj vjeri i prihvaćajući sva vrlo zahtjevna pravila kontemplativnog, čvrsto strukturiranog reda koji je izabrala i koji joj savršeno odgovara kao da je oduvijek bila u njemu. Sve se u njoj porazmjestilo tamo gdje je trebalo.

U Njemačkoj i izvan nje njezin znanstveni rad je poznat, slava je postojala, ali nikada je nije opterećivala i znala je ne pokazati i sakriti pred drugima koliko je toga u životu kao mlada žena uspjela postići u filozofiji i posebno u fenomenologiji. Bila je poput kamenčića bačenog u dubinu, u kristalno plavetnilo vode i u toj dubini, miru i tišini sjajila je njezina sveobuhvatna ljubav u sveprožimljućem osjećaju mira u kojem nije bilo ni mržnje ni osvete, nepravde; život je postao molitva, a molitva život. No stranice osobne povijesti nisu još bile do kraja ispisane.

U tišini i samoći ona razmišlja o majčinih riječima i pomisli: »Auguste ima pravo, sve se snažnije osjeća antisemitizam, a nacionalsocijalisti Židove prikazuju rasnim neprijateljima Nijemaca i Njemačke, odjednom nameće im se krivnja i za poraz u Prvom svjetskom ratu. Novine pišu kako će Germani, rasno superiorni arijevcima, očistiti ne samo Njemačku nego i Europu od nižih rasa«.

Mučno joj je što mora čitati i što čuje kako Židovi prijete rasnoj čistoći njemačkog naroda, a takva propaganda sve više djeluje na ljude. Očigledan je i strah od ruskog komunizma. Neprekidno joj se nameće misao o čovjeku koji na ovaj način sve više ulazi u sumrak civilizacije. Strepi i od bojkota židovskih trgovina i osjeća težinu u duši i koliko se nepravde čini profesorima židovskog podrijetla koje otpuštaju sa sveučilišta. »Bože moj,« pita se, »kako će sve to završiti? Ali ja ne mogu na sva ova zbivanja ostati nijema. Mržnja je opasna, razarajuća i zarazna, a politička ideologija arijske nadmoći može uništiti tkivo Europe. Svi oč-

kuju neku promjenu, ali kakva će ona biti još nitko zapravo ne zna.«

U Edith Tereziju Benediktu od Križa uvukao se nemir, a s njim se vratila i nesanica. Jedno pitanje sustiže drugo i ništa više ne sluti na dobro. Pritom je najmanje onih koji se javno i glasno suprotstavljaju nacional-socijalističkoj ideologiji. Zašto ta šutnja, i to na svim razinama? Ponukana takvim razmišljanjem, odlučuje napisati pismo papi Piju XI. Travanj je godine 1933.

Sveti Oče

Kao kći židovskoga naroda koja je milošću Božjom već 11 godina i kći Katoličke crkve, usuđujem se ocu svih kršćana progovoriti o onome što tišti milijune Nijemaca.

Već tjednima u Njemačkoj svjedočimo događajima koji izvirgavaju ruglu svaki osjećaj za pravdu i čovječnost – o ljubavi prema bližnjemu da i ne govorimo. Godinama su nacionalsocijalističke vođe propovijedale mržnju prema Židovima. Sada, kada su se dokopali vlasti i naoružali svoje sljedbenike – među kojima i dokazano kriminalne elemente – posijano sjeme mržnje prokljalo je. Još nedavno priznala je vlast da su se dogodili izgređi. O njihovim razmjerima ne možemo stvoriti jasnu predodžbu, jer su javnosti usta začepljena, no prema onome što znam iz osobnih veza, nipošto se ne radi o pojedinačnim, iznimnim slučajevima. Pod pritiskom glasova iz inozemstva, vlast je »ublažila« metode. Pustili su u optjecaj parolu da »nijednom Židovu ne smije pasti vlas s glave«. Međutim proglašenom bojkota – oduzimajući ljudima mogućnost privređiva-

nja, građansku čast i domovinu – otjerali su mnoge u očaj: posljednjih tjedana privatno sam doznala za pet slučajeva samoubojstva uslijed tog neprijateljstva. Uvjerenam da se radi o općoj pojavi koja će prouzročiti još mnogo žrtava. Može se žaliti što ti nesretnici nemaju dovoljno unutarne snage da se nose sa svojom sudbinom, ali odgovornost je velikim dijelom na onima koji su ih dotle dotjerali, kao i na onima koji na sve to šute.

Sve što se dogodilo i što se svakodnevno i dalje događa potječe od vlasti koja sebe naziva »kršćanskom«. Ne samo Židovi, nego i tisuće vjernih katolika u Njemačkoj – a vjerujem, i u cijelom svijetu – već tjednima čekaju i nadaju se da će Kristova Crkva dići glas da zaustavi tu zloupotrebu Kristova imena. Nije li idolopoklonstvo pred rasom i državnom silom što ga se preko radija svakodnevno utuvljuje masama, otvorena hereza? Nije li istrebljivačka borba protiv židovske krvi pogrdivanje presvetog čovječstva našeg Otkupitelja, pogrdivanje Blažene Djevice i apostola? Nije li sve to posve oprečno ponašanju našega Gospodina i Spasitelja, koji je na križu molio za svoje progonitelje? I nije li to crna mrlja u ljetopisu ove Svete godine, koja je trebala biti godina mira i pomirenja?

Svi mi koji kao vjerna djeca Crkve promatramo otvorenih očiju situaciju u Njemačkoj, bojimo se najgorega po ugled Crkve, ako se šutnja nastavi. Uvjereni smo da se tom šutnjom dugoročno ne može kupiti mir sa sadašnjom njemačkom vlasti. Rat protiv katolicizma za sad se još vodi potihom i u manje brutalnim oblicima nego protiv židovstva, ali ne manje sustavno. Neće proći

mnogo vremena, i u Njemačkoj nijedan katolik više neće imati zaposlenje ako se bezuvjetno ne podvrgne novom kursu.

*Na koljenima pred Vašom Svetosti,
moleći apostolski blagoslov (vlastoručno) dr. Edith Stein*

*Predavačica na Njemačkom institutu za znanstvenu
pedagogiju Münster i. W. Collegium Marianum³⁸*

Rosa Stein priklanja se u vjeri svojoj sestri Edith Tereziji Benedikti od Križa. Zajedno sa sestrom sjedi u maloj, skromnoj samostanskoj prostoriji otvorena srca i duha dok joj Edith Terezija Benedikta od Križa govori: »Tko traži istinu traži Boga, bio toga svjestan ili ne. Božji bitak, Božji život i Božja bit je ljubav. I nema boljeg sredstva kojim ćemo postići ispunjenje želja što ih nosimo u srcu nego da svu snagu molitve usmjerimo na traženje onoga što je Bogu najugodnije«³⁹.

Rosa je pozorno sluša i upija svaku njezinu riječ: »Velika škola poniznosti je kada stalno moramo s velikom mukom raditi stvari koje na kraju ispadaju vrlo nesavršene. Radost bez kraja, sreća bez sjene, ljubav bez granica, intenzivira život bez umora, djelovanje puno energije, koje je istodobno savršen mir, opuštenost od svake napetosti, to je vječno blaženstvo; to je bitak za kojim čovjek čezne u svojem postojanju«.⁴⁰ Rosa je ganuta i počinje plakati, osjećajući da joj Edith pokazuje put u svojoj mudrosti i svjetlosti. I više od svega želi da je i njezino srce potpuno i bez ostatka ispunjeno savršenom ljubavlju, ali i nju muči pitanje je li ovo pravi trenutak za ono što čini i osjeća. I Terezija Benedikta od Križa vraća joj sigurnost riječima: »Sva-

tko živi u onom vremenu i prostoru koji je najbolji za spas njegove duše i duša njemu povjerenih«⁴¹.

Rosa, ni sama ne zna zašto, odjednom podsjeti sestru: »Sjećaš li se one židovske izreke iz naše obitelji: *Ne dao ti Bog da spoznaš koliko možeš podnijeti?*« Edith je u čudu pogleda i ne odgovori.

Dani promiču u molitvi, u apsolutnoj predaji duha i intelekta Božjoj milosti. Terezija Benedikta od Križa ponekad se pita što se dogodilo s onom buntovnicom Edith Stein? Ateisticom? I čini joj se nestvarno da je i to jednom bila ona. Ponekad u dubini noći obuzima je strašno kajanje zbog onoga što je govorila i učinila, odričući se Boga. Jedina utjeha Terezije Benedikte od Križa bila je spoznaja da to više nije ona. I svjesna je da je to bio samo dio Puta u rađanju same sebe u svijetu potpuno različitom od onog kakav je ranije poznavala. Ali i kada ga nije bila svjesna, taj svijet Duha, svijet sublimiran u tišini, molitvi i kontemplaciji karmela polako je plavio vodom ulice i mjesta kojima je prolazila sve dok jednoga dana ta voda pročišćenja nije stigla do nje dok je čitala o životu Terezije Avilske. I u trenutku otkrivenja sve je nestalo, brišući sve one nevidljive granice i zidove između nje i Boga, između života kakav je dotad imala i kakav će biti ubuduće.

URONJENA U SVJETLOST,
EDITH STEIN, TEREZIJA BENEDIKTA
OD KRIŽA, ZRAČI SNAŽNOM
KARIZMOM

Sinagoge plamte

Edith koliko god bila ponizna i poslušna, želeći biti baš kao i sve druge sestre, bosonoge karmelićanke, koje su zavjetovale svoj život Gospodinu, ostajala je ipak drugačijom, jer se nije mogla sakriti njezina slava u svijetu znanosti kojom su je obasipali izvan zidina samostana. No uporno je i dalje vjerovala da se čovjek može promijeniti, da će ga uzdignuti i vjera i filozofija i fenomenologija, koju je toliko cijnila. Samo noću, znale su je ponekad plašiti hladne sjene na zidu, no bila je sigurna da će što god događaji donesu, neprekidno usklađivati svoju volju s božanskom voljom. Ali srce se punilo strepnjom, svjetlo u duši znalo bi zadrhtati kao što iznenada zatreperi plamen svijeće dok čovjek ili anđeo prolazi. I odjednom sjeti se priče o svojem rođenju na Jomkipurski blagdan i majke kojoj je upaljena svijeća iznenada ispala iz ruke, otkotrljala se i ugasila. U tišini čula je svoje srce koje pita: »Jesam li ja sada za majku taj ugašeni plamen? Jesam li ja za židovski narod ona koja je trebala navi-

jestiti oprost i pomirenje?« A onda je plamen nestao sa svijećom koja je dogorjela i izgorjela. Tako je dočekala i zoru. Zabrinuta je što na radiju sve češće odjekuje glas Adolfa Hitlera i s nevjericom se pita je li moguće da će taj čudan čovjek pokrenuti rat i upravljati sudbinama milijuna ljudi. Pozivi na mržnju, na istrebljenje Židova, sve su glasniji, kao što sve više ima onih koji se priklanjaju totalitarizmu i ideji o nadmoćnosti arijevske rase. Bilo vremena sve ubrzanije otkucava, već je pet godina u kölnskom karmelu koji više nije izoliran od zla koje maršira ulicama, od glasa koji urla s trgova, sinagoge su u plamenu, na sve strane su zastave s nacističkim simbolima. Teško je pogađaju vijesti o mučenju, ponižavanju i ubijanju Židova, o nejakima izloženim svakodnevnom teroru. Bolesni, hendikepirani, Cigani, Jehovini svjedoci, politički protivnici... Sve više je mrtvih za koje nitko ne odgovara. Pritisak nacista sve je jači. Edith je zabrinuta za svoju obitelj, za rođake, za Rosu koja je s njom u samostanu, tišti je sudbina židovskih prijatelja o kojima ima sve manje vijesti kao da se krug oko nje sužava iz trenutka u trenutak. Svjesna je da izostaju reagiranja slobodno mislećih ljudi, zaokuplja je i rezerviranost Vatikana, zabrinjava je ravnodušnost pred stradanjima nevinih. Tišina, strašna, opominjuća tišina, sa stalnim grčem u tijelu, u duši. U sekundi javlja se vizija iznenadnog udarca u središte svjetla. I ono nestaje. Udarac?! Sada zna da će stići. Vizija? Njome je Gospod pripravlja za ono što će doći.

»Jesam li dovoljno jaka? Jesam li u stanju izdržati ono što će doći?« Nema odgovora. U samostanu uskoro

počinje molitva. Satima moli zatvorenih očiju i jedino što je smiruje jest sveobuhvatan osjećaj Božje ljubavi. Ali ne želi ugroziti ni opterećivati druge i doskora odlazi s Rosom u Nizozemsku. U Echtu su našle u karmelićanskom samostanu svoje novo utočište. Postoji još nada da bi mogle otići u Švicarsku, no vrijeme nade rastapa se u pogibeljnom mulju ljudske zloće. Tješi je katkad pomisao da majka više nije među živima i da nije morala doživjeti ovo strašno i neljudsko poniženje židovskog naroda, a i njezin učitelj, Majstor, voljeni i cijenjeni profesor Husserl, i on je smrću na vrijeme izbjegao iz ovog i ovakvog svijeta koji ga zbog njegova židovskog podrijetla ne bi poštedio.

Hitlerova vojska maršira Nizozemskom i ona osjeća skupljanje vremena, dok još neko vrijeme živi u čudnom međuprostoru koji je štiti poput najdebljih zidova. Je li smrt blizu? Svakoga dana golema masa djece, žena i muškaraca odlazi u smrt. Netko je došao reći da će Židovi koji su prešli na kršćanstvo biti pošteđeni deportacije u logore. No Edith više ne vjeruje tim glasovima, jer tlo se izmiče ispod nogu i ona to zna.

Drugi je kolovoza 1942. Divna je sunčana nedjelja i Edith Terezija Benedikta od Križa provodi je u molitvi i zatim pažljivo pregledava korekturu knjige o Ivanu od Križa. U 17 sati sestre u samostanu okupljene su u koru na tihoj molitvi.⁴² Pridružuje im se i upravo treba početi čitati jedan duhovni tekst, kad se iznenada oglasilo zvono s porte. Majka priorica bila je pozvana da hitno dođe i zatim razgovara s dva SS-ovca koji je pitaju za Rosu i Edith Stein. Na trenutak dolazi do zabune, jer priorica karmelićanskog samostana misli

da će njih dvije dobiti dopuštenje da odu u Švicarsku. No možda je to samo uzbuna srca koje se još nada kada nade više nema. SS-ovac, gledajući u Edith, jasno kaže: »Dajte joj zdjelu, žlicu i pokrivač, provijant za tri dana«.

Sestra Antonia pokušava posredovati. Uzaludno. Edith Stein je pozvana da u roku od pet minuta napusti samostan. Napetost raste, Edith se žuri i samo načas odlazi do sestara u koru i kratko im kaže: »Molite«. Zatim iz svoje ćelije uzima samo najnužnije stvari, a jedna sestra, vidno rastužena, pokušava joj doturiti nešto za jelo. Na porti je već i Rosa Stein, smetena, prestrašena, ne može ni riječ izreći. Edith je pogleda i uzme za ruku koja vidno podrhtava i kaže joj: »Pođimo, idemo za naš narod«.

Nacisti ih odvođe u sabirni logor Drente-Westerbork na sjeveroistoku Nizozemske. Tu je velik broj izbjeglica iz nacističke Njemačke koji su se još donekadno mislili spasiti bijegom u Nizozemsku. Od srpnja 1942. svakoga utorka teretnim vagonima otpremaju se zatočeni uglavnom u okupiranu Poljsku, u logor Auschwitz-Birkenau. Puno je i Cigana i žena iz Nizozemske koje su bile uhićene zbog sudjelovanja u Pokretu otpora. I tu Edith susreće iznenada Geulu Goldberg. Gledaju se, bez riječi, dvije sjajne žene briljantnog uma i izvanrednih ljudskih i intelektualnih sposobnosti koje je takozvani nadčovjek proglasio nižom rasom.

Dan je dug i zasićen očajem i tugom. Žene se približavaju Edith, osjećajući njezin nutarnji mir i snagu i pokušavaju joj ispričati svoju priču, gdje su i kako

uhićene, grle pritom svoju djecu, ljubeći ih, u tom užasnom danu beznađa. Cijelo Edithino držanje odaje ne strah nego žalost, zatim se trgne i odlazi do ljudi, tješeći ih, uzima malu djecu na svoje ruke i umiruje ih. Briše im suze, blaži im glad, žed i očaj. I pita se: »Je li cijeli moj život bio samo zbog ovog časa, zbog ovog trenutka? Zbog ovog pakla na zemlji kroz koji prolazi u svojoj redovničkoj odjeći, pružajući utjehu tamo gdje utjehe nema. Je li to bio plan Jednoga? To silno učenje i odricanje, je li sve bilo uzalud?« I ponovno se pita: »Jesam li ja posijana kao Božje sjeme na ovaj komadić zemlje samo da rukom pomilujem patnike, dodirnem ih u njihovom beznađu? Jesam li, Bože, bila predviđena da niknem baš tu gdje vlada najveća okrutnost?« Sve joj je već jasno i ne zavarava se kamo put vodi. Samo joj oči svijetle sjajem koji više nije od ovoga svijeta. Ona je spremna i tiho kaže Jednomu: »To moja braća i moje sestre pate. Dubine te nevolje moje ljudsko srce ne može izmjeriti«.

GEULA SE VEŽE UZ EDITH

Što si ti, Edith?

Noću, Tereziji Benedikti od Križa prilazi Geula, kao da je ona jedina točka u ovoj uzavrelosti očaja gdje se može zaustaviti. I tiho je pita: »Što si ti, Edith?«

– Pa znaš, Židovka i kršćanka, Edith Terezija Benedikta od Križa.

– U svakom slučaju, za Edith i Benediktu kraj će biti isti, zaključio Geula i doda: »Nego čuje li Bog tvoju molitvu?«

– Pokrenula se, Geula, vječna drama između da i ne. Pomirenja sa sobom da se prihvati ono što nas je zadesilo, ili pobuna. Ali kamo ona vodi?

– U smrt, Edith. U svojoj redovničkoj odjeći podsjećajući me na Esteru u Perziji koja je gubeći, gubila dvostruko.

– Ja samo živim svoj život.

– Baš zanimljivo, možda bi nam Edmund Husserl mogao da je živ, reći kako smo se i zašto nas dvije našle zaglavljene na istom mjestu. I može li bilo tko od ovih Židova u Westerborku dočekati trenutak za molitvu u kojoj će reći: »Sljedeće godine u Jeruzalemu! Jer,

sljedeće godine, barem prema onome što vidim, vjerojatno neće biti. Gdje je Bog da nas spasi? Je li ovo kopno u Westerborgu ono isto koje je ispod Crvenog mora? Samo nema Onog koji će za nas držati uzdignute valove da se spasimo u slobodi.

Rosa sluša razgovor između Geule i sestre i nastoji ih utješiti.

– Nemojmo gubiti nadu, možda će se nešto uskoro dogoditi. Stalno očekujem da će netko doći i reći da smo Edith i ja dobile vizu da odemo u Švicarsku. Bog čuje našu molitvu, a sestre u karmelu sigurno pokušavaju učiniti sve što je u njihovoj moći da nas izbave, spase. Ja vjerujem da će u tome uspjeti.

– Pazi, Rosa, i od nadanja se čovjek može umoriti, naročito od onih uzaludnih. Mogu nas umoriti prije nego što umremo. Ali naslućujem da nećemo umrijeti zbog starosti ili nečeg sličnog nego zbog mržnje i ravnodušnosti, odgovori Geula. I okrene se prema Edith: A ti? Prije nego što su nacisti došli po tebe i Rosu u samostan, nisi valjda zaboravila na dugu povijest židovskih ozljeda. Možda si tu povijest zametnula među svim onim svojim knjigama iz filozofije, filologije, psihologije, povijesti i pedagogije koje si donijela sa sobom u samostan kao svoje najveće blago i jedinu imovinu. Jer ovo oko nas samo je nastavak jedne vrlo stare priče. No ti si sva usredotočena ne na povijest stradanja nego na Spasenje i Otkupljenje. Pa da vidimo onda hoće li ga biti. I za koga?

– Ponekad, Geula, moramo prihvatiti ono što je nas izabralo. Možda je najviši čin vjere upravo u

takvom trenutku tješiti ne sebe nego druge i pružati pomoć svima kojima je možeš pružiti.

I naglo zašuti. Lavež njemačkih ovčara koje nacisti vode sa sobom po logoru postaje joj neizdrživ. I sav taj metež, kaos, masa očajnih ljudi koji se kreću zatočeni na ovom sabirnom mjestu neprekidno se raspitujući za svoje najbliže: »Jeste li ga vidjeli?« Vade iz džepa fotografije. Pokazuju. Ta uzaludna potraga ranjava dušu još više, ispunjava je strahom, jer odgovora nema.

Edith rukama pokriva uši, ne želeći čuti lavež pasa, čini se kao da će smrviti rukama vlastitu lubanju. Režanje pasa postaje sve bliže. I u sebi moli: »Bože, podari mi mir, tišinu i samoću«.

Geula je gleda: »Možda je bolje odmah sada dok nas još nisu utrpali u vagone shvatiti da mi još živimo samo vlastitu smrt«.

U Edith se sve pobuni i uskomeša. Ali ipak svlada ljutnju koja ju je nenadano obuzela.

– Žao mi te je, Geula, u tebi nema ni trunke vjere. A ja znam da je silazak ponekad samo jedan trenutak prije uspona.

No te njezine riječi samo su još više razbjesnile Geulu, jer što više u njoj raste osjećaj bespomoćnosti i povrijeđenosti u svojem ljudskom dostojanstvu i pravu na život dostojan čovjeka, Geula postaje sve žešća, kao da će je taj bijes održati na životu i braniti njezinu slobodu koja joj je oduzeta. I dok se žesti, pomisli: »Mogla bih prvom SS-ovcu koji naiđe pljunuti u lice. No ta pljuvačka još se ne bi ni osušila, a ja bih

već bila mrtva«. I sjeti se kako su medicinske sestre u amsterdamskoj bolnici gdje je bila kirurginja strahovale od njezine discipline i apsolutne, gotovo fanatične predanosti poslu. I odjednom kao da ih čuje kako pričaju u bolničkoj kantini: »Doktorica Geula Goldberg umrla je pljujući u logoru za deportaciju«. I naglo se osvijesti i potegne jednim potezom ruke konac koji joj je visio iz rukava bluze. Precizno i brzo ga otkine i sveže kraj niti, kao što bi to učinila šivajući nekome ranu. I zatim otkinuti konac uredno smota i gurne ga u džep na bluzi u kojem napipa osušene mrvice kruha. I zatim se zagleda u Edithino lice koje je bilo sasvim blijedo i ona krene tragom njezinih očiju i ugleda tijelo malog djeteta, možda je imalo jedva šest mjeseci, koje je beživotno ležalo na rukama majke koja mu je na jidišu pjevala uspavanku. I Geula, želeći da je svi oko nje dobro čuju, vrlo glasno, zapovjednim tonom reče: »Ono što vidiš ne vidiš. Ništa ne progutaš. Ne svariš, ne razmišljaš. Zaustaviš negdje u grlu prije nego što ti dopre do mozga. Prije nego se ureže u srce. Jedino tako preživiš.«

Njezine riječi ostale su visjeti razapete između njih poput bijele plahte koja se njiše na lijepom, sunčanom danu u dvorištu, u nekoj kući, možda čak i u blizini Westerborka gdje žive sasvim obični ljudi, ne znajući što se događa na ovom strašnom mjestu. Geula se ničim ne da zavarati, ona zna i osjeća da su u predvorju iz kojeg put zacijelo ne vodi u raj.

A Rosa koja se svako malo udaljava, očekujući glasnika dobrih vijesti, vraća se potištena: »Ubijena je grupa Cigana. Pokušali su noćas pobjeći«. Očito

je da se jako trudi da ne padne u očaj, jer se nada da će vize za Švicarsku stići, pa makar i u posljednjem momentu prije nego što moraju otići s transportom zatočenika iz Westerborka. Edith je povuče za ruku i one kleče i mole.

A Geulu muči pomisao na ljude koji žive u blizini ili svejedno negdje dalje i nemaju pojma što im se događa. Odlaze na posao, ručaju, sjede u kazalištu, u kavanama, smiju se, plešu, zalijevaju cvijeće, čitaju novine i kupuju odjeću. Negdje, ne jako daleko od njih, okreću glavu od svijeta koji tone, od lomača na kojima gore svete židovske knjige, knjige pisaca, umjetnika, znanstvenika kojima su se još do jučer divili i slavili ih. Memorija nadljudi, memorija *übermenscha*, njegova je najslabija strana.

I ponovno masa se zaljulja, nastane komešanje, strka, čuju se jauci, plač, dozivanje... Kreće novi transport. Rosa, Geula i Edith Terezija Benedikta od Križa sada se nalaze pred teretnim vagonima. Iza njih su na jednoj hrpi stvari onih koje guraju da što brže uđu u vagone. To su većinom mali zavežljaji i kovčezi na kojima su ljudi ispisali kredom ili nečim sličnim svoje ime da im se prtljaga ne izgubi. Geula čita ispisana imena i prezimena i pokušava ih zapamtiti, kao da očekuje naći iznenada nekog koga poznaje, nekog iz svijeta koji zapravo više ne postoji. I čuje Edith kako govori jednom starijem muškarcu s dugom, sijedom bradom, u kaftanu: »Židov je Židov zato što ne gubi nadu i onda kada nade nema«. Samo taj je čovjek mnogo stariji od nje i zna više o vremenu ljudi, »nadljudi« i neljudi. I on joj se blago osmjehne. A Geula,

ulazeći u vagon odmah iza Edith, podrugljivo i glasno zaključuje: »Isus je Židov. Znači i on je ovdje. Edith, nije li mu i majka Židovka? Znači da bi i ona trebala biti tu s nama.« Netko se naglo okrene prema Geuli i ona ušuti. Ali dobro pazi da se ne razdvoji od Rose i Edith, jer su njih dvije za nju živo sjećanje na život koji je bio drugačiji. Ljeto je, u vagonu je zagušljivo, čovjek stoji do čovjeka, nitko se ne može ni pomaknuti. Zasun na vratima drži ih u klopci. Mračno je, svjetlo jedva dopire. Kompozicija vagona krenula je. »Kamo idemo?«, pita Rosa i glas čovjeka čije se lice ne može u gužvi nazrijeti kaže: »U Auschwitz«. Ortodoksi su najtiši, najmanje se bune. Čovjek do Edith vadi iz kaputa sakrivenu kutiju u kojoj je položen šofar, ovnujski rog. I onako sam sebi rekne: »Za mjesec dana bit će Roš hašana pa Jom kipur⁴³. I ponovno brižno sakrije kutiju. A Geula ga neočekivano upita: »Zašto Gospod želi da ga na tako strašan način nađemo? Mi, Njegov izabrani narod? Ali on šuti, nijem u svojim visinama.

Rosa razmišlja o tome kako su ljudi oko njih u svoje zavežljaje i kovčege sigurno stavili šabatnje svijećnjake i možda koju knjigu i molitvenik. Tko zna hoće li ikada više svijeće biti upaljene?

Jedan mladić u vagonu džepnim nožićem pokušava uporno izdubiti rupu u podu vagona. On će pobjeći ili se barem pokušati bijegom spasiti. Mladi čovjek kraj njega, možda brat, vršnjak pomaže mu. Nitko ih ništa ne pita. Putovanje traje. Sve je više mrtvih koje odnose na jedan kraj vagona, a s gomilom mrtvih tijela raste i beznade.

– Ti ćeš, Edith, ovo možda i moći oprostiti, ali ja neću, ni zaboraviti ni oprostiti.

Edith ništa ne odgovori Geuli svjesna koliko je ovakvo stanje pogubno za čovjeka, koji je ponižen i obespravljen kao da svijet više ne opstoji na temeljima pravde i milosrđa. O kajanju je prerano misliti, preostaje samo molitva. I svjesna je da će na onima koji prežive ostati neizbrisivi ožiljci zla koje je na te nevine duše stavilo svoje pečate. Je li moguće ukloniti ih, izbrisati, izrezati?

Edith Terezija Benedikta od Križa svoj posljednji komadić kruha koji joj je preostao iz samostana u Echtu dijeli s Rosom i Geulom, a onda vidi dijete koje je gleda nijemo s velikim, tamnim semitskim očima, tužnim već od rođenja, i svoj dio podari njemu.

»Zlo,« kaže Geuli i Rosi, »ono će se jednoga dana umoriti. Unatoč ovoj strahoti pokušajmo živjeti u nadi i svjetlosti«.

– Ja ne čujem Mesijine korake, a ne vidim oko nas ni Kristove zrake božanske, iscjeliteljske ljubavi. Vidim samo propadanje čovjeka, zločin čovjeka nad čovjekom. Potpuno uništenje svega, osobito humanosti u koju sam kao liječnica vjerovala. Vidiš li, Edith, ove polumrtvace oko nas koji pretražuju po džepovima, nadajući se da će iznenada naći neku koricu kruha, neku biblijsku manu koja će ih nahraniti u ovoj ljudskoj pustoši i pustinji. Čiji smo mi sve zarobljenici? Neba? Zemlje?

Rosa im pokušava odvući pozornost i priča im: »Jutros su se u jednom kutu vagona sastali rabini i raspravljali su ima li Boga.«

Edith i Geula gledaju u Rosu kao da je prvi put vide i ona nastavlja: »Dugo su vijećali i zaključili da Boga nema«.

»A onda?«, radoznala je Geula. Onda je najstariji rabin rekao: »A sada se pomolimo«.

»Židovi, tko bi ih razumio«, reče Geula. »Oprosti, Edith, ako neću točno citirati, ti znaš da mi vjera, ni židovska ni kršćanska, nije baš jača strana, ali mislim da je ovako rečeno: »Tražit ćete i naći ćete. Kucajte, otvorit će vam se! Jer svaki koji moli prima, tko traži nalazi, i tko kuca otvara mu se«⁴⁴. Kucate li ti i Rosa na vrata ovog vagona? Molite, neprekidno molite otkako ste ušle u vagon, ali ja ne vidim da se zasun na vratima odmaknuo. Evo, gle, vlak se upravo zaustavio. Možda čuda ipak ima! Možda se čuda događaju! Hajde da vidimo hoćemo li biti spašene! Auschwitz-Birkenau. Sve mi se čini, barem po dočeku, da su zakoni i proroci tu dokinuti.«

Oni koji su uspjeli preživjeti vožnju od Westerborka do Poljske sada moraju sakupiti posljednje ostatke snage i izaći iz vagona, skočiti s prilične visine i ostati na nogama. Mnogi padaju po tlu iznemogli. Mučno ih je vidjeti kako posrću, muškarci, žene, djeca, starci, jedva se podižu na noge u tmurnom poljskom praskozorju. SS-ovci izriču naredbe, stvaraju se kolone, mlađe guraju na jednu stranu, a na drugu starce, žene i djecu. Zamalo kolone kreću dalje. I opet psi i režanje, oštri uzvici, pucnjevi iz pištolja, ovaj put ubijeno je dijete koje mlada, vrlo lijepa žena nije htjela ispustiti iz ruke. Selekcija. Geula, Rosa i Edith Terezija Benedikta od Križa još ne znaju u kakvoj su koloni i jesu

li određene za život ili osuđene na smrt. Ono što jutro u tom času pokušava sakriti dan će ubrzo otkriti. Jedna žena u koloni odmah iza njih nesvjesna je da glasno govori: »Stani sunce iznad Gibeona, i mjesec iznad obala Ajalona!«⁴⁵ Ali sve ih već guši crni dim koji suklja iz visokih dimnjaka i koji zastire sunce što se stidljivo pojavljuje u izmaglici.

OBEĆANA ZEMLJA NE VIDI SE OD DIMA SPALJENIH TIJELA

Tama postaje još mračnija

»Ne liči mi na Obećanu zemlju«, reče Geula, dok tu i tamo vide mršave, iznurene ljude upalih očiju koji ih prate i ništa ne govore. Glave su im pognute. Lubanje ošišane. Westerbork? Tamo je nada još tinjala, ali ovo nikako ne sluti na dobro. »Ofer, probudi se, slatko janje moje«, jeca žena ispred Geule želeći probuditi mrtvo dijete. SS-ovac ga uzima i baca preko žičane ograde, a psi se okupljaju i laju. Čovjek profinjena lica, ali blijeda i izmučena, s leptir-mašnom na košulji, počinje moliti kadiš za mrtve. Za dušu majke, oca, sestre i brata, moleći Jednoga i Samilosnoga, da ih k Sebi uzdigne.

Rosa promatra u koloni smrti eterično sestrino lice i pomisli na njihove pretke, na djetinjstvo, na braću i na oca koji ih je prerano napustio, na svetu knjigu Talmud iz koje im je majka čitala i na dugu povorku onih koji su davno jednom, baš kao i one sada, koračali nekom zemljom u progonu i pogromu, možda tamo u Galiciji, možda u Bukovini... Hodali su s Torom i svijećnjacima, ne osvrćući se za kućama koje su gorjele,

za zgarištima koja su ih uvijek pratila. Što bi rekli da znaju da su se ona i Edith odrekle židovske vjere?

Geula pak promatra logoraše koji su stigli prije njih, pa onda Rosu i Edith i kaže im: »S vas dvije na drugoj obali antisemitizam u kršćanstvu neće nestati. To je bolest nežidova od koje, kao što vidite, umiru Židovi. Ne kajete se što ste napustile židovstvo? U redu, ako je to bila vaša volja, samo pitam se kako ćete izdržati kušnju koja dolazi iz ovih dimnjaka iz kojih suklja pepeo i prekriva nam odjeću. I da svi ovdje navučemo haljine od kostrijeti, haljine žalosti i da se pospemo pepelom po glavi zašto nismo prepoznali Mesiju, ništa nam ne bi pomoglo, kao što ni tebi Edith ništa ovdje ne pomaže tvoj doktorski ispit iz filozofije *summa cum laude*, draga Husserlova asistentice. Zvijezdo znanstvenog neba u ovom dimu nestat ćeš kao komet bez suza svetog Lovre«.

– Nemam ja nikakvu potrebu posipati se pepelom, svoj put i vjeru svjesno sam izabrala i ponovno bih to učinila, odgovori Edith.

– Nova, drugačija Edith, oprosti, Terezija Benedikta od Križa, prerezanih korijena! Pa dobro, živjela sloboda izbora, samo što te lovci na judeo-masonske urotnike nisu zaboravili.

– Nisu me izdali oni koje sam prigrllila. Sigurna sam da sestre i braća karmelićani neprekidno mole za nas. Možda ćeš jednom, Geula, uostalom, ime ti znači Spašena, Otkupljena, biti i prosvijetljena u vjeri i vidjeti ćeš događaje i tumačiti ih na drugačiji način, bez svoje ironije i cinizma.

– Sve je to lijepo, možda utješno i produhovljeno, ali ja se pitam gledajući smrti u oči iz sata u sat, nije li ubijanje čovjeka ubijanje Boga u čovjeku. Kažu da je Oko Gospodnje stalno budno i otvoreno. Pa zašto nas onda ne spasi?

– Tvoj očaj, Geula, uništava svaku nadu, svaku zraku svjetla. Zbog tvojih riječi tama oko nas postaje samo još mračnija.

– Nije li negdje zapisano da će se Bog pobrinuti za one koji vjeruju u Njega? Je li se pobrinuo za tebe, za Rosu ili za malog Ofera koji je umro dok mu je majka pjevušila uspavanku, znajući da se više neće probuditi?

– Ti bi kao liječnica trebala prepoznati koliko su oko nas jači ljudi koji imaju u sebi vjeru. Koliko su jaki oni koji nekog ljube i nadaju se da će jednoga dana ponovno ugledati one za kojima im duša čezne.

I dok to govori, cijelim tijelom Edith Terezije Benedikte od Križa prođe snažan drhtaj, jer to Duh Sveti njome prolazi. A lice i oči joj svijetle mirom božanske ljubavi. I Geula je promatra, žaleći što svoju dušu ne umije liječiti vjerom i molitvom i sama sebi rekne: »Da, Edith je drugačija«. I ona, izložena strašnoj patnji, neće pokleknuti u svojoj vjeri i ljubavi prema Jednom. Ali za sebe zna da kada bi nestao ovaj led koji je nagomilala oko srca, nestala bi, odustala bi. A srce? Ona, poznata kirurginja, kardiologinja, ona je imala posla sa srcem koje je drugačije vidjela. Jednom joj je prilikom rekao otac, koji je također bio liječnik: »Kad

budeš smatrala da imaš sve što ti treba, Boga trebaš moliti za budućnost«. »Nisam molila, i eto me gdje sam završila«, zaključi.

I u tom trenutku Edith je uzme za ruku i reče joj: »Moja je molitva srca. I ona je najsnažnija. A ti samo glumiš da nemaš osjećaja i srca i da je tvoje tijelo samo ljuštura bez duše. Sva si u pobuni, a liječeći ljude toliko si mnogo života spasila i radovala si se tomu. Bogu različito služimo. Možda mu je tvoj posao bio draži i vredniji od tvoje molitve. I tako nisi bila odvojena od Njega nego na mjestu gdje te je On trebao«.

– Nisam baš sve zaboravila o vjeri. Posebno Jutarnju molitvu: »Zahvaljujem Tebi, živi, Vječni kralju, što si mi milostivo vratio moju dušu, velika je Tvoja vjera«. ⁴⁶ Ali Edith, kako da Mu zahvalim što se budim u logoru smrti, izabrana da umrem zajedno s tobom sa svim ovim ljudima oko nas! Gdje je tu milosrđe? Za mene je ono bilo u času kada sam hitala u operacijsku dvoranu kako bih pokušala nekome spasiti život. A tu u Auschwitzu? Gušimo se od dima spaljenih ljudskih tijela!

– Ali ti nemoj izgubiti suosjećajnost, jer ako to izgubiš, uništiti će te. I kada bismo preživjele nekim čudom ovaj logor, znam da nam nitko ne bi vjerovao što smo svojim očima vidjele i doživjele, sve ove strahote koje nije moguće zaboraviti. Vidiš ovu ženu koja na drvenim kolicima prevozi nabacana mrtva tijela koja će netko drugi uskoro zaliti vapnom. Suosjećaj s njom. Možda je među mrtvima koje premješta njezina sestra, dijete, brat. A ipak u dnu duše i ona se nada

da će preživjeti. Ja vjerujem da je krišom izvezla na odjeći hebrejsku riječ za život. I ona plamti i daje joj snagu da ujutro ustane na prozivku.

– Može li se, Edith, baš za svaki užas naći utjeha u Bogu?

Opravdanje? Tu gdje su nas doveli jedva se od dima iz krematorija razaznaje nebo, dan od noći. I mi ćemo biti ugušene plinom, prije nego što nas gurnu u vatru. Mogu li ja voljeti onog koji je kriv što ću tako skončati? Vrijedi li još nakon ovog logora ona misao: Ljubi bližnjega kao samoga sebe? Ti si možda svetica, ja to nisam i nikada neću biti. Ja samo želim da ova patnja i ovaj užas napokon prestanu. Želim smrt smrti. I pitam se, je li svijet na nas zaboravio? Je li Bog na nas zaboravio? Auschwitz je mjesto koje valjda i On u svojoj mudrosti zaobilazi.

– Uvijek možeš nekoga voljeti, i na ovom strašnom mjestu, voljeti ga u duhovnoj bliskosti i s time u sebi živjeti i umrijeti. Bog živi u svakome u svojoj imanentnosti i transcendentnosti. A svjetiljka opakih gasi se, zli su mrtvi već za života.

– Ti misliš da ubojice i naši mučitelji nemaju budućnost, ali život se događa u sadašnjosti.

– Geula, postoje odgovori koji stižu brzo i oni na koje treba čekati, ali to ne znači da ne postoje i da neće stići. Doći će čas kada će mnogi žaliti zbog zla koje su učinili, ali bit će i onih koji se neće pokajati ni preuzeti odgovornost za svoja djela. Duhovnu štetu koju su počinili teško će moći popraviti, jer će im svijest biti zbog

kamena srca vraćena na početak postojanja. Ali ako ne vjeruješ u čovjeka, gledajući okrutnost oko sebe, još uvijek možeš vjerovati u čovjeka budućnosti.

– Kako da prihvatim svijet koji nas se tako lako odrekao? Gdje je ona europska plemenitost, humanost, civiliziranost? Kako te ne zabrinjava što se mržnja takvom brzinom i silinom proširila, oduzela nam sva ljudska prava i dovela nas do mjesta na kojem jesmo?

– Upravo zato što smo doživjele ovu sudbinu, to više moramo znati cijeniti svaku dobrotu, suosjećanje, samilost. Slutim da nam je još vrlo malo preostalo od života, ali ja ću do kraja nastaviti svoj život u Bogu.

– Voljela bih da provjeriš smisao života sada, a ne sutra, jer tko zna hoćemo li dočekati sutra.

– Besmisleno je poricati Božje postojanje, pa čak i sada kada se primičemo svojem kraju, tvrdeći da nam život nije imao smisla. I to zato što ovo zlo ne možemo razumjeti, premda bi ti kao liječnica odmah voljela sve vrlo egzaktno provjeriti. Ali to nije moguće i morat ćeš načiniti izbor, odbaciti ili prihvatiti sustav koji je iznad ljudskog razumijevanja.

Geula neko vrijeme šuti, boreći se sa stjenicama. Po licu su joj izbile crvene mrlje, njoj koja se užasava prljavštine; a onda prestane tamaniti stjenice i uši i odgovori Edith.

– Ti ćeš radije pretrpjeti tisuću muka nego što ćeš nekome naškoditi. Trpjet ćeš kao što je tvoj ljubljani Krist trpio kada su ga pod križem vodili jeruzalemskim ulicama na razapinjanje. Ali meni je puno draži

moj stari židovski Bog koji me poziva da se odmah i sada pobunim protiv patnje i nepravde i da joj moram bez odgađanja naći lijeka. Poziva me da zbacim teret s leđa, jer pod njim bih mogla lako izdahnuti, a bez njega živjeti. Nisam ti ja ona koja će svaku muku podnijeti bez pobune, na svaku nepravdu šutjeti. Tvoje je pravo da nosiš svoj križ, jer si ga izabrala nositi, a moje je pravo da ga odbacim. Ti imaš viziju budućnosti, a ja vidim ovu stjeničavu i ušljivu sadašnjost, vidim ljude oko nas, gladne, žedne, bolesne, prljave, krastave, djecu dovedenu zajedno s njima pred vrata pakla. To trpljenje nije moj izbor, nije misija na koju sam pristala ili dala Bogu obećanje da ću je izvršiti. Ti samo zajedno s Rosom moli Očenaš, a ja ću i dalje ubijati ove stjenice, trijebiti uši iz odjeće do samoga kraja, kao što će, uostalom, i nas istrijebiti.

I Edith Terezija Benedikta od Križa moli usrdno i predano kao što nikada ranije nije molila: »O Bože moj! Molim Te u najvećoj poniznosti. Vjerujem u Te, jer si beskrajno istinit, ufam se u Te, jer si Svemoguć, beskrajno milostiv i vjeran u obećanju. Ljubim Te nasdasve, jer si savršen i svake ljubavi vrijedan«⁴⁷.

PREOSTALO JE JOŠ MALO VREMENA

Geula čuva tajnu

Geula spava i u snu traži po stanu u Amsterdamu jednu od svojih medicinskih knjiga i ne može je pronaći. Onda hoda ulicama, ali to nije četvrt koju poznaje. Dolazi do jednog čovjeka i pita ga za svoje roditelje, a ovaj se sablasno osmjehne i kaže: »U nebeskoj su četvrti«.

Geula u snu počinje plakati i Rosa je budi i tješi, govoreći kako će i ova nevolja proći. Rosa je sve slabija, fizičke je snage izdaju, ali duh je puno jači i ona pogledom punim ljubavi obuhvati svako lice, svakog čovjeka u blizini. A Geula čuva u sebi tajnu i ne može izreći da kada su je SS-ovci odvodili, otac i majka su zajedno s malim nećakom kojeg su čuvali bili na licu mjesta ubijeni. Geuli se njihova smrt čini na momente nestvarnom kao ružan san, noćna mora, ali bol u duši je stvarna i nepodnošljiva, i razara je. I zato ne može podnijeti ništa što je podsjeća na nježnost, na osjećaje, jer se u tome od patnje raspada. I hrani se hladnoćom kao posljednjim štitom svoje obrane.

Geula se podiže, a uto kapo koji prilazi snažno je ošine bičem po glavi i ode. Krv s čela kaplje joj po bluzi. Edith je užasnuta, a Geula joj da znak rukom da

joj ne prilazi. Neće zaplakati, samo vrlo profesionalno i distancirano kaže: »S deset šavova može me se zakrpiti«. Odjednom je ljuta na Edith i dok briše krv s ruku, misli: »Pričaj ti što hoćeš, ali tvoja dezintegracija židovstva bila je ponovno rekonstruirana s nacistima i s njome su te dopratili u logor«. I zatim pogleda u Edith i Rosu i kaže im: »Židovstvo kao sudbina!« I slegne ramenima. A Rosa šapće sestri: »Ljudi govore da od ljudske kože logoraša rade sjenila na svjetiljkama i korice za knjige«. Geula se naglo okrene i dobaci joj: »Eto, barem ćemo nečemu korisnom poslužiti, vjerojatno ljudskom kožom presvlače i korice molitvenika za rođendan Adolfu Eichmannu ili Himmleru!⁴⁸ Kako se već ranije nisu dosjetili tog Konačnog rješenja za Židove! Savršena oprema, korisno iskorištena za besprijekorno uređen pakao! Očenaš...«

Geula dobro zna da riječi mogu ubiti, kao što mogu i duboko raniti. Edith, Terezija Benedikta od Križa, negoduje, čini joj se da Geula svojim riječima ovu nepodnošljivu situaciju čini još gorom. I zatim od iscrpljenosti na trenutak zaspi. I u snu vidi sebe kao mladu ženu i nebo koje je ispunila Majka Božja u plavoj haljini. Nebo se potom zatvorilo i ona, Edith, drži u rukama medalju na kojoj je reljefno urezan njezin vlastiti lik. Ona zna da je mrtva i gledajući u medalju kaže smirena i sretna: »Sada mi više nitko ništa ne može učiniti našao«.

Budna je i razmišlja o liku na medalji. »Je li to bilo pretkazanje moje sudbine?« Zatim pogleda u Geulu i sjetivši se što joj je maloprije rekla, kaže: »Daviš se ne samo od dima koji izlazi iz krematorija, nego se

neprekidno gušiš od nepravde koja ti je nanesena. Ne možeš to preboljeti i zato se bojiš da ne možeš ni ozdraviti. Sve više mrziš svoje mučitelje i ta mržnja počinje te uništavati. Za tebe, tu u Auschwitzu, Bog je umro, ali nađi ipak malo samilosti prema samoj sebi, jer nema tog mraka u kojem nije i svitanje. Ja se ne ljutim na tebe ni onda kada izazivaš i kada si namjerno gruba. Naprotiv, u meni izazivaš samilost, jer time samo pokazuješ svoju pozlijeđenost. Sva si u nutrini izubijana i kad pored tebe prođe kapo ili bilo koji od čuvara logora, ti ih svojim pogledom ubijaš i zoveš ih istovremeno da te ubiju. Nemoj ovo malo sati koliko nam je još preostalo pretvoriti u zbrajanje nepravdi. Imaš već dovoljno ožiljaka na duši i na tijelu. Tu gdje jesmo nema pokopa s cvijećem u ruci niti povorke bližnjih, neće biti nikoga tko će moći položiti kamenčice na grob kojeg neće biti. Po nama pada pepeo spaljenih ljudskih duša, a mi još možemo svako to uništeno ljudsko biće voljeti i moliti za spas duša. Bog je žalostan zajedno s nama, jer vidi što je čovjek, kruna Njegova stvaranja, u stanju učiniti. Sve su nam oduzeli, Geula, a srce im ne daj, dušu im ne daj.«

– Kada bih preživjela, otišla bih živjeti u Palestinu. Europi više ne vjerujem. Ne bih mogla živjeti ni u Amsterdamu, ni u Njemačkoj niti u Austriji. Rane bi bile preduboke. Voljela bih otići u Obećanu zemlju. Eto, tu u logoru smrti postala sam cionistica. I neka-ko vjerujem da bi mnogi Židovi rado pošli sa mnom, oni obrazovani i oni neuki, pa čak i mnogi pokršteni Židovi, jer Europa nas je sve izdala.

– S ovog mjesta teško mi je reći što će se dogoditi u budućnosti, ali vjerojatno će ovo uništenje postati dio židovskoga identiteta. Cijeli jedan narod pretvoren je u žrtvu paljenicu. Pitam se kako će izgledati smrt naših progonitelja? Hoće li u njih biti kajanja? Kako će izgledati susret žrtve i zločinca? Hoće li, Geula, od sada pa nadalje svi Židovi sumnjati u nežidove? Hoće li oni koji prežive živjeti sa zločinom ravnodušnosti. Zločinci vjerojatno neće htjeti priznati svoju odgovornost prema žrtvama, jer bi onda morali preuzeti svoju odgovornost za zločin. Što će se iz toga izroditi?

Rosa šuti, sjene smrti ih stalno prate, ne može razmišljati o oprost, prerano je. A u Edith raste osjećaj milosrđa i čini joj se da više no ikada razumije Isusa koji je mogao s neizmjernom ljubavlju svako ljudsko biće prihvatiti, praštajući i pozivajući na oprost i onda kada se to činilo nemogućim. Ljubav? Kada se ona u svijetu počela gasiti, bila je zapaljena vatra u pećima krematorija. I čuva svoju dušu da je okrutnost i užas oko nje ne oštete, jer njezina duša bez svjetla vjere ne može preživjeti i nije sigurna može li se prodrijeti u svijest krvnika bez opasnosti da čovjek bude ozlijeđen.

Sve češće svoju desnu ruku drži na srcu kao da ga time štiti i čuva se od bezizlazja. A tama? Ona se prikrada. I samo u dubini božanske svijesti Edith biva oslobođena.

USAMLJENOST BEZ BOGA

Nisam izabrala biti ugušena ni razapeta

Geula u trenucima tišine razmišlja o Raulu, čovjeku kojeg ljubi i strahuje: »Sigurno su i njega otpremili u logor. Možda je i on tu u Aushwitzu, a ja to ne znam«. Svako sjećanje sada joj se učini uzaludnim. I ne zna što bi s njime. A Edith je promatra i misli kako mora biti strašna ta usamljenost bez Boga, bez utočišta, bez pribježišta. Zajedno su stavljene pred sudbinu. Ona Terezija Benedikta od Križa, ljubeći Gospodina osjeća kako je po Njemu već sklonjena u nebo i na vrhunce planina. Jer k Njemu se putuje u padanju, i uzdizanju. U logoru smrti ljudi pate odbačeni i prezreni, a ipak u dubini duše znaju da ništa nije jače od istine i da će jednom vrata logora morati biti otvorena vjerujući da postoji sud za sve.

Geula je gleda: »Ti si nama u Auschwitzu poput proroka Izaije: 'A on je naše bolesti ponio, naše boli na se uzeo, dok smo mi držali da ga Bog bije i ponižava'.⁴⁹ Ali što ćeš, meni ti od toga nije bolje. Koža me nije prestala svrbjeti, stjenice me nisu prestale glodati, rana od biča nije mi zacijelila, glad i žeđ nisu se izgubile, niti me je udarac čizmom u rebra prestao boljeti. Voljela bih da Onaj koji je navodno Gore prestane iskušavati

svoj izbrani narod. Svi ćemo mi doskora anđelu smrti u oči pogledati.«

– Pitanje je, Geula, može li se voljeti Boga i onda kada za tu ljubav nema nagrade, jer kada bi trpjeli samo zli, ne bi bilo izbora.

– Ne bi se moglo reći da sunce nije izašlo, ali pojavio se i zadimljeni žeravnjak i goruća baklja, u ovoj Sodomi i Gomori. I kad uđemo u plinsku komoru, od užasnih krikova ljudi, tko će te, Edith, čuti?

– Božja pravda skrivena je čovjeku. Ali su zato vrata praštanja otvorena. Svjetlo će nastaviti svoje djelo, premda će nas taliti, kao što kaže Izaija, kao srebro. Ja znam da su svjetovi golemih svijetlih prostranstava pred nama. I čvrsto sam odlučila: ako već moram umrijeti, otići ću s ljubavlju u sebi.

– Nemoj mi samo početi govoriti o izboru, jer ja nisam izabrala biti ugušena, ni razapeta, niti spaljena. I zato ostajem sudac onima koji su ovu smrt za mene izabrali. I više ne mogu disati od dima koji neprestano kulja iz dimnjaka iz kojeg ćemo i mi izaći, ja kao Židovka i ti koja si kršćanka.

– Ja vjerujem, Geula, da smo pozvani rasti onkraj svojeg ja, onkraj tijela. Jer duh se ne može spaliti. Ja osjećam da je Božja milost u meni i ona mi daje hrabrost i snagu da izdržim ono što moram izdržati. I taj duhovni uvid dovest će me do preobrazbe.

– Neprekidno potičeš emocije, baš kao što ih ja neprekidno razaram. U osjećajima nema logike, u ljubavi nema logike i jedino što uistinu znam jest da nitko

nije usamljeniji od usamljenika u vatri propadanja. Tamo kamo idemo nema grma koji gori, a ne izgara. Mi ćemo izgorjeti. Vatra u peći krematorija sažgat će mene s Davidovom zvijezdom i tebe s križem na sebi. I tek kad sagorimo, kad se pretvorimo u pepeo, u Ništa, znat ćemo odgovor koji je skriven.

– Jačina svjetlosti ne ovisi o vatri peći nego o tvojoj svijesti. Ono što se čini odvojenim od Duha ponovno će se s njim povezati. Gospod nije skriven, On je naš život, a Božja je svijest u duhovnoj dimenziji ljubavi.

– Ti ćeš svoju nagradu naći u nekom drugom svijetu, ali ja bih svoju u ovom. U jedno sam sigurna: iskustvo ovog strašnog mjesta nikog neće osnažiti. Vidiš, meni je Bog dao više no što mogu podnijeti i u tom osjećaju sigurno nisam usamljena. Sjeti se samo koliko smo vidjele logoraša koji su se ubili, koji su svjesno izabrali smrt i nalegli na žicu sa strujom, kako bi se izbavili od patnje i stradanja. Njima je bilo dano više nego što su mogli podnijeti. Ja nikada neću pognuti glavu pred smrću u smjernoj pokornosti. Ne ljuti se na mene, ali vidi se da si se udaljila od židovske vjere, jer Izrael je onaj koji se bori s Bogom. I upravo zato što se ne mirim sa zadanim stanjem izabrala sam biti liječnica. I ako dođem pred Sud Jednoga, tražit ću od Njega dobar i radostan život u svakom pogledu. Ja nisam pripravna pretvoriti se u pepeo, kao što ni Mesija očito nije bio spreman navratiti u Auschwitz-Birkenau i milostivo me uvesti u intermedijalnu dimenziju svijeta duša.

- Ti si barem iskrena, Geula, i ja to cijenim. Ti svjesno daješ prednost materijalnoj dimenziji. Ali vidiš i sama, na tom polju materijalnog najčešće se gube bitke. A htjela ti to ili ne, tvoje će duhovno biće na posljetku biti povezano s Bogom. Kroz tamu vremena ne čuješ Mesijine korake, ali zaboravljaš da je u noći uoči Spasenja tama najgušća. Put bez vjere nije lakši put u životu, ja sam to iskusila. Ti si zapravo ta koja propušta stvarnost, tražeći zaklone tamo gdje ih nećeš naći. Ali trenutak Otkupljenja dogodit će se vrlo brzo.

MOŽE LI BOG BEZ SVOG ISRAELA?

Moralni kolaps Europe

– Tko će za sve ovo preuzeti krivnju? Krvnici će reći da su žrtve, a žrtve s mjesta na kojem će biti za sebe neće moći svjedočiti. Ti koja si pisala o Konačnom i vječnom bitku još misliš da je ljudsko biće određeno za vječni život. Tko zna koliko je ljudi već ubijeno u ovom logoru smrti? I koliko će ih biti ubijeno. I ne znam, ako se ovo ubijanje nastavi, kako će Bog bez svog Israela?

– Ipak, Geula, čuješ li ove žene oko nas koje govore *ani maanim*, ja vjerujem. I ne pitaju gdje je Bog? U jednom imaš pravo: tu u logoru spaljuje se s ljudima duh Zapada na mržnji i ravnodušnosti, na izbjegavanju pristranosti za žrtve. Ali čak i na ovom jezovitom mjestu moguće je Posvećenje Božjeg Imena. Pitaš se kako? Čak i onda kada dodirnemo rukom uplakano dijete, koricom kruha koju gladna drugom daruješ, lijekom koji si čuvala za sebe, ali poklanjaš ga potrebitom. Neke majke koje su tu s djecom mogle su se od njih odvojiti i možda spasiti, ali nisu to učinile. I to je Posvećenje Božjeg Imena. Božja svijest nas nikada ne napušta.

– Ali Edith, Terezija Bendikta od Križa, sve se ovo događa u srcu kršćanske Europe, u srcu kršćanske Poljske. A ja ne želim biti ničija žrtva, osobito ne žrtva moralnog kolapsa Europe i svijeta.

– Užas koji se događa nije Božja volja nego grijeh čovjeka, onog koji se udaljio od Boga.

– Neka su zanačije prokleti naši mučitelji!

– Bog traži progonjenog i jednom će se dogoditi novo postojanje.

– Ne zanima me proces vremena. Ogorčena sam na ravnodušnost svijeta, na lažnu plemenitost, na licemjere, na poigravanje ljudskim životima u takozvanoj visokoj politici i diplomaciji, na sveučilištu... Više nikom ne vjerujem. Pa tu, svakoga dana ubijaju i djecu. Misliš da se to ne zna izvan logora? Gdje su ti veliki humanisti i umovi Europe? Što radi Crkva? Zapanjujuće je da se čak i veliki filozof Heidegger u Freiburgu pridružio nacistima. Da se zatekao ovdje s nama u logoru, možda bi smisao i istinu o bitku našao zaglavljene u plinskoj komori i vidio na djelu Povijesni poziv Njemačke! Sramota!

– Ono što možemo jest preuzeti odgovornost za sebe. Dano nam je da kroz ovu muku i posrtanje nitko bolje od nas ne zna vrijednost ljubavi, ali i razornu moć zla.

– Tu pred vratima plinske komore, a mi smo na redu, Edith, da uđemo u nju, ja vidim smrt Boga. Vidim tu smrt u sakupljenom užasu u očima ove bes-

pomoćne židovske djece, osuđene na smrt, a da još pravo nisu ni živjela. Jesu li rođena samo zato da umru u najstrašnijim mukama? Ta djeca oko nas više i ne plaču. Zanimjela su, ostarjela preko noći. Ne pitaju li nas njihove oči gdje je taj Bog Spasitelj? Ako postoji, zašto ne dolazi? Zašto nešto ne učini? Šuti, krijući svoje lice od nas.

– Trebamo ga spoznati i u Njegovoj skrivenosti.

– Bog se, Edith, povukao u najdublju dubinu samoga Sebe. A što bi i radio na ovakvom mjestu?

– Tvoja negodovanje, Geula, samo je znak da Ga tražiš.

– Ali On ne traži mene. Gdje se sakrila Božja providnost? Možda ispod naslaga još toplog pepela spaljenih duša.

– Ti i ja dva smo pola apsolutne vjere i apsolutne nevjere, pomirenosti i pobune. Tu nadomak vrata plinske komore o kakvom će čudnom naslijeđu svjedočiti prah naših kostiju?

– Ti do posljednjeg časa, Edith, tražiš utjehu u Bogu, a možda će On na kraju tražiti utjehu od tebe.

– Ako u nevolji ne napustimo bližnjeg, sagradili smo svoje sveto mjesto, mjesto na kojem će On prebivati. Vrhunsko zlo, koliko god bilo jako, na kraju će pokleknuti pred vrhunskim dobrom.

– Moja Edith, baš kao što ti ime kaže, Blagoslovljena si u ratu. A ovo jest rat duša. Svijet je za nas mrtav, a i mi za njega.

– Mi zapravo više ne pripadamo svijetu kakav smo poznavale. Naš život nastavit će se u živom Bogu. U beskrajnu unutar Njega. Tijela će sagorjeti, ali duše će se vratiti Onom koji ih je poslao u postojanje.

– Moliš se, Edith. Uzalud. Gotovo je. Prekasno. Pomoć neće stići. Znaš li možda gdje je Sudac? Izba-
vitelj? Spasitelj?

– Ova patnja neće biti zaboravljena, ostat će vječ-
nom opomenom što je čovjek u stanju učiniti drugom
čovjeku. A Gospod? On je istovremeno prisutan i
odsutan i zato vlada ta strašna šutnja.

NIJEMI UŽAS

U carstvu smrti

– Ti si, Edith, za mene tajna, kao i taj tvoj nijemi, odsutni Bog. Ja sam u onome u čemu jesam, a ti si sva u onome što misliš da će biti. Možda je to tvoj način da preživiš ovu stvarnost.

– Ja ne vidim ljudsko biće samo kroz okrutnost i zločin. Vidim čovjeka kakav će jednom biti i kakav je bio zamišljen u božanskom umu.

– Osluhni, Edith, ne čuju se ptice. U carstvu smrti nebo je mrtvo i bezglasno.

– Postoji i druga dimenzija stvarnosti, a ti Njemu ne možeš odbiti svjedočiti. Geula Goldberg, najbolja studentica medicine u svojoj generaciji, ni ti nećeš toga biti pošteđena. Jednom će druga usta za nas svjedočiti. Bog povijesti bio je sa Židovima u Egiptu, ali premda se čini odsutnim, On je i ovdje u Auschwitzu.

– Zar u ovom barbarstvu?

– Sila koja sada djeluje bit će zaustavljena u svom pokušaju da povjerujemo kako Boga nema. Mi smo svjedoci užasa tame i zato nas sve žele uništiti.

– Pokušaj ubojstva Boga uništenjem Njegova izabranog naroda! Kakva je to, Edith, strašna misija?

– Ubojstvo ljudskog bića uvijek je pokušaj ubojstva Boga. Ali On je Gospod Nad svim Vojskama.

– Nismo li mi narod koji još od vremena proroka samo plovi brodom povijesti od pokušaja uništenja do Konačnog uništenja?

– Ali taj narod opstaje unatoč svemu, jer Židovi su Njegova ljubljena svojina. Zatvoreni su u Njegovu riječ, u metafiziku božanske tajne. Ako to prihvatiš, Geula, prihvatila si postojanje. U protivnom vratit ćeš se u nepostojanje. Više puta si rekla da ti je oduzeta sloboda izbora, a evo, ipak je imaš. Budi Spašena, budi Otkupljena. Kakvo ti je ime, takva neka ti bude i sudbina. Još uvijek imaš slobodu izabrati Njega.

– Ne mogu, Edith, ne mogu zbog ove djece oko nas, nema opravdanja za njihovo stradanje. Neka se sve vrati u nepostojanje. Neka sve počne iznova!

– Sve patnje naći će svoje spasenje kroz Jednoga, pa i tvoja patnja i patnja ove djece, sve će naći svoj preobražaj.

– Ti si savršena u svojoj vjeri i pomirena s Bogom, ali ja nisam i ne mogu prihvatiti nepravdu koja nam je nanesena. Savjest svijeta gorjet će zajedno s nama.

Na trenutak Geula i Edith Terezija Benedikta od Križa gledaju jedna u drugu. Ušutjele su, umorne i iscrpljene. Nastupilo je vrijeme govoreće tišine. Anđeli vatre kolo vode, dok On Jedan svaku od njih poziva k Sebi, stvorivši za njih u kozmosu mjesto težine da Mu budu bliže. Odnekud se podigao vjetar i stvorio vrtlog i u tom kovitlacu prašine i bijede užas još traje

i uvlači se u raspukline duše, u očne duplje, u posjekotine i u ožiljke na bolesnom tkivu svijeta zaraženog ubijanjem.

Iznenada čuju se povici, zvuk zviždaljke, fijuci i udarci biča, pucanj, prvi, drugi... I povik: »Trčite, trčite, brže, brže«. Muškarci, žene, djeca, svi trče, neki se spotiču i padaju, majke grčevito za ruku drže djecu ili ih nose u naručju. Žena ispred Geule posrne i padne i ona je podiže. I žena ponovno pada i sada je Geula i Edith zajedno vuku. Deveti je kolovoza 1942. Poljska. Auschwitz.

EZRA, ANĐEO SMRTI

Takvo je pravilo

Logoraš, mladić od devetnaest godina, Ezra Jair koji je bio pozvan za ispomoć u Sonderkommando, od ranog jutra izvlači leševe iz plinske komore. Ezra ima crne podočnjake i blijedo izduženo lice. On uglavnom više ne spava. Duša mu je sleđena. Ubijenima vadi zlatne zube i baca ih na krvavu, ljepljivu hrpu. I zatim ubacuje mrtve u dizalo koje podiže do razine peći u krematoriju i gura ih unutra. Potom brzo skida s čavala odjeću umorenih i riba pod i zidove uklanjajući tragove ljudskih izlučevina. Krvi ima na sve strane, još je topla. Mora požuriti, nova skupina koja treba ući u plinsku komoru samo što nije stigla. Nad njim su smrtonosne ruže tuševa.

Ezra zna da će i on sam najvjerojatnije za dva, najdulje tri mjeseca biti ubijen, jer službu u Sonderkommando rijetko tko preživi. Oni koji svjedoče umorstvima, čuvari su tajni koji moraju biti usmrćeni. Takvo je pravilo. Sonderkommando ga poštuje.

Skupina žena u kojoj su Rosa, Geula i Edith Terezija Benedikta od Križa približava se trčeći otvorenim vratima plinske komore. Odnekud se pojavio časnik Wermachta Herman Stadter iz samo njemu znanih

razloga sjajno raspoložen. Gleda u skupinu čiji redovi već ulaze u plinsku komoru, a onda, glasno se smijući, zaustavi dio te grupe, osjećajući se veličanstveno u svojem milosrđu. Gleda na sat i odluči pokloniti skupini logoraša točno pet sekundi života više. Pokretom njegove ruke Edith i Geula našle su se u prvom redu koji mu je najbliži. I zapanjeno gledaju u kopču na pojasu Stadterove uniforme na kojoj piše GOTT MIT UNS. Bog s nama!

I potom im dadne znak da nastave trčati. Zatim se čelična vrata zatvaraju. Žene i djeca bez odjeće, goli, stoje pod tuševima iz kojih počinje curiti plin. Neko me se iz duše otkidaju riječi molitve Šma Israel... Čuj Izraele, Vječni je naš Bog, Vječni je Jedini... I zatim se začuju krici. I užasno bolno zapomaganje. No ubrzo nastupi tišina.

Ezra Jair rezignirano spušta dizalo iz krematorija do plinske komore i ponovno počinje izvlačiti leševe.

Tiho, poput anđela smrti, čuvar tajni pjevuši u polutami: »Ovdje se više nitko ne čuje. Ovdje više nitko nikog ne čuje.«

KRAJ

Bilješke

- ¹ Pnz 20,19-20.
- ² Ime za Boga, Svemogući, Svedostatni.
- ³ Na hebr. Subotnji mir.
- ⁴ Hebr. Neka mir bude s njim.
- ⁵ Neka sjećanje na njega bude blagoslovljeno.
- ⁶ Prop 5,5.
- ⁷ Molitva za umrlog.
- ⁸ Inat.
- ⁹ Seder, hebr. red, noć sedera lel seder u Izraelu prva, u dijaspori prva i druga noć blagdana Pesaha, kada se priređuje seder, obredna večera čija je bit sjećanje na izlazak iz Egipta, između ostalog jedenjem macesa, beskvasnog kruha i čitanjem Hagade za Pesah.
- ¹⁰ Knjižica koja se čita na sederu, prve večeri blagdana Pesaha, a u dijaspori prve i druge večeri; uz pjesme i molitve, pripovijeda o povijesti židovskoga naroda i izlasku iz Egipta.
- ¹¹ Nahman iz Braslava (1772. – 1810.).
- ¹² Dibuk, u židovskom narodnom vjerovanju duša nekog pokojnog grešnika koja se krije u tijelu živog čovjeka i njime upravlja.
- ¹³ Werber Eugen: Biblijske priče, Cankarjeva založba, str. 7, Ljubljana-Zagreb, 1988.
- ¹⁴ Prvi svjetski rat.
- ¹⁵ Nježan glas, na hebr. bat kol, poruka koja dolazi s neba.

- ¹⁶ Citat iz židovskog molitvenika dr. Šaloma Miroslava Freibergera, 1938., Zagreb
- ¹⁷ Ps 137,5,6.
- ¹⁸ Košer ili kašer, obredno ispravno, čisto, dopušteno Židovima za jelo.
- ¹⁹ Roš hašana, židovska Nova godina.
- ²⁰ Ovnujski rog.
- ²¹ Jamim noraim, na hebr. Strašni dani preispitivanja od Roš hašane do blagdana Jom kipur, praštanja, pokajanja i pomirenja.
- ²² Izl 19,19.
- ²³ Edmund Husserl, veliki njemački filozof (1859. – 1938.), održao je predavanje u Bečkom Kulturbundu: 3. listopada 1935. pod naslovom Filozofija u krizi europskog ljudstva, *Europski glasnik*, Zagreb, 2013.
- ²⁴ Alen Tomić: Ordo amoris, Osoba i vrijednosti u filozofiji Maxa Schelera, Nova prisutnost 8, str. 317-342; M. Scheler: *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, Francke Verlag Bernund, München, 1980.
- ²⁵ Edith Stein, *Iz života jedne židovske obitelji*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 2009. Biblioteka Dijalog, sv. 1.
- ²⁶ Šiva, hebr. sedam dana žalosti obveznih nakon smrti neke od bliskih osoba (otac, majka, sestra, brat, sin, kći, bračni partner).
- ²⁷ Tora, Nauk, temeljna knjiga židovske religije, u njoj su riječi kojima se Bog izravno objavio Mojsiju na brdu Sinaj; u užem smislu Tora šebihtav (pisana Tora, Peto-knjižje, pet knjiga Mojsijevih,); u širem smislu i Tora šebeal pe (usmena Tora), usmena tradicija, propisi i tumačenja Tore, zapisana u Talmudu.
- ²⁸ Najpoznatija djela židovskog misticizma.
- ²⁹ Priče Solomonove 19,2.
- ³⁰ Izl 2,3.

- ³¹ Post 1,3, Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
- ³² Aryeh Kaplan, *Waters of Eden*, Youth/Union Orthodox Jewish Congregations of Amerika, New York, 1990.
- ³³ Post 4,9.
- ³⁴ Post 12,1, Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
- ³⁵ Ibidem.
- ³⁶ Šofar, ovnujski rog.
- ³⁷ Abraham Joshua Heschel, *The Shabat*, Knizevno pismo Zemun 5759/1999.
- ³⁸ Pismo se sedamdeset godina čuvalo u tajnom vatikan-skom arhivu, a javnosti je postalo dostupno 2003.
- ³⁹ Sveta Edith Stein, Misli, Biblioteka Anima, Verbum, Split, 2012.
- ⁴⁰ Ibidem.
- ⁴¹ Ibidem.
- ⁴² Edith Stein, Iz života jedne židovske obitelji, HKD SV. Jeronima, Zagreb, 2006.
- ⁴³ Veliki židovski blagdani kada se puše u šofar, ovnujski rog.
- ⁴⁴ Mt 7,7-9.
- ⁴⁵ Jš 10,12.
- ⁴⁶ Šabat šalom, Domaš Jasminka, Zagreb, 1999.
- ⁴⁷ Sveti anđeo, molitvenik za mladiće i djevojke, Ljubljana, 1933.
- ⁴⁸ Adolf Eichmann bio je vođa Organizacije za protjerivanje i deportaciju Židova za vrijeme vladavine NSDAP-a u Njemačkoj, ratni zločinac.
- ⁴⁹ Izl 53,4.

Biografske napomene

EDMUND HUSSERL (1859. – 1938.), filozof, utemeljitelj je fenomenologije, filozofske metode kojoj je glavna maksima »ići do same stvari«, odnosno biti. Studirao je astronomiju, fiziku i filozofiju. Kao profesor filozofije držao je predavanja na njemačkim sveučilištima, primjerice u Freiburgu, Halleu i Göttingenu. Asistentica mu je bila i mlada znanstvenica Edith Stein.

MAX SCHELLER (1874. – 1928.) bio je profesor u Kōlnu i Frankfurtu, a u prvom redu je proučavao etičku i antropološku problematiku i postao najznačajnijim predstavnikom Husserlove fenomenološke škole. Utjecao je na razvoj suvremene etike i aksiologije.

MARTIN HEIDEGGER (1889. – 1976.), jedan od najutjecajnijih njemačkih filozofa dvadesetog stoljeća. Studirao je teologiju i filozofiju. Godine 1915. postao je Husserlov asistent. Dvadeset godina kasnije objavio je svoje znamenito djelo »Bitak i vrijeme«. Godine 1933. priklonio se nacizmu.

EDITH STEIN (1891. – 1942.) rođena je u Breslauu (Wrocław) u ortodoksnoj židovskoj obitelji. U adolescentnoj dobi postala je ateistica. Od najranije mladosti pokazivala je briljantnu inteligenciju. Bila je svestrano obrazovana. Osobito ju je zanimala filozofija, a slušala je i predavanja Edmunda Husserla. Godine 1916. položila je doktorski ispit iz filozofije *summa cum laude*, a te iste godine postala je u

Göttingenu Husserlova asistentica. Držala je brojna predavanja i bavila se znanstvenim istraživačkim radom. Na njezino preobraćenje na katoličku vjeru presudno je utjecalo djelo »Život Terezije Avilske«. Od 1933. godine kao karmelićanka je pod redovničkim imenom Terezija Benedikta od Križa živjela u karmelu u Kölnu. Godine 1942. nacisti je iz samostana u nizozemskom Echtu zbog njezina židovskog podrijetla deportiraju u logor smrti Auschwitz, gdje je iste godine ubijena između osmog i jedanaestog kolovoza. Papa Ivan Pavao II. ju je 1998. godine proglasio svetom, a 1999. godine proglašena je suzaštitnicom Europe.

Bilješka o autorici

JASMINKA DOMAŠ živi u Zagrebu, književnica je, novinarka i scenaristica. Okušala se i kao dramaturginja. Objavila je više stručnih knjiga s područja judaizma, zatim nekoliko romana i poetskih zbirki, a objavljuje i kratke priče. Vanjska je suradnica na više teoloških fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Jedna je od utemeljiteljica Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj. Članica je Hrvatskog društva pisaca i P.E.N-a.

Sadržaj

1. Pomirenje kao sudbina, ali oprost...	5
2. Usporedni svijet	18
3. Sakriveni Bog	27
4. U potrazi za znanjem	32
5. Okus slobode	37
6. Od sebe ne možeš pobjeći	43
7. Povratak učenju ili zašto nisam kao drugi?	47
8. Kako biti na trgu i biti izvan njega?	53
9. Trenutak oslobađanja	58
10. Zebnja pred nepoznatim	64
11. Čežnja za samoćom	68
12. Svijet kakav je poznavala više ne postoji	71
13. Sudar volja	75
14. Kako izreći istinu, a ne povrijediti?	82
15. Jidiše mame i snaga uvjeravanja	89
16. Augustino tijelo pokazuje napetost. Naginje se prema naprijed, jer joj se čini da je Edith ne čuje	93
17. Edith je mislila kako je ništa neće moći povrijediti, ali prevarila se. Ruke joj drhte	95

18. Bitka duša se nastavlja	99
19. Težina trenutka	100
20. Auguste i iskustvo napaćenog židovskog naroda	104
21. Slomljena grana	107
22. Auguste naslućuje sudbinu svoje kćeri	111
23. Terezija Benedikta od Križa vratila se u samostan. Vrata su se iza nje zatvorila. Teška i masivna. Svijet kakav je znala ostao je s druge strane	118
24. Uronjena u svjetlost, Edith Stein, Terezija Benedikta od Križa, zrači snažnom karizmom	125
25. Geula se veže uz Edith	130
26. Obećana zemlja ne vidi se od dima spaljenih tijela	139
27. Preostalo je još malo vremena	146
28. Usamljenost bez Boga	150
29. Može li Bog bez svog Israela?	154
30. Nijemi užas	158
31. Ezra, anđeo smrti	161
 Bilješke	 164
Biografske napomene	167
Bilješka o autorici	169

JASMINKA DOMAŠ IZABRANA, ŽIVOT EDITH STEIN

LITTERIS

BET ISRAEL

Sunakladnici:

Litteris d.o.o.

Gračanske dužice 21
10000 Zagreb
tel: 46 48 039
fax: 46 48 040
e-mail: litteris@zg.t-com.hr

Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj

Mažuranićev trg 6
10000 Zagreb
tel: +385 1 4851 008
fax: +385 1 4851 376
mail: ured@bet-israel.com
www.bet-israel.com

Za nakladnike:

Dražen Katunarić
Vladimir Šalamon

Urednik:

Dražen Katunarić

Copyright 2017 ©
Jasminka Domaš
Sva prava pridržana.

Lektura i korektura:
Sandra Viktorija Katunarić

Likovno oblikovanje:
Crtaona

Grafička obrada teksta:
Krešo Turčinović

Tisak: *Grafocentar*, Zagreb

Na potpori zahvaljujemo
Ministarstvu kulture Republike Hrvatske
i Savjetu za nacionalne manjine
Vlade Republike Hrvatske.

Studeni 2017.

ISBN 978-953-7250-00-0

Proročki duh Edith Stein ne žudi postojenju s božanskom instancijom nego putem emocionalnog jedinstva s izvješnim pathosom pronalazi svoj korijen u nebu. O toj ukosjenosti, na književno dojmljiv način, govori *Izabrana Jasminka Domaš*.

Sibila Petek-ki

Kroz cijeli roman čitatelj osjeća plamen duha, uma, srca i duše, vatru iskustva, bezumlja, strahote i ljubičke katastrofe 20. stoljeća – užasan ogran, požar u kojemu je bila uništena Europa i ono što su zvali europskim duhom i vrijednostima.

Ana Schottin

Priča o Izabranoj priča je o snazi ljubavi kojoj ni smrt ništa ne može: tragičan završetak Edithina zemaljskoga puta postaje svjedokom vrijednosti njezina autentičnog života.

Vinko Marić

Jasminka Domaš objavila je dosad dvadesetak knjiga s područja judaizma i književnosti. Poznata je i kao vrlo nadarena pjesnikinja. Autorica je i scenaristica više dokumentarnih filmova čija je središnja tema Holokaust. Njezina književna ostvarenja predstavljena su i na međunarodnim sajmovima knjiga u Leipzigu, Jeruzalema, Zagrebu, Parizu, Leccu i drugim gradovima.

9 783844 292792

9 783844 292792

9 783844

292792

9 783844 292792